

Várostarténeti folyóirat

# Veszprémi Szemle



14. évfolyam,  
2012. 4. szám

27.

## TARTALOM

### TANULMÁNYOK

---

Veszprémi verbunkos örökségünk	<b>3</b>	M. Tóth Antal
A veszprémi szabadkőműves kör működése (1898–1902)	<b>24</b>	Hudi József
A két szomszédvár. Veszprém és Usztolni Belgirad 1609–1699. I. rész	<b>50</b>	Veress D. Csaba

---

### KÖZLEMÉNYEK

---

Veszprém emlékjelei 2009	<b>68</b>	Bándi László Fotó: Zachár Zsolt
Veszprém meteorológiai viszonyai 2011-ben	<b>75</b>	Kovács Győző Gyula
A megújult Haiszler-kápolna az Alsóvárosi temetőben	<b>95</b>	Vándor András
Sírkő és sírhely – a közösségi emlékezetről	<b>105</b>	Földesi Ferenc
Veszprém-ben készült bankjegyek	<b>B2, B3</b>	Elek Miklós

---

### MEGEMLÉKEZÉSEK

---

Dr. Sipőcz József tanár, sportvezető, sport és helytörténész emlékére	<b>109</b>	Tungli József
A zöld napernyő már örökre behúzva. Emléktörödékek Kollár Kálmán karnagyról	<b>112</b>	Kellei György
Tábori lelkész a II. világháborúban. Pfléger Mihály Farkas 1912–1984	<b>121</b>	Hogya György
Páldy Róbert (1912–1998)	<b>130</b>	Varga Béla

---

---

KÖNYVSZEMLE	<b>136</b>	Donát Tamás Mihálovicsné Lengyel Alojzia Sebő József
-------------	------------	---

---

Várostarténeti folyóirat

# Veszprémi Szemle



14. évfolyam, 4. szám 27. 2012.

Várostarténeti folyóirat  
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:  
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:  
Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő:  
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:  
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:  
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,  
Bánda László, dr. Csiszár Miklós,  
dr. Tölgyesi József,  
a Kuratórium tagjai  
Sebő József

Kiadja:  
a Veszprémi Szemle  
Várostarténeti Közhasznú  
Alapítvány  
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.  
Levelezési cím:  
8220 Balatonalmádi,  
József Attila u. 101.

Felelős kiadó:  
Faa Judit, a Kuratórium elnöke  
A főszerkesztő elérhetősége:  
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.  
Tel.: 06-20-253-3078  
E-mail: [csizar.miklos@invitel.hu](mailto:csizar.miklos@invitel.hu)

Nyomda:  
OOK-Press, Veszprém  
Felelős vezető: Szathmáry Attila  
A folyóirat évenként 4 számmal  
jelenik meg.

## E SZÁMUNK SZERZŐI

DONÁT TAMÁS szerkesztő műsorvezető Veszprém Televízió, újságíró Veszprémi 7 Nap és Nemzeti Sport, Veszprém; ELEK MIKLÓS ny. könyvtáros, Balatonfüred; DR. FÖLDESI FERENC ny. ezredes, hadtörténet-kutató, Veszprém; HOGYA GYÖRGY helytörténeti kutató, Veszprém; DR. HUDI JÓZSEF történész, levéltárigazgató, Pápa; KELLEI GYÖRGY író, újságíró, a Veszprém megyei Napló nyugalmazott kulturális rovatvezetője, Balatonfüred; KOVÁCS GYÖZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; MIHALOVICSNÉ DR. LENGYEL ALOJZIA ny. egyetemi docens, Veszprém; M. TÓTH ANTAL zenetörténész, ny. egyetemi tanár, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF tanár, irodalmár, Padányi Gimnázium, Veszprém; TUNGLI JÓZSEF ny. gimnáziumi igazgatóhelyettes, Veszprém; VARGA BÉLA ny. könyvtárigazgató, Veszprém; VÁNDOR ANDRÁS okl. építő-mérnök, okl. műemlékvédelmi szakmérnök, Veszprém; VERESS D. CSABA hadtörténész, Veszprém; ZACHÁR ZSOLT fotós, Veszprém

### Illusztrációk:

Melich Dóra, Vándor András, Zachár Zsolt és archív dokumentumok

### Támogatóink:



8200 Veszprém,  
Házgyári út 1.



KÖZIGAZGATÁSI ÉS IGAZSÁGÜGYI  
MINISZTERIUM

Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala  
Veszprémi Kultúráért Közalapítvány (VKKA)

### A Veszprémi Szemle Alapítvány működésének támogatói:

Városi Civil Keret

### A Veszprémi Szemle 27. szám megjelenését támogatták:

Debreczenyi János György Veszprém; Dr. Földesi Ferenc Veszprém; Hontai László Veszprém; Kovács Tibor Veszprém; Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Köre Veszprém; Solymosi Klára Veszprém; Somfai Balázs Veszprém

### A borító képei:

címlapon: *Táncoló magyarok a 19. század elején*  
2. oldalon: *100 pengős veszprémi bankjegyek*  
3. oldalon: *1000 pengős veszprémi bankjegyek*  
háton: *Haiszler-kápolna felújítás előtt és 2012-ben*

## TANULMÁNYOK

**Veszprémi verbunkos örökségünk**

(Veszprémben, 1822. október 25-én elhunyt

Csermák Antal halálának 190. évfordulójára)

M. TÓTH ANTAL

**A** VERBUNKOSNAK, A MAGYAR ZENEI ÖRÖKSÉG fontos részének egy sor emléke Veszprémhez és környékéhez kapcsolódik. Ezekről szól tanulmányunk.

A 19. század különösen azokban az országokban jelentette a nemzeti öntudatra ébredés, a nemzeti értékek azonosítása, az önállóvá, függetlenné válás időszakát, amelyek korábban a kultúra, a politika, a gazdasági-társadalmi haladás, a polgárosodás „peremvidékén” éltek, így Közép- és Kelet-Európában, köztük hazánkban is. Európa politikai és kulturális „átrendeződése” a párizsi Bastille lebontásával (1789), a francia forradalommal kezdődött, majd a napóleoni háborúkkal folytatódott. 1806-ban felbomlott a közel ezeréves Német-Római Császárság, 1814-ben összeomlott a Rajnai Szövetség. A napóleoni háborúk után a győztes hatalmak (Ausztria, Poroszország és Oroszország) 1815-ben létrehozták a Szent Szövetséget, amely a forradalom előtti helyzetet kívánta visszaállítani. A polgári fejlődés eredményeként ugyanakkor terjedtek a nemzeti és liberális nézetek is – főleg ideológiai és kulturális téren. Ezeket a hatalom igyekezett a legkegyetlenebb módszerekkel letörni. Jellemző, hogy a Martinovics-összeesküvés (1794) során nemcsak ennek közvetlen résztvevői, hanem a magyarországi polgári fejlődés élharcosai (Kazinczy, Batsányi, Verseghy, stb.) is súlyos büntetést kaptak.

Az egyes, elnyomott nemzetek azzal is ki kívánták fejezni önállóságukat, egyenértékűségüket, hogy megkísérelték alkalmassá tenni nyelvüket a szakmai és szépirodalmi igények kielégítésére (nyelvújítás). A társadalmi és kulturális törekvések a nemzeti zenék létrejöttét is segítették. Elsőként az orosz Glinka mondta ki, hogy a nemzeti zene létrehozása során a népdalból kell kiindulni: „*A nép alkot, a szakember feldolgoz*”. Törekvései a későbbiekben meghatározták az orosz zene fejlődését, és például szolgáltak más nemzetek számára. Magyarországon – a valódi népdalok ismeretének hiányában – az összegyűjtő, az előkészítő és továbbfejlesztő munkát a

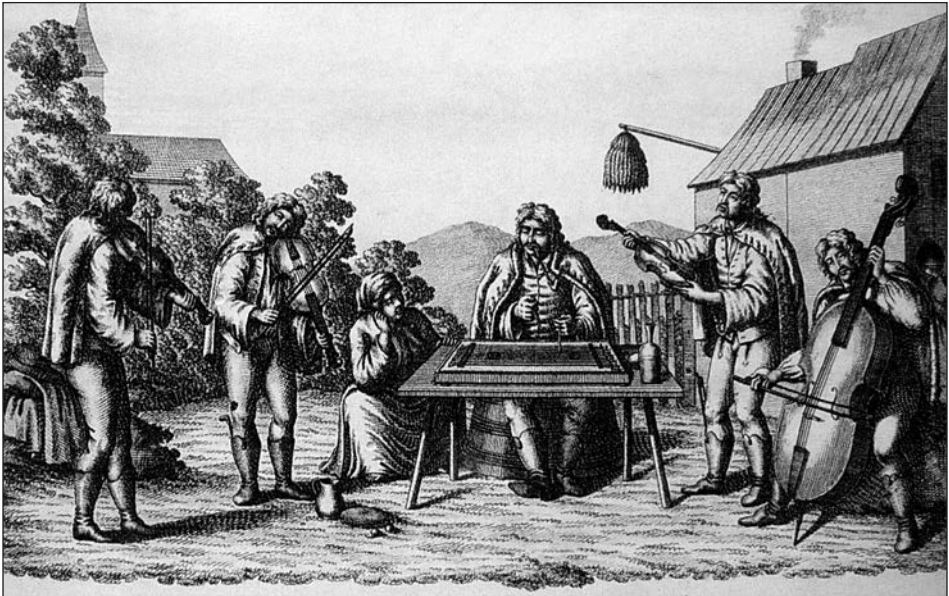
verbunkos zeneszerzők (Bihari, Lavotta, Csermák, Ruzitska, Rózsavölgyi) végezték, a meghatározó zenetörténeti szerepet a későbbiekben Erkel, Liszt és Mosonyi játszották.

### A verbunkos zene létrejötte, stílusjegyei, formái

A verbunkos zene műfaja a 18. század során alakult ki, és nemcsak hazánkban, de Európa-szerte hosszú időre meghatározta a magyarnak (vagy magyarosnak) tekintett zenét.<sup>1</sup> Dobszay szerint a 19. századi hazai zenetörténetnek alakulására legnagyobb hatással a verbunkos fölfedezése volt, illetve a verbunkosnak és az ebből kifejlészendő magyar műzene ügyének a föl vállalása.<sup>2</sup>

A „Werbung” szó német eredetű, korábban udvarlást, szerzést, édesgetést, leánykérést, katonai toborzást jelentett (a mai jelentése inkább hirdetés, reklám, propaganda). A méltóságteljes testtartással előadott, daliás férfitánccal összekötött verbuválásnak az volt a célja, hogy az 1700-as években, amikor a gyakori háborúk miatt nagy szükség volt katonákra (Életünket és vérünket), a magyar paraszt legényeket csábítsa, csalogassa a katonai szolgálatra.

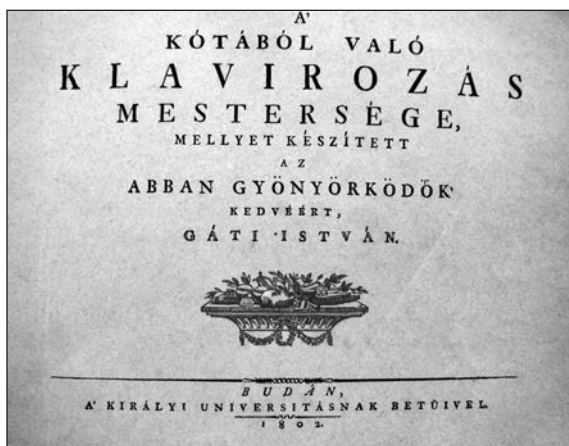
A verbunkos muzsikára főleg a hegedűjátékból fakadó, díszítő motívumokkal és cifrázással gazdag dallamalkotás, az ún. „bokázó” zárlat, valamint a triolákkal tarkított páros ütemű pontozott ritmus jellemző. Ez utóbbi egy éles rövid és egy nyújtott ritmust tartalmaz. Ilyen a „u –” ritmusú jambus (a nyelvújításkor kapott nevén



*Cigánybanda (Pozsony, 1805)*

„menő”) és a „– u” ritmusú trocheus („bájos”). Az Ábrányi által magyar dalmétrumnak nevezett két legfontosabb versláb a „– u u –” ritmusú choriambus (nyelvújítás-kor kapott nevén „lengedező”) és a „u – – u” ritmusú antipastus („toporzéki”).<sup>3</sup> A triola azt jelenti, hogy egy mértékegység alatt három hang szólal meg. A verbunkos tánczene stílusjegye még a kétrészség: a lassú kezdést gyorsabb, de nem túl gyors, mindig elegáns és férfias tartású második rész követi.

A „lassú magyar”, amelyet méltóságos, széles ívű dallama miatt hallgatónak is hívtak, feszes katonatánc, amely lehetővé tette a délceg testtartású, soha sem merev előadást, a könnyed és szabad testmozgást. A „friss magyar” alatt kezdettől gyors tempójú, tüzes, dinamikus táncot értettek. Ennek megfelelően zenéjét a táncritmus, és a gyorsan ívelő dinamikus dallammozgás jellemezte.<sup>4</sup> Ábrányi szerint a verbunkos tánc egyaránt alkalmas „a hősiesség, a méltóságos testhajlás, a hetykeség, az ugrós pajzánság, a kedélyderűség, sőt még a túlcsapó gunyoros tréfázkodás” kifejezésére, amely tulajdonságokat a magyar kedély megannyi fontos elemeinek tekintették.<sup>5</sup>



Gáti István első magyar zongoraiskolájának  
(1802) címlapja

A díszítés nélkülözhetetlenségéről a kortárs Gáti István (1780–1859), az Esterházy grófok pápai uradalmának a mérnöke, az első magyar zongoraiskola szerzője 1802-ben így írt: „A nótáknak a helyes tzi-frázása, kipallérozása, vagy fényesítése elmúlhatatlanul szükséges. E nélkül igen együgyű az ének vagy a nóta. Sokszor csak egy szép tzi-fra is indulatot önt belénk”.<sup>6</sup> A díszítéseknek („tzi-frázó jegyeknek”) hosszú sorát ismerteti: a különböző előkéket („előleső jádzó vagy változó tzi-frákat”), a trillákat (mordentet, szaggatást, arpeg-

giot, pattantást, mozgatást, reszkettetést, simítást, stb.) és egyéb technikai lehetőségeket.

Formai szempontból a verbunkos táncok két nagy csoportot alkotnak<sup>7</sup>:

1. A *szóló verbunk* rendkívül gazdag formakincsű, sok rögtönzésszerű elemet tartalmazó, az egész ország területén elterjedt tánc volt.
2. A *körverbunk* a tánc klasszikus formája, amely a katonai toborzások megszűnte után is tovább élt, és különböző társadalmi eseményeken (búcsúkon, legényavatáskor, stb.) sokáig volt föllelhető. Kevesebb rögtönzésszerű elemet tartalmazott, formakincse azonos volt szólóverbunkéval. Természetszerűen csak



azok a motívumok épültek be a körverbunkba, amelyek az egységes előadásra, az együtt táncolásra alkalmasak voltak.

Külön műfajnak tekinthető az *énekes verbunkos*, amely fordítottját jelenti a korábbi századok zenei törekvéseinek, vagyis az eredetileg vokális, énekelt dallam hangszeren történő előadásának. Itt eredetileg instrumentális muzsikát, indulókat, táncokat (így a verbunkost is) szöveggel akarták népszerűsíteni. A létrejött keverék stílus átmeneti elterjedtsége ellenére természetellenes (főleg nyelv- és zeneellenes) kezdeményezésnek bizonyult, mivel a hangszeres díszítések nem, vagy nehezen énekelhetők, megbomlik a zene és a szöveg egysége. Jó példa erre az 1800 körül Kassán született zeneszerző, gordonkás Kossovits Józsefnek legismertebb, máig népszerű dala, amelyet Csokonai A reményhez című versére írt. A dal furcsa melizmái miatt az ismert szöveg (*Földiekkel játszó égi tünemény*) természetellenes „kántálós” stílusban hangzott el. Ezek a 18–19. század fordulóján keletkezett ún. jambus dallamok az egész 19. század magyar zenéjére rányomták bélyegüket.

A verbunkos zene gyökereinek tárgyalása során nem hagyhatjuk figyelmen kívül a népi zene utolsó egyetemes fellobbanását, a kuruc-labanc világot. A 150 éves török elnyomás, az idegen katonaság kegyetlenkedései örökös élet-halál küzdelmet jelentettek az ország lakóinak. Ez a keserűség tükröződik vissza a korszak sajátos költészetén. A kuruczene nem jelent egységes stílust. Olyan többé-kevésbé régies dallamokat foglalunk össze e név alatt, amelyek szövegei a kuruc kor idején (1660–1720 között) keletkeztek. Megtalálhatjuk bennük a korábbi korok virágénekeit, a főúri virginál könyvekben fennmaradt dallamokat és néhány, a kuruc korban született dalt, amelyek alkalmi korabeli kiadványokban és a 18. század második felének diák dalgyűjteményeiben maradtak fenn.<sup>8</sup> E mellett bőven szerepelnek közel-keleti, balkáni, török, szláv (cseh, lengyel) stíluselemek is.<sup>9</sup> A keleti népek zenéjének, táncának rokonságáról Gáti István ezt írta: „*Hasonít a magyar nótához a tót, kozák, török, oláh nóta. Sok magyar nótákra el lehet járni a kozák s tót táncokat, és némely tót nótára a magyar táncot. De nem lehet ám a német nótára magyart, s a magyarra német tántztot tellyességgel járni.*”

A 18. század elejéről való a Rákóczi-nóta (Rákóczi kesergője), amely énekes változatban és hangszeres formában is széles körben ismert és népszerű volt.<sup>10</sup> Mindezekhez népi jellegű elemek is kapcsolódtak, pl. a kanásztánc ritmus, amelyet többek között a *Csínom Palkó*, a *Nosza hajdú* és egyéb dalokból ismerünk.

Kik voltak azok, akik ezt a zenét a 18. század során – nem tudatosan, de annál eredményesebben – fenntartották és ápolták? Főként a császári udvarhoz kevésbé kötődő, udvarházaikba visszahúzódnó, a kuruc hagyományt ápoló középnemesek, akiknek a szolgálatában állt cigányzenészek a verbunkos zene stílusjegyeinek kialakításában, terjesztésében és fejlesztésében meghatározó szerepet játszottak. A legkorábbi ismert cigánybanda az 1772-ben elhunyt híres női primás, Czinka Panna együttese volt.<sup>11</sup> Ez a négytagú együttes hegedűből, kettősfogásokkal harmóniai kíséretet játszó „kontrából”, cimbalmából és bőgőből (brügőből) állt.<sup>12</sup> Egy Lányi János nevű gömöri nemes úr udvarházában muzsikáltak. A Czinka Pannához

hasonló cigányzenekarok országszerte (így Veszprém környékén is) létrejöttek a 18. század utolsó évtizedeitől kezdve.

A nemesség nemzeti kultúrát igénylő öntudatosabb részéhez tartoztak a század végén azok is, akik zeneileg eléggé műveltek voltak ahhoz, hogy a régi dallamokat megpróbálták összegyűjteni és lekottázni. Bartalus István. (1821–1899), a magyar zenetörténeti kutatások egyik megalapozója 1869-ben kiadott Magyar Orpheus című könyvében így fogalmaz: „*A zenében járatlanokat is szintazon tűz jellemezte, nemzeti haladásunk lelkesítvén, mindent elkövettek, hogy a zene szóköltészetünkkel lépést haladjon*”.<sup>13</sup> Közéjük tartozott Csokonai Vitéz Mihály, Verseghy Ferenc, Pálóczi Horváth Ádám, Kisfaludy Sándor és Károly. Horváth Ádám így vallott: „*Én a réginek nagy becsülője vagyok. Egy olyan régi kurta darabnak, mint a Patyolat a kuruc, Fut az oláh hegyoldalon vagy Árokszállásánál volt egy veszedelem károsabbnak tartom elveszését, mint a hódolatató táborból egy hatvan fontos ágyúnak*”.<sup>14</sup> Neki köszönhetjük ez utóbbiak mellett a *Hej Rákóczi, Bercsényi*, a *Verd meg uram verd meg*, *Fennyed tartod a nagy orrod*, *Duna vize lementében*, *Gerliceként nyögdecselek*, *Erdőkön mezőkön járó* és egy sor további 1700-as évek elejéről származó dallam fennmaradását.

### **Veszprém Vármegyei Zenetársaság, Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből**

Veszprémben a 18. század végén és a 19. század elején a zene pártolása terén sajátos kettősség, „szereposztás” alakult ki. A nemzetközi műzene máig példátlan pártolása a veszprémi püspökök és kanonokok nevéhez fűződik.<sup>15</sup> Ezt mutatja az egyik legnagyobb hazai 18–19. századi kottagyűjtemény, a veszprémi püspöki kottatár is.<sup>16</sup> A veszprémi székesegyházban működött az 1800-as évek elejének egyik legjobb hazai zenei együttese, amely egyebek mellett Haydn, Mozart, Beethoven műveit is bemutatta.

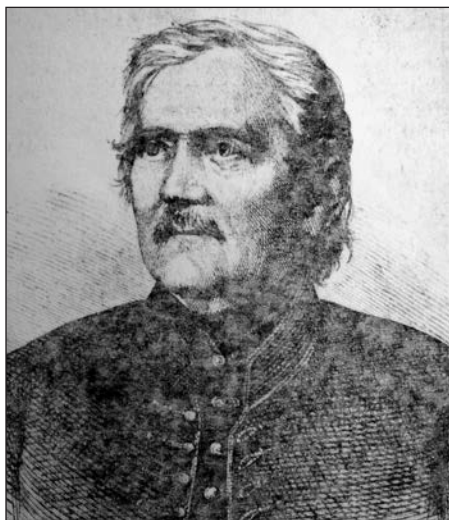
A magyar (vagy magyaros) muzsika ügyét a nagyrészt protestáns nemesek és a többnyire nemesi származású ügyvédek, orvosok, városi polgárok vették a kezükbe.

Egy, az ország másik feléből származó korabeli leírásból tudjuk, hogy „*Abaúj vármegyének Fáj helységében az ottani földesúr esztendőnkint Akadémiákat szokott adni, mellyeknek igazgatója maga a M. Gróf, ki virtuozos fortepianista és tökéletes értője a hangász művészetnek. Tagjai részint közel lakó dilettánsok, részint rendes hangászok*”. A nem hivatásos zenészek között volt táblabíró, aki „*jeles énekes*”, főjegyző, aki „*compositor s virtuos guitarista*”, seborvos, „*magyar nóták jeles játszója a hegedűn*”, vagy „*eperjesi lakos, compositor s jeles oboista*”.<sup>17</sup> A műkedvelő muzsikusok szerepe a mindennapi zenei életben hasonló volt Veszprémben is. A nemzeti zene, konkrétan a hangszeres verbunkos zene a magyarosodás egyik fő tényezőjévé vált, különösen a reformkorban, amikor a nemzeti megújulás folyamata felgyorsult.

A pápai ügyvéd, kocsai Sebestyén Gábor (1794–1864) kezdeményezésére Veszprémben, 1823-ban létrehoztak egy egyesületet, a Veszprém Vármegyei Zenetársaságot a magyar nemzeti tánc és zene felkarolására, „*ne hogy a mik már meg vagynak, elveszenek*”.<sup>18</sup> E végre tervbe vették „*minden magyar nótákat, egy ahhoz értő muzsikus által kótákra tétetni, és egy csomóba kinyomtattatni, s minél jutalmasabb áron adatni*”.<sup>19</sup>



Ruzitska Ignác (1777–1833)



Sebestyén Gábor (1794–1864)

Sebestyén már fiatal korában lelkesedett a nemzeti művelődés, általában a „nemzeti csinosodás” iránt: verseket, színdarabokat, a Tudományos Gyűjteményben megjelent tanulmányokat írt, Kazinczy Ferencsel rendszeresen levelezett, mind jobban bekapcsolódott a megyeszékhely, Veszprém társadalmi életébe, amelynek – sajátosan – az egyik legfontosabb meghatározó tényezője a zene volt. Kapcsolatba került a székesegyházi zenekarral és karnagyával, a francia származású Kemény Ferencsel (1863–1832)<sup>20</sup>, aki a későbbiekben maga is komponált verbunkos műveket. Nagy hatást tett Sebestyénnre a Ruzitska Ignáccal történt megismerkedés. Megszállottként hivatásának tekintette a nemzeti zene megteremtése ügyének támogatását.

Veszprémben találkozott a verbunkos stílus képviselőivel. Kapcsolatba került a Beethoven és Liszt Ferenc által is megcsodált cigányprímással, Bihari Jánossal (1764–1827)<sup>21</sup>, akit már a kortárs zenetudósok<sup>22</sup> is a stílus legnagyobb mesterének tekintettek. Jól ismerte az élete utolsó éveiben Veszprémben élt, hányatott sorsú Csermák Antalt (1774–1822)<sup>23</sup>, akiről már életében legendák születtek<sup>24</sup>, és megismerte a nagy „verbunkos-triász” harmadik tagjának, a nemesi származású Lavotta Jánosnak (1764–1820)<sup>25</sup> a műveit. Balatonfüreden találkozhatott Árvai János és Tsóri András híres cigányprímásokkal is.<sup>26</sup>

A verbunkos zenének akkor már mintegy fél évszázados múltja volt. Rendkívüli népszerűségnek örvendett. A hazai és



mindinkább a nemzetközi zenei közvélemény is teljes mértékben azonosította a verbunkost a magyar zenével. A magyarság ősi, nemzeti muzsikáját látták benne. Mindezek ellenére a század elejéig alig néhány verbunkos kottagyűjtemény jelent meg nyomtatásban, még a leghíresebb verbunkos kompozíciók is csak hallás és előadói hagyomány útján terjedtek.

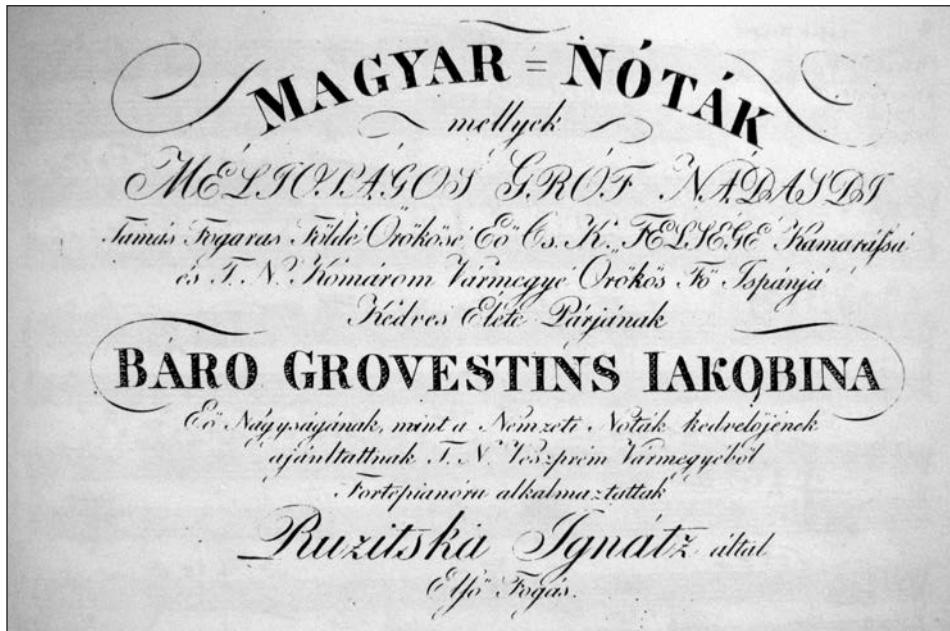
A Veszprém Vármegyei Zenetársaság megalakulásáról részletesen beszámolt a Tudományos Gyűjtemények is. Az alábbi, szó szerint idézett részlet híven mutatja az alapítók szándékait:<sup>27</sup>

„A T. N. Weszprém Vármegyéből egy összeállott Társaság tudtára adja a Nemes Magyar Közönség mindkét nemen lévő Rendeinek, hogy minekutána sok szép MAGYAR NÓTÁK, a közre nem botsáthatás miatt csak kéziratokban, s szinte örök feledékenységben maradni tapasztaltatnának: tehát hogy az eddig kevesektől esmért jeles Darabok többekkel közöltessenek, különösen pedig, hogy ezáltal Compositóraink is buzdíttassanak, szándékozik az említett társaság a Bihari, Csermák, Lavotta, s más Honi Muzsikások jeles Darabjaiból, egy ahhoz értő Művész felvigyázása alatt Fortepianóra alkalmaztatva minél többet közrebotsátani. Csermák több derék Magyar Nótái is itt maradtak, mellyek hogy kiadattassanak valóban megérdemlik. Igen kedves dolgot tselekedne, aki akár a maga jobb szerzeményeit, akár a másokét hozzám megküldené. ... Mi egyéb nyereséget nem kívánunk, hanem hogy a beveendő summából az elkezdett pályát minél tovább folytathatván, az óhajtott célt elérhessük.”

„Az ehhez értő Művész”, aki a Zenetársaság céljait szakmailag támogatta, a veszprémi székesegyház első koncertmestere, hegedűművésze, hegedűtanára, 1827-től haláláig zeneigazgatója (regens chorija), Ruzitska Ignác (1777–1833)<sup>28</sup> volt. Neki, szakértelmének és az ügygel azonosulni tudó lelkesedésének köszönhetjük, hogy a társadalmi kezdeményezés zeneileg értékes formában valósult meg.

1823. október 24-én nyomdába került az első füzet („fogás”) kézírata. Brodszky kutatásai alapján Rakos Miklósnak is az a véleménye, hogy a kották nyomtatása Bécsben történt: „A kották kimetszetését ’s nyomtatását, mivel Pesten vagy Budán sokba került volna, Bétsben tétetni legjobbnak találtatott”.<sup>29</sup> Kapronyi<sup>30</sup> szerint Pesten, Müller (Müller) Károly nyomdájában „jelentek meg” a füzetek, 1830-ig a Kishíd utcában (a mai Türr István utca), majd 1830-tól a Nagyhid utcában (a mai Deák Ferenc utca). A nyomda helyével kapcsolatos vita eldöntése nem feladatunk. Azzal azonban nem érthetünk egyet, hogy a nyomdai bérmunka, illetőleg a mű szerkesztése, kiadása és megjelentetése közé egyenlőségjel kerüljön. Nem lehet vita tárgya, hogy a legjelentősebb magyar verbunkos táncgyűjtemény kiadója a Veszprém Megyei Zenetársaság volt. Bárhol is nyomtatták (Bécsben vagy Pesten), a hazai zenetörténet jeles kottagyűjteménye Veszprémben jelent meg.<sup>31</sup>

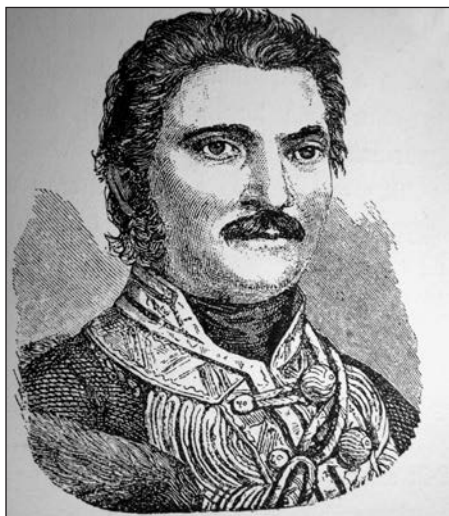
A nyomtatványok rövid időn belül 300 példányban megérkeztek. Bennük Bihari és Ruzitska egy-egy, Csermák és Lavotta két-két verbunkosával (a későbbiekben kiderült, hogy az 5. számú mű nem Lavotta, hanem Fehér megye helyettes aljegyzőjének, Sárközy Kázmérnak a szerzeménye).<sup>32</sup> A példányok hamar elkelték, ez



A Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből kottasorozat 1. füzetének (fogásának) címlapja

lehetővé tette 1824. március 14-én a második fogás megjelentetését, benne Ruzitska és Csermák két-két, Bihari és Sárközy egy-egy verbunkosával.

A Zenetársaság formailag csak ezek után, 1824. május 12-én alakult meg Veszprém-ben.<sup>33</sup> Az alakuló ülés időzítése tudatos volt. Az ekkor rendezett megyegyűlésen ugyanis lehetőségük volt a szervezőknek arra, hogy a környék birtokos nemesei, megyei köztisztviselők, ügyvédek, városi polgárok körében pénzbeli támogatást szerezzenek a vállalkozás folytatásához. Megválasztásra kerültek a Zenetársaság tisztségviselői is. Az elnök Rohonczy János (1775–1842) királyi tanácsos, a Vármegye köztisztjeletben álló alakja lett. Alelnökként Bezerédj Mihály főszolgabíróvá választották meg, a jegyzői feladatokat Sebestyén Gábor látta el. Aljegyzőnek Zsoldos Ignác (1803–1885) főszolgabírót, későbbi főjegyzőt és diétai követet választották, aki 1837-től a Magyar Tudományos Akadémiának levelező, majd 1838-tól rendes tagja lett, és aki Veszprém vármegye első rendes physicusának (főorvosának), Zsoldos Jánosnak (1767–1837) volt a fia. Exactorként Kamondy Ferenc táblabíró, ügyész működött. Rajtuk kívül Kun József, Vetsey Károly főszolgabírók, Királyföldi Péter, Radó Pál, Stojanovits János táblabírók, Karátson Antal szolgabíró, Pap János uradalmi ügyész, Noszlopy Ignác bíró, udvari tanácsos, Fromm János fiskális, Csirke János, Veszprém város jegyzője és mások tettek jelentős adományokat.



*Bihari János (1764–1827)*



*Rohonczy János (1775–1842)*

A harmadik fogás 1824 júniusában, a negyedik októberében készült el.<sup>34</sup> 1825 augusztusában egyszerre három füzet is megjelent, összesen 25 verbunkos művel. Köztük az eddigieken kívül a Veszprém zenei életében fontos szerepet játszó Bezerédj család tagjának, Bezerédj Amáliának (1804–1837.)<sup>35</sup>, az első magyar énekes óvodáskönyv, a Flóri könyve szerzőjének egy verbunkosával. (Bezerédj Amália zenei felkészültségét jól mutatja, hogy 1813-ban, 9 éves korában, a Veszprémi Megyeházán tartott nyilvános hangversenyen Mozart zongoraversenyt adott elő.)

Ugyancsak ezekben a füzetekben adták ki a veszprémi székesegyház későbbi karnagyának és zeneigazgatójának, Kleinmann Józsefnek (1775–1841)<sup>36</sup> és a korábbi pécsi székesegyházi zenésznek, a simontornyai Styrum Limburg gróf zenekara koncertmesterének, a Károlyi-ezred karmesterének, majdani bécsi császári kamarakomponistának, Krommer Ferencnek (1760–1831)<sup>37</sup> egy-egy verbunkosát.

A 15 füzetből álló sorozat 136 verbunkosa szerzői között Ruzitska, Kleinmann és Bezerédj Amália mellett további veszprémi zeneszerzők művei is megtalálhatók. Stirszky Jánosnak (1795–1837.), a veszprémi székesegyház orgonista zeneszerzőjének lassú magyarja a 15. fogásban jelent meg a 109. szám alatt. A másik szerző Taródi Pál, a Bezerédj családdal szoros kapcsolatban álló Taródi Lajos káptalani ügyész fia volt. Róla csak annyit tudunk, hogy az 1810-es évek elején született, és alig 18 éves korában, 1828-ban meghalt.

Lassú Magyarját 104. szám alatt a 14. kötetben találhatjuk.

Külön kell szólni Rózsavölgyi Márkról (1789–1848)<sup>38</sup>, aki ugyan nem volt eredetileg veszprémi (Balassagyarmaton született, magasabb zenei képzését Prágában kapta), de okkal érezhetjük, hogy különös mértékben kötődött városunkhoz. Fontos szerepe volt Veszprém és környéke reformkori zenei életében. Életrajzi adatai meg-

találhatók a különböző zenei kézikönyvekben, lexikonokban, így ezek ismertetésétől eltekintünk.

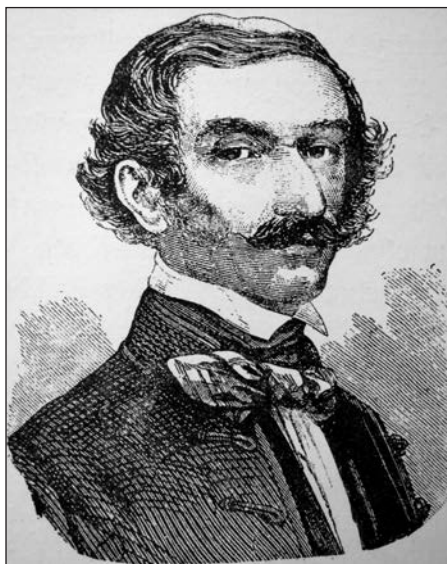
Neve első alkalommal 1823-ban tűnt fel a Veszprémi Zenetársaság jegyzőkönyvében: „*Rosenthal Marcus Muzsika Mesternek Pestről, a Szűts Ábrahám Fiskális úr*



*Bezerédy Amália (1804–1837)*

*rekomendációja mellett küldött levele ide mellékeltek. Ebben bizonyos megjutalmaztatás feltétele alatt ajánlja maga compositióit. Mellyre néki választatott, hogyha hat olyan nótákat küld, mellyek megérdemlik, hogy egy különös fogásban kiadatásának, tehát a nóták szépségéhez képest, ugyanazon nyomtatványokból 30, 40, sőt ha igen szépek lennének, 50 példányt is fogna jutalmul kapni.”<sup>39</sup>*

Eredetileg Rosenthalnak hívták, és csak a Zenetársaság 1824. májusi jegyzőkönyvében szerepel először „Rózsavölgyi”-ként: „*Meg is ajándékozott bennünket még négy kis friss nótákkal is, mellyek az ő saját szerzeményei. Utóbb kapott Rózsavölgyi az 50 forint készpénzhez 50 példányt és így kapott jutalmul 100 forintot*”. A névváltoztatást állítólag Sebestyén Gábor javasolta 1824-ben a Zenetársaság veszprémi vagy balatonfüredi kerti multságainak egyikén, a hatóságok azonban a magyarosított név használatát csak 1846-ban engedélyezték.



*Rózsavölgyi Márk (1789–1848)*

Jellemző Rózsavölgyi jó üzleti érzékére, hogy a 15. fogásban megjelent művek szerzői közül egyedül ő kapott a kompozícióiért honoráriumot. (Sebestyén szívesen hivatkozott a későbbiekben is arra, hogy az új tehetséget ő fedezte fel.) A teljes sorozat szerkesztője (részben zeneszerzője), Ruzitska Ignác 25 darabjáért egyetlen krajcár ellenszolgáltatásban sem részesült, és neki az összegyűjtésért, feldolgozásért, valamint sajtó alá rendezésért „*fáradtságáért minden fogástól 20 forintok ajánlottak*”.<sup>40</sup>

Rózsavölgyi zenészi karrierjének jót tett a Veszprémi Zenetársaság által biztosított népszerűség: máig őt tekintjük a



verbunkos stílus utolsó, egyben az új műfaj, a csárdás első, országosan elismert mesterének.

A kottasorozat részletes ismertetésétől eltekintünk, mivel azt Brodsky Ferenc, a veszprémi zeneiskola korábbi igazgatója, valamint Rakos Miklós zenetörténész már feldolgozta. Idézett műveik a kérdést tudományos alaposággal, a teljesség igényével és magas színvonalon tárgyalják.

Ruzitska Ignác meghatározó szerepét a legnagyobb hazai verbunkos gyűjteménynek, a Magyar Nóták Veszprém Vármegyében kottasorozatnak a létrehozásában magában az a tény is mutatja, hogy a 15. fogás 1832. július 3-i megjelenése után több füzetet nem adtak ki. Ruzitska Ignác ugyanis „*meghalt Veszprémben 1833dik esztendei februarius 19én életének 56ik esztendejében*”. A 16. fogás kézírata elkészült, azt 1832. november 30-án Ruzitska be is mutatta és felvette az érte járó 20 váltóforintot. A füzet nyomtatására azonban már nem került, sőt a kézirat is elkallódott.

Összesítve a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből sorozatban a névvel azonosítható művek szerzői az alábbiak:

- Árvai János (Jancsi), Balatonfüreden is működő cigányprímás 2 művel (az, egyik, a 102. számmal megjelent verbunkos szerzője egy kolozsvári gyűjtemény szerint Bihari János),
- Arnold György, szabadkai zeneszerző, egyházzenesész 3 művel,
- Bezerédj Amália 1 művel,
- Bihari János 9 (esetleg 10, vagy ennél több) művel,
- Csermák Antal 18 művel,
- Kleinmann József 1 művel,
- Krommer Ferenc 1 művel,
- Lavotta János 3 (esetleg csak 2) művel,
- Liszt János, Szatmár megye seborvosa 1 művel (Ujfalussy szerint Liszt Ferenc rokona volt, fiatal korában Bécsben, majd Pesten tanult hegedülni, „*jeles magyar componista s nagyszámú lassú és friss nemzeti nóták szerzésével gazdagította a magyar muzsikát*”<sup>41</sup>),
- Pap Szász Ignác, Heves megyei birtokos, „*maga is jeles hegedűjátész*”, 1 (esetleg 2) művel,
- Rózsavölgyi Márk 18 művel,
- Ruzitska Ignác 24 művel,
- Sárközy Kázmér Fehér megye helyettes aljegyzője, műkedvelő hegedűművész és zeneszerző 2 művel (az egyik tévesen Lavotta neve alatt jelent meg),
- Bocsári Svastits Nepomuk János elismert, Somogy megyében működő hegedűművész és zenepedagógus 4 művel,
- Taródi Pál 1 művel, és
- Tsóri Andris, Balatonfüreden is muzsikáló cigányprímás 1 (esetleg 3) művel – eredetileg csak a 8. füzetben 65. szám alatt megjelent „Lassú Magyar, szemérmesen” jelzésű verbunkosnál olvasható a neve a kézíraton komponistaként, de



Szabolcsi Bence szerint a következő Friss Magyarnak, illetve „*Frissen, illetődéssel*” jelzésű kompozíciónak is Tsóri lehet a zeneszerzője.

A többi mű kottáján nem szerepel név. A 19. század magyar zenéjének jeles kutatója, Major Ervin (1801–1967) szerint ezek a darabok az azokat megelőző lassú verbunkosok frisseinek tekinthetők. Ezt a véleményt Brodszky alapján Rakos nem osztja. Véleménye szerint a szerzői névvel nem ellátott veszprémi verbunkos táncok esetében a lassúk és a frissek közötti összetartozás inkább alkalmi jellegűnek tekinthető. Ezeket a kompozíciókat „névtelen”-ként tünteti fel, esetenként jelezve a lehetséges szerzők nevét.

### Balatonfüred zenéje a reformkorban

A 19. században Balatonfüred közigazgatásilag ugyan Zala megyéhez tartozott, mégis szoros kapcsolat volt a gyorsan fejlődő tóparti település és Veszprém kulturális élete között. Az 1820-as években kedvelt találkozóhelye volt a dunántúli nemeseknek, amely inkább mulatni, mint gyógyulni vágyott. Szórakoztatásában fontos szerepet játszott a zene, amely nemcsak az ünnepélyes alkalmak és az olyan társasági események kísérője volt, mint a füredi Flóra- és Anna-bál, hanem szerves része volt a fűrdőidény hétköznapijainak is.<sup>42</sup>

A szezonra szerződött zenekarok többnyire cigánybandák voltak, amelyek rendszeresen muzsikáltak a sétányon és az étteremben, fogadták és búcsúztatták a vendégeket, játszottak a balatoni sétahajón, a színházban és a szinte mindennapos bálokon.

A cigányzenészek játékát a korabeli közvélemény a magyar zenével azonosította, és a Füreden működő cigányzenészeket nemcsak virtuóz játékuért, hanem magyarságukért is nagyra becsülték.

A zene a füredi színházból sem hiányzott, ahol gyakran adtak elő zenés darabokat. A Kisfaludy Sándor (1772–1844) kezdeményezésére 1831-ben felépült első dunántúli kőszínházban a többnyire másuttal sikerrel vitt népszínműveket, vígjátékokat, később operetteket mutattak be. Pl. 1836. július 30-án a Kassai és Dunántúli Színész Társaság Balatonfüreden is előadta Ruzitska József (nem azonos a veszprémi regens chori, hegedűművész Ruzitska Ignáccal) verbunkos stílusban készült *Béla futása* című operáját.

Az amatőr zenélés leggyakoribb formája a nótaéneklés volt. Az első balatonfüredi dalárdát, egy mindössze négytagú férfikart a 40-es évek egyik legjelentősebb dalszerzője, a magyar népdal tudós kutatója, Szénfy (Kohlmann) Gusztáv (1819–1875) alapította az 1850-es években. A veszprémi borbély, Francsics Károly naplójában megemlékezett egy 1850. augusztus 4-i badacsonyi hajókirándulásáról: „*az evező lapátok lobicskolni kezdének, a hatalmas jó török muzsika (katonazenekar) megzendült, a füredi úri kar dalolni kezdett*”.<sup>43</sup> Arról nem tesz említést, hogy a dalosok mit énekeltek. Valószínű, hogy elhangzott a Krúdy balatonfüredi novelláiban gyakran

emlegetett *Oh, Tihanynak riadó leánya* vagy a *Hullámozó Balaton tetején* és egyéb népszerű dalok.

## A 19. század eleji verbunkos zene jelentősége

A 19. század eleji verbunkos zene megtermékenyítette a komolyzenét és a szórakoztató muzsikát – itthon és külföldön egyaránt.

### *A verbunkos hatása a 19. századi hazai zenére*

A verbunkos stíluselemek már a 19. század első évtizedeiben megjelentek a hazai komponisták műveiben. A századforduló legjelentősebb magyarországi zeneszerzője, a német származású, Tolnán született Fusz János (1777–1819)<sup>44</sup> több művében alkalmazott verbunkos elemeket. Hazaszeretetének megnyilvánulása az *Üdvözöllek Pannónia, drága hazám* (*Sei mir gegrüsst Pannonien, mein teures Vaterland*)<sup>45</sup> kezdetű kánon alapdallama verbunkos zárlatú. A zeneművet *Exaltare Domine in virtute tua* vallásos szöveggel az 1800-as évek első évtizedeiben, a veszprémi székesegyházban is gyakran előadták. Fusz három brácsára és csellóra írt Notturmo című négytételű Asz-dúr vonósnégyese harmadik tételének témájára szintén a pontozott ritmus és a verbunkos zárlat a jellemző.

A Veszprémben elhunyt Csermák Antal a legnagyobb verbunkos szerzők közül azzal emelkedett ki, hogy nemcsak mesteri színvonalra emelte a verbunkos tánczenét, de megkísérelte azt az európai kamara- és programzene stílusában is megszólaltatni.<sup>46</sup> Jó példa erre az 1809-ben, a Napóleon elleni győri csata alkalmából komponált *Az intézett (fenyegető) veszedelem, avagy a Haza szeretete* című kilenctételes program vonósnégyese, amelyben magyar, román mellett szlovák dallamok is előfordulnak.<sup>47</sup> Ez nem meglepő, hiszen a kortársak véleménye szerint „a tótok követik a cigányokat legszorgalmasabban a muzsika tanulásban”.<sup>48</sup> A mű *Vígasztaló tántz a táborban* című tételében a lassú verbunkot frissként oláh tánc követi. Nyomtatásban mintegy 115 műve maradt ránk, köztük nagyobb terjedelműek (*Magyar tercettek, Hat eredeti magyar románc és verbunk, Magyar variációk, Hat új magyar rondó és trió, Két verbunkos tánc és egy friss, Nyolc új magyar verbunk trió és úgynevezett figura, Három magyar zenedarab*, stb.) és rövidebb verbunkos feldolgozások egyaránt megtalálhatók. Lavotta János<sup>49</sup> szintén kísérletet tett a verbunkos alapú nemzeti műzene létrehozására.

A 19. század elején a nemesi és a városi polgári családokban elterjedté, szinte életszükségletté vált a házimuzsikálás: „*Mintegy 30 esztendő előtt a klavír és hegedű csak professzionisták s egyházi muzsikusok, orgonistáknál találtatott, de már ma csaknem minden míveltebb házban lelhetni. ... Már ma a polgárok nem tartják elegendően felnevelve leányaikat, hacsak muzsikára is nem tanították*”.<sup>50</sup> Veszprémben „a székesegyházi muzsikusok bejáratosak voltak az úri házakhoz is, s

ott részint mint tanítók, részint mint közreműködők a házimuzsikában szerepeltek. E téren vezettek a Bezerédj-, Márkus, Stojanovits-, Kun és Tallián-családok”.<sup>51</sup> Mindez azt is jelentette, hogy megnőtt a kereslet a magyaros jellegű, igényes, de könnyen játszható zongoradarabok iránt. A kor zongoratanárai, zenemesterei (Winkler Károly Angyal, Tsukly József Mihály, Hunyady János Keresztély, Kirch János és mások) románcokat, ciklusos, többnyire háromtétéles (lassú – mérsékeltén gyors – vidám) zongorára írt táncdarabokat (Trios hongroises) komponáltak.<sup>52</sup>

Az első sikeres magyar opera, a Pápán (vagy Pápa környékén) született Ruzitska József 1827-ben, Kolozsváron bemutatott *Béla futása* című operája azt igazolta, hogy a verbunkos stílus arra is alkalmas, hogy operaként konkrét eseményeket, emberi sorsokat, érzéseket fejezzon ki. A nemzeti opera megeremtője, Erkel Ferenc (1810–1893) a *Bátori Mária* (1840), a *Hunyadi László* (1844), majd a *Bánk bán* (1861) című műveinek meghatározó részeivé váltak a magyaros, verbunkos elemek. A század második felében Mosonyi (Brand) Mihály (1815–1870) megkísérelt tisztá verbunkos operákat írni (*Szép Ilonka*, *Álmos*). Liszt Ferenc (1811–1886.) első alkotó periódusában komponált magyar rapszodiáival Európa-szerte terjesztette, hogy itt, a Kárpát-medencében egy sajátos dallam- és érzésvilágú nép él, amely szellemi (ezen belül zenei) kincsei méltók a megismerésre.

Liszt példáján a 19. század második felének hazai komponistái (Székely Imre, Zichy Géza, Bertha Sándor, Aggházy Károly, Beliczay Gyula, Major J. Gyula és mások) verbunkos stílusban komponálták magyaros műveiket.<sup>53</sup> Neves előadóművészeink (Reményi Ede, a veszprémi születésű Auer Lipót, Ridley-Kohn Dávid, a veszprémi székesegyházi hegedűs Ruzitska Ignác stb.) magyaros ábrándjaikkal, variációikkal ugyanezt az ügyet szolgálták: igazolták, hogy a magyaros, verbunkos stílus virtuóz hangszeres darabok alapjául szolgálhat.

A 20. század első felének magyar komponistái, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Dohnányi Ernő, Weiner Leó, Lajtha László, Hubay Jenő a verbunkos stíluselemeket gyakran alkalmazták műveikben. Kodály tudatosan gyűjtötte a 19. századi nyomtatott magyar zeneművek kottáit, tanulmányozta azokat és ellátta kritikai szelvényekkel.<sup>54</sup> (Közel 2 ezer kötetes hagyatékából a közelmúltban kiállítás nyílt a budapesti Kodály Zoltán Emlékmúzeumban.) A Hány János című daljátéka közzenéjének dallama a pápai Gáti István 1802-ben megjelent könyvéből<sup>55</sup> való.

A verbunkos emellett hatott a könnyebb műfajokra, vagyis a szórakoztató muzsikára is. Az eredeti, katonás karakterű toborzó tánc kevésbé volt alkalmas könnyed, szórakoztató társasági táncként. Sor került tehát „megszelídítésére”, alkalmassá tételére, a báli multságokra, pl. az első alkalommal 1825-ben tartott balatonfüredi Anna-bálra. Létrejött a csárdás. Ebben megmaradt a pontozott ritmus, a lassú–friss szerkezet, a harmónia és dallamvilág, legfeljebb a zenekarok összetétele módosult kissé a szalonzenei igények kielégítése érdekében. A csárdáson belül a verbunkos önálló tétel maradt, de már páros táncként is járható elegáns, finom formában. A gyorsuló friss magyarból „lelkes”, „ömlendező” lett, a gyors tételből „három a tánc”. A csárdás első nagymestere Rózsavölgyi Márk volt, aki 1833-as Pestre költözése

ért buz gok Kenyered a' ki va la ha egyfzer meg kos tol - hat - ta  
get a - dol Maga lak - földét helyét éret - ted meg ta - gad - ta

En hát a' ki én vé - lem Illy kin - tset köz - li meg öle - lem Esedezem  
Söt ha végre enge - met Ha zám hantja pora béte - met Tsakegyedő

Gáti István által lejegyzett verbunkos (1802.) részlete, amelyből Kodály a Háyri János közzenéje dallamát vette

után komponálta új stílusú műveit: *Nemzeti örömhangok*, *Első magyar társastánc*, *Keleti reményhangok*, *Országgyűlési körtánc* stb.<sup>56</sup> Az új tánc rohamosan terjedt, fontos része lett a reformkor nemzetesítő lelkesedésének. Meghódította Európát is.

Veszprémben az új stílus legjelentősebb képviselője a győri származású, nemzetközi hírű cigányprímás Farkas Mihály (1829–1890), Bihari János unokája volt. *Visegrádi emlék* című csárdásának díszes kottakiadványa megtalálható a fent idézett Kodály kottahagyatékban. A Csermák-irodalomban gyakran esik szó a veszprémi „Sárszó cigány”-ról, akinél Bihari János is rendszeresen megszállt, ha Veszprémbé látogatott.<sup>57</sup>

A csárdás veszprémi kedveltségére több utalás van tk. Francisics Károly *Napló 1850–1860.* című kéziratában.<sup>58</sup> „A Betekints völgyben hat tagból álló cigánybanda közeledett felénk, amely megkínálta egy nótával, talán két perc múlt bele, javába járták hölgyeink a csárdást” (1850. május 28.). „Szijártóék szabadi utcai lakásában egy gitár és egy hegedű mellett vagy 15–20 pár fiatalok nagyban járták a csárdást” (1854. január). „Az Arénából a füredi színnép kijött, melyet most oly igen híres és nevezetes veszprémi cigánybanda követett, az első hegedűs neve közönségesen csak Miska cigány, különben pedig Farkas Mihály” (1854. július 9.). „Nagy zsinattal és zeneszóval jött ki a városházból a csak tegnap megérkezett verbung, a társulat a városháza előtt kiugrálta magát, zenekésérettel megindult és kurjongatva, ugrálva, tapsolva ment ki a vásártérre” (1859. június 16.) stb.

A verbunkos 19. századi hazai utóéletéhez szorosan kapcsolódtak a népszínművek, amelyek első mesterei az 1840-es évektől Thern Károly (*Peleskei nótárius*), Szentirmay Elemér (*Nagyidai cigányok, Falu rossza, Sárga csikó, Piros bugyelláris*), Egressy Béni (*Szökött színész és katona, Falusi lakodalom*) Szerdahelyi József (*Csikós*). Ezekben valódi népdalok is feldolgozásra kerültek és olyan, máig „öröklágerek” születtek, mint *Ezt a kerek erdőt járom én, Kertem alatt faragnak az ácsok, Ucca, ucca ég az ucca, Szálldogál a fecske, Cserebogár, sárga cserebogár* stb.

A 19. század második felében és a századfordulón különösen népszerű magyarnóta szintén a verbunkos muzsikából eredeztethető. A műfaj első időszakának legjelesebb képviselői (a fentiek mellett) Egressy Béni, Simonffy Kálmán, Dankó Pista (*Nem jó mindig a fonóba eljárni, Eltörött a hegedűm, Nem fúj a szél, Most van a nap lemenőben* stb.), a későbbiekben Fráter Lóránd, Balázs Árpád. Róluk Kodály előadásaiban, cikkeiben nagy elismeréssel szólt. Bihari óta minden nemzedéknek volt kiemelkedő tehetségű cigányprímása: a 19. században Sárközy János, Bunkó Ferenc, Patikárius Ferenc, Rácz Pál, Berkes Lajos, a 20. század első felében Radics Béla, Rácz Laci, Magyar Imre, a század második felében Toki Horváth Gyula, Lakatos Sándor, Berki László, Boross Lajos és mások.<sup>59</sup>

A nóta műfajával azonos gyökérről fakad az Erkel Ferenc által megzenésített Himnusz és az Egressy által komponált Szózat is.

A század végén egy sor „népdalgyűjtemény” jelent meg, részben valódi népdalok, részben magyarnóták dallamával. Példaként említjük Limbay Elemér 1879–1888 között megjelent Magyar dalalbum sorozatát, amely I. kötetének 200 dallama között olyan, máig népszerű nótákat találunk, mint az *A juhásznak jól megy dolga, Befordultam a konyhába, Ég a kunyhó, ropog a nád, Garibaldi csárdás kiskalapja, Jaj be magas ez a vendégfogadó, Kerek ez a zsemle, Mikor én még legény voltam, Söprök a pápai utcát, Vörös bort ittam az este*, stb.<sup>60</sup>

A verbunkossal tehát akarva-akaratlanul együtt élünk, máig át vagyunk itatva. Ezt fejezte ki találatlan Kosztolányi Dezső, amikor 1933-ban arról írt, hogy ha vidéki étterembe, ismeretlen emberek közé lép, és „*a mi nótáink*” valamelyikét hallja, azt érzi, hogy „*mindannyian, akik e csillagok alatt növekedtünk, egyetértünk és pontosan egyet érzünk is*”. Néhányat meg is említ e nótákból: *Sárga cserebogár, Végigmentem az ormódi temetőn, Csicsónénak három lánya, Nekem olyan asszony kell, Jó bor jó egészség* stb. Gondolatait így zárja: „*Vitatkozhatunk arról, hogy nótáink művészi értékek-e vagy sem. De hogy ez a hangulati közösség érték, arról nem vitatkozhatunk*”. Kodály Zoltán a 19. század népies dalairól így nyilatkozott: „*Mindenki szívében és szájában voltak, sokat idéztek belőlük a mindennapi beszédben, töredékeik közmondásokká lettek. Zenéjük meg éppen egyetlen zenéje volt a magyarság zömének. Élő zene volt, a magyar élet szerves része... Ez a dallégekör vett körül mindenkit, aki Magyarországon élt.*”<sup>61</sup>

A 19–20. század fordulóján a magyarnóták színvonala, művészi értéke jelentősen csökkent: évente sokszáz, gyenge minőségű nóta keletkezett és jelent meg alkalmi kottakiadványokban. A „tömegcikké” (piaci tucattermékké) válás károsan befolyá-



solta általánosságban a műfaj megítélését. Ennek az időszaknak a zenetudományi tanulmányozása és értékelése máig lezáratlan feladatot jelent.

*A verbunkos hatása a 19. századi nemzetközi zenére*

Már a 18. század utolsó évtizedeiben találunk olyan, nemzetközileg elismert külföldi zeneszerzőket, akik a verbunkost, mint magyaros zenei „színezéket” felhasználták műveikben. Közülük Joseph Haydn 1795-ben komponált G-dúr zongoratriójának utolsó tétele magyaros témája miatt a *magyar rondó* (*Rondo all'Ongarese*) címet kapta. A dallam két változata is megtalálható a Magyar Nóták Veszprém Vármegyében kottasorozatban: a 32., ill. a 73. számú friss magyar. Szerző egyik műnél sincs feltüntetve. Az előbbi komponistájaként egyesek Biharit tételezik fel.



*Bihari „fija halálára” írt lassú verbunkja (Ruzitska kézírata 1823-ból).  
Sarasate Cigánymelódiák első dallama*

Ez a Haydn-trió keletkezésének dátuma miatt kevésbé valószínű. Inkább arra gondolhatunk, hogy az ősforrás egy korábbi alapidallam, amely bekerült Haydn művébe, Bihari 32. számú verbunkosába és a 73. számú friss magyarba egyaránt.

Beethoven jól ismerte (és elismerte) Bihari Jánost. A pesti Német Színház megnyitására komponált, és 1812. február 9-én Pesten bemutatott *István király* (König Stephan, Op. 117.) című melódráma nyitányában felhasználta Bihari egy lassú és egy gyors verbunkosát. Johannes Brahms 21 magyar táncá szintén magyar melódi-

ák alapján készült. Kodály Zoltán Magyarország a zenében című, 1939-ben írt tanulmányában elismeréssel szól róla: „*Annál becsesebb ránk nézve, ha kiváló művész ad kifejezést irántunk való érdeklődésének és rokonszenvének, akár művébe szőtt eredeti magyar dallamokkal, akár azok szellemét idéző saját ötleteivel. Valamennyiök közt Brahms jutott hozzánk legközelebb, s tudott még magasabb műformában is magyaros hangot megütni és végig megtartani.*”<sup>62</sup>

A híres spanyol hegedűművész, Pablo Sarasate (1844–1908) *Cigánymelódiák* című feldolgozásában hat magyar dallam szerepel. Ebből négy a veszprémi gyűjteményből való: Bihari, „*fija halálára*” írt lassú verbunkja (1. fogás, 1. számú verbunk), továbbá a 28., a Liszt XIII. rapszodiájában is feldolgozott, Bartók szerint népi eredetű 64., valamint a 116. számú verbunk. Felhasználta Sarasate Szentirmay Elemér *Csak egy kislány van a világon* kezdetű dalát is.<sup>63</sup>

Hosszú azoknak az európai zeneszerzőknek a sora, akik műveikben verbunkos elemeket használtak: a fentiekén kívül pl. Schubert, Dvořák, Csajkovszkij, Strauss, Ravel, stb. Műveik elemzése meghaladja a dolgozat kereteit.

\* \* \*

Témánk a 18. század vége és a 19. század első fele politikai, ideológiai és kulturális (ezen belül zenei) közegének áttekintése után annak tárgyalása volt, hogy Veszprém mi módon járult hozzá az 1800-as évek nemzeti zenei stílusa, a verbunkos kialakításához, terjesztéséhez, az elfelejtésre kárhóztatott dallamok összegyűjtéséhez és megmaradásához. Zenei múltunk elfeledett, vagy alig ismert alakjai, eseményei bukkantak elő a feledés homályából. A Magyar Nóták Veszprém Vármegyéiből verbunkos kottasorozat kiadása Veszprémben történt. Az első füzet (fogás) megjelenésének 190. évfordulóját jövő évben, 2013-ban ünnepelhetjük. Ez a korszakos vállalkozás egy kis dunántúli városból indult útjára. A kiadványt ma a legjelentősebb verbunkos gyűjteményként, a magyar zenetörténet egyik fontos 19. század eleji dokumentumaként tartjuk számon.

#### SZAKIRODALOM

- ÁBRÁNYI 1900 = ÁBRÁNYI Kornél: A magyar zene a 19-ik században. Budapest, 1900.  
 BARTALUS 1869 = BARTALUS István: Magyar Orpheus. Pest, 1869.  
 BODNÁR–GÁRDONYI 1918 = BODNÁR István, GÁRDONYI Albert: Bezerédj István (1796–1856.). V. Bezerédj István első házassága. Budapest, 1918.  
 BÓNIS 1995 = BÓNIS Ferenc: „A magyar nemzet öröme” (Zene a XVIII–XIX. századból) In: HUNGAROTON CLASSIC, HCD 31459, 1995.  
 BRODSZKY 1941 = BRODSZKY Ferenc: A Veszprémvármegyei Zenetársaság. Veszprém, 1941.  
 BRODSZKY 1965 = BRODSZKY Ferenc: Ruzitska Ignác. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár: Zenei Lexikon III., Budapest, 1965.  
 CSISZÁRNÉ 2001 = CSISZÁR Miklósné: Csermák legendárium. Veszprém, 2001.  
 DOBSZAY 1984 = DOBSZAY László: Magyar zenetörténet. Budapest, 1984.

- FARKAS 2001 = FARKAS Zoltán: A magyarországi városok zenéje a 18. században. In: Kárpáti János (szerk.): *Symphonia Hungarorum*, Budapest, 2001.
- FELFÖLDI 2001 = FELFÖLDI László: Magyar táncok – az ungarescától a csárdásig. In: Kárpáti János (szerk.): *Symphonia Hungarorum*, Budapest, 2001. 102.
- GÁTI 1802 = GÁTI István: A kótából való klavírozás mestersége, melyet készített az abban gyönyörködők kedvéért G. I., Buda, 1802.
- ILLYÉS 2009 = ILLYÉS Boglárka: Zenei élet a régi Balatonfüreden – reggel 6 órakor megpendítik. Élet és Tudomány, Budapest, 2009.
- KAPRONYI 2011 = KAPRONYI Teréz (szerk.): Pillantás Kodály Zoltán tudományos alkotóműhelyébe: 19. századi kottakiadványok. Budapest, 2011.
- KÁLDOR 1938 = KÁLDOR János: A magyar zenetörténet kistükré. Budapest, 1938.
- KECSKÉS 1998 = KECSKÉS Balázs: „Dans le style hongrois”. A 19. század elfelejtett zongoramuzsikája, Pannon Classic, PCL 8013, Budapest, 1998.
- KODÁLY 1939 = KODÁLY Zoltán: Magyarság a zenében, 1939. In: Kodály Zoltán: *Visszatekintés II.* Budapest, 2007.
- KODÁLY 1955 = KODÁLY Zoltán: Szentirmaytól Bartókiig, 1955. In: *Visszatekintés II.* Budapest, 2007.
- LIMBAY 1876 = LIMBAY Elemér–BOLLA Gábor: Magyar dalalbum I. kötet. Litolf, Braunschweig, 1876.
- M. TÓTH 1989 = M. TÓTH Antal: Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig. Veszprém, 1989.
- M. TÓTH 2001 = M. TÓTH Antal: Csermák Antal titka. In: MADARÁSZNÉ SZAKMÁRY Katalin–VARGA Béla (szerk.): *Bakony–Balatoni Kalendárium 2002.* Veszprém, 2001. 47.
- M. TÓTH 2005 = M. TÓTH Antal: Veszprém zenéje 1711. és 1849. között. Veszprémi Szemle, Veszprém, 2005.
- M. TÓTH 2007 = M. TÓTH Antal: A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje. Veszprém, 2007.
- M. TÓTH 2012 = M. TÓTH Antal: Magyarországi zeneszerzők művei, vallásos magyar népénekek Veszprémben a 18–19. században. In: HERMANN István–KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László (szerk.): *Corde aperto.* Veszprém, 2012. 159.
- MAJOR 1965 = MAJOR Ervin: Bihari János. In: SZABOLCSI Bence–TÓTH Aladár: *Zenei Lexikon I.*, Budapest, 1965.
- MAJOR 1965 = MAJOR Ervin: Csermák Antal György. In: SZABOLCSI Bence–TÓTH Aladár: *Zenei Lexikon I.*, Budapest, 1965.
- MAJOR 1965 Lavotta = MAJOR Ervin: Lavotta János. In: SZABOLCSI Bence–TÓTH Aladár: *Zenei Lexikon II.*, Budapest, 1965.
- MAJOR 1965 Rózsavölgyi = MAJOR Ervin: Rózsavölgyi Márk. In: SZABOLCSI Bence–TÓTH Aladár: *Zenei Lexikon III.*, Budapest, 1965.
- MÁTRAY 1832 = MÁTRAY Gábor: Első toldalék a Magyar Muzsika Történetéhez, 1832. In: Mátray Gábor: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írárok.* (Reprint) Budapest, 1984. 172.
- MÁTRAY 1853 = MÁTRAY Gábor: A magyar népdalok kitünőbb sajátosságairól zenei tekintetben. Pest, 1853. In: MÁTRAY Gábor: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írárok.* (Reprint) Budapest, 1984. 260.
- MÁTRAY 1853 Bihari = MÁTRAY Gábor: Bihari János magyar népzeneész életrajza. Pest, 1853. In: MÁTRAY Gábor: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írárok.* (Reprint) Budapest, 1984. 288.
- PAPP 1998 = PAPP Géza: Rózsavölgyi Márk, társastáncok. In: HUNGAROTON CLASSIC, HCD 31781, 1998.
- RAKOS 1994 = RAKOS Miklós: Veszprém vármegyei nóták – tanulmány a reprint kiadványhoz. Budapest, 1994. 3.
- RAKOS 2010 = RAKOS Miklós: Magyar verbunkos táncok Veszprém vármegyéből (1823–1832). In:

- HORVÁTH Anikó (zongora): Magyar táncok „Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből” – részletek, Harmónia Early Music HCD 420, BIEM–ARTISJUS
- RAKOS 2012 = RAKOS Miklós: Hol jelent meg a legnagyobb magyar verbunkos táncgyűjtemény? (kézirat), Budapest, 2012.
- SAS 2005 = SAS Ágnes: Johann Evangelist Fuss: Lieder und Gesänge, Budapest, 2005.
- SÁROSI 2001. = SÁROSI Bálint: Cigányzenészek – magyar népies zene. In: KÁRPÁTI János (szerk.): Symphonia Hungarorum, Budapest, 2001. 151.
- SZILÁGYI 1930 = SZILÁGYI Sándor: Lavotta János, a kor és az ember. Budapest, 1930.

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> MÁTRAY 1853. 262.
- <sup>2</sup> DOBSZAY 1984. 276.
- <sup>3</sup> ÁBRÁNYI 1900. 20.
- <sup>4</sup> KÁLDOR 1938. 73.
- <sup>5</sup> ÁBRÁNYI 1900. 38.
- <sup>6</sup> GÁTI 1802. 62.
- <sup>7</sup> KÁLDOR 1938. 67.
- <sup>8</sup> FELFÖLDI 2001. 102.
- <sup>9</sup> GÁTI 1802. 49.
- <sup>10</sup> KÁLDOR 1838. 80.
- <sup>11</sup> ÁBRÁNYI 1900. 57.
- <sup>12</sup> SÁROSI 2001. 151.
- <sup>13</sup> BARTALUS 1869. 3.
- <sup>14</sup> Idézi: BARTALUS 1869. 10.
- <sup>15</sup> M. TÓTH 1989. 17.
- <sup>16</sup> M. TÓTH 2007. 11.
- <sup>17</sup> Idézi: M. TÓTH 1989. 22.
- <sup>18</sup> BRODSZKY 1941. 4.
- <sup>19</sup> Idézi: BRODSZKY 1941. 9.
- <sup>20</sup> M. TÓTH 2007. 117.
- <sup>21</sup> MAJOR 1965. Bihari 247.
- <sup>22</sup> MÁTRAY 1853. Bihari 288.
- <sup>23</sup> MAJOR 1965. Csermák 431.
- <sup>24</sup> CSISZÁRNÉ 2001.
- <sup>25</sup> MAJOR 1965. Lavotta 424.
- <sup>26</sup> BRODSZKY 1941. 6.
- <sup>27</sup> Idézi: BRODSZKY 1941. 12.
- <sup>28</sup> BRODSZKY 1965. 272.
- <sup>29</sup> Idézi: RAKOS 2012. 2.
- <sup>30</sup> KAPRONYI 2011. 8.
- <sup>31</sup> RAKOS 2012. 3.
- <sup>32</sup> RAKOS 1994. 10.
- <sup>33</sup> BRODSZKY 1941. 14.
- <sup>34</sup> BRODSZKY 1941. 17.
- <sup>35</sup> BODNÁR–GÁRDONYI 1918. V/13.
- <sup>36</sup> M. TÓTH 2007. 122.
- <sup>37</sup> M. TÓTH 2007. 129.
- <sup>38</sup> MAJOR 1965. Rózsavölgyi 232.

- <sup>39</sup> Idézi: BRODSZKY 1941. 14.  
<sup>40</sup> Idézi: BRODSZKY 1941. 10.  
<sup>41</sup> Idézi: RAKOS 1994. 26.  
<sup>42</sup> ILLYÉS 2009.  
<sup>43</sup> Idézi: M. TÓTH 1989. 93.  
<sup>44</sup> FARKAS 2001. 100.  
<sup>45</sup> SAS 2005. 212.  
<sup>46</sup> M. TÓTH 2001. 56.  
<sup>47</sup> BÓNIS 1995. 5.  
<sup>48</sup> MÁTRAY 1832. 184.  
<sup>49</sup> SZILÁGYI 1930.  
<sup>50</sup> MÁTRAY 1832, 181.  
<sup>51</sup> BRODSZKY 1941. 6.  
<sup>52</sup> KECSKÉS 1998.  
<sup>53</sup> KÁLDOR 1938. 171.  
<sup>54</sup> KAPRONYI 2011. 8.  
<sup>55</sup> GÁTI 1802. 106.  
<sup>56</sup> PAPP 1998. 13.  
<sup>57</sup> CSISZÁRNÉ 2001. 92.  
<sup>58</sup> Idézi: M. TÓTH 1998. 93.  
<sup>59</sup> SÁROSI 2001. 153.  
<sup>60</sup> LIMBAY 1879.  
<sup>61</sup> KODÁLY 1955. 464.  
<sup>62</sup> KODÁLY 1939. 235.  
<sup>63</sup> RAKOS 1994. 11.



## A veszprémi szabadkőműves kör működése (1898–1902)

HUDI JÓZSEF

**1**898 TAVASZÁN EGY KÜLÖNÖS EGYESÜLET ALAKULT Veszprém-ben, melyet a várostörténet nem tart nyilván a civil szerveződések között, pedig éppúgy a belügyminisztérium felügyelete alá tartozott, akár a többi egyesület.<sup>1</sup> A polgári származású értelmiség szabadkőműves kört alakított. A szabadkőművesség elvei szerint vallási és politikai kérdésekkel nem foglalkoztak, csak az egyéni tökéletesedést és a közjó szolgálatát tekintették feladatuknak.

A veszprémi szabadkőműves kör alapítása a magyarországi szabadkőműves mozgalom 1867 utáni újabb nagy felvirágzásához köthető. A szabadkőművesség a feltörekvő polgárság szellemi mozgalmaként, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszmekör jegyében 1717-ben Angliában indult világhódító útjára. Néhány évtized alatt egész Európára kiterjedt, s az öreg kontinensen kívül is hódított. Közép-Európában 1723-ban Prágában, 1741-ben Bécsben, 1774-ben Pozsonyban alakult meg az első páholy.<sup>2</sup> A felvilágosodás jegyében szerveződő magyarországi és erdélyi páholyok rövid életűek voltak: az első páholyok 1749-ben alakultak és 1795-ig működtek. Ekkor egy császári rendelet az egész Habsburg-birodalom területén betiltotta tevékenységüket.<sup>3</sup>

A mozgalom társadalmi bázisát ebben a korszakban hazánkban a városi polgárság, a művelt fő- és köznemesség és a jobbára nemesi származású katonatiszti réteg alkotta. II. József korában megyei szinten és a kormányzervekben (dikasztériumokban) is egyre több protestáns értelmiségi tevékenykedett, aki meggyőződésből csatlakozott a mozgalomhoz.<sup>4</sup> A császár kezdetben támogatta a szabadkőműveseket és ügyelt arra, hogy a nagypáholyok élére lojális politikusok kerüljenek.<sup>5</sup> 1784 tavaszán a Habsburg-birodalomban működő 62 páholy *Grosse Landesloge von Österreich* néven közös nagypáholyt alakított Bécsben.<sup>6</sup>

1785 decemberében kiadott pátensével azonban csak tartományi székhelyeken engedélyezte a páholyok működését, melyet szigorú keretek közé szorított.<sup>7</sup> A budai páholy lett aztán élesztője a Martinovics-mozgalomnak, melyet hamarosan vérbe fojtottak.

Ebben a korszakban az írók közül Aranka György<sup>8</sup> (1737–1817), Batsányi János<sup>9</sup> (1763–1845), Berzeviczy Gergely<sup>10</sup> (1763–1822), Kazinczy Ferenc<sup>11</sup> (1759–1831), Kármán József<sup>12</sup> (1769–1795), Pálóczi Horváth Ádám<sup>13</sup> (1760–1820) is a szabadkőműves testvérek közé tartozott.

A dunántúli régió történetéhez kötődő személyek közül nemcsak Horváth Ádám volt szabadkőműves, hanem a két gróf Ráday Gedeon református egyházkerületi főgondnok,<sup>14</sup> Szilassy József<sup>15</sup> egyházkerületi főgondnok (1810–1836), Kármán József losonci lelkész, dunántúli püspök<sup>16</sup> (1794–1795), valamint Sárközy József<sup>17</sup> (1802–1867) Komárom vármegyei alispán, egyházkerületi főgondnok (1866–1867) is. A Veszprém megyei nagybirtokosok közül szabadkőműves volt dégi Festetics Antal, a zalaiaiak közül gróf Festetics György.<sup>18</sup> Festetics jószágkormányzója, a keszthelyi Georgikon tanára, Nagyváthy János (1755–1819) műveivel is szolgált a mozgalom.<sup>19</sup> A Spissich János<sup>20</sup> (1745–1804) sümegi születésű exjezsuita, első alispán, főmester vezetésével működő zalaegerszegi *Jó tanács*hoz címzett páholy tagja volt az 1790-es évek elején Horváth Ádám költő, továbbá mezőszegedi Szegedy János<sup>21</sup> (1741–1806) felsőörsi prépost és Vásárhelyi Sámuel győri református lelkész is.<sup>22</sup> 1793-ban Varga László nemesapáti birtokán is tartottak összejövetelt.<sup>23</sup> A páholy iratait a Martinovics-per hírére megsemmisítették. A félelem légkörében más társaságok is hasonlóképpen jártak el. Ennek következtében az első korszakból sajnálatos módon csak nagyon kevés levéltári forrás maradt fenn.<sup>24</sup>

A szabadkőműves eszméket az 1860-as években megalakuló magyarországi páholyok képviselték, amelyeknek tagjai jórészt külföldről hazatért politikai emigránsok voltak. Lewis Lajos kezdeményezésére 1868. október 27-én nyílt meg a Jánosrendű *Einigkeit im Vaterlande* (később magyarul: *Egyesség a hazában*) páholy, amelynek élére hamarosan Pulszky Ferenc (1814–1897), a Nemzeti Múzeum igazgatója került.<sup>25</sup> Nyáry Albert történész és Türr István olasz altábornagy szervezőmunkájának eredményeként 1869. május 23-án jött létre a fővárosban a *Corvin Mátyás az igazsághoz* nevű első magyar páholy, amely a skót rítust honosította meg.<sup>26</sup> Az emigránsok alakította skót rítusú páholyok 1871-ben a *Magyarország Nagy Oriense Nagypáholyba* tömörültek. A két nagypáholy 1886. március 21-én egyesült *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* néven. Első nagymesteréül Pulszky Ferencet választották.<sup>27</sup>

A radikális szabadkőművesek a XX. század elején eszméik társadalmi gyakorlatá változtatása érdekében a nyílt politizálás útjára léptek, s egy idő után már a fennálló társadalmi rendet veszélyeztették. Nemcsak az általános és titkos választójog bevezetését követelték, hanem a szociáldemokrata, szocialista politikai törekvéseket is támogatták. A Tanácsköztársaság alatt a radikális baloldali páholytagok vezető politikai tisztségeket is betöltöttek. Mégis váratlan eseménynek számított, hogy 1920 tavaszán a belügyminiszter az összes páholyt betiltotta.<sup>28</sup> Ekkor a trianoni Magyarországon a mozgalomnak közel 8 ezer tagja volt.<sup>29</sup> A betiltást a hatóság azzal indokolta, hogy a szabadkőműves szervezetek bűnösök a háború kirobantásáért, a katonai szellem demoralizálásáért, a történelmi Magyarország felbomlásáért, végül pedig a kommün hatalomra jutásáért.<sup>30</sup> Ettől a pillanattól a szabadkőműves páholyokat nemzetellenes, zsidó befolyás alá került szervezeteknek tekintették és üldözték.<sup>31</sup> A mozgalom megítélése későbbiekben sem változott.<sup>32</sup>

## A veszprémi kör létrejötte

A liberális korszak kezdetén létrejött szabadkőműves körök és páholyok célja a „humanitás előmozdítása” volt, amelyhez minden törvényes eszközt igénybe kívántak venni. A felekezetek felett álló páholy tagjai az egyéni tökéletesedés mellett a jótékonykodást, az ember- és hazaszeretet gyakorlását, a közjó önzetlen szolgálatát, jelen esetben a város fejlődésének előmozdítását is fontosnak tartották.

A veszprémi szabadkőműves kör 1898 tavaszán már működött, de hivatalosan csak később ismerték el. Első fennmaradt jegyzőkönyve 1898. április 29-én kelt, de már előtte is tartottak ülést.<sup>33</sup> A kör alapítói 1897-ben többségében a budapesti *Demokratia Szabadkőműves Páholy*nak voltak a tagjai. Mivel az önálló páholy létrehozásához gyengének érezték magukat, 1902-ig szabadkőműves körként működtek. Ekkor szervezték meg a Virradás a Bakony alján Szabadkőműves Páholyt.<sup>34</sup>

A legnagyobb fővárosi páholyok közé tartozó *Demokratia* (Demokrácia) *Szabadkőműves Páholyt* 1887-ben alapították a Könyves Kálmán Páholyból kilépett tagok. 1917-ben 221 tagja volt. Fő feladatának a népnevelés előmozdítását, a parasztság felemelését, a polgári házasság bevezetését, a munkáskérdés megoldását tekintette. Megalapította az Országos Gyermekvédő Egyesületet és az Országos Pártfogó Egyesületet. Az első világháború alatt kórházat tartott fenn. A páholyból kivált tagok 1902-ben a *Nemzeti*, 1908-ban a polgári radikális eszméket szolgáló *Martinovics Szabadkőműves Páholyt* hozták létre.<sup>35</sup> Az utóbbi alapította a Társadalomtudományok Szabad Iskoláját, szerkesztette a *Husadik század c. folyóiratot*<sup>36</sup> és részt vett a radikális zsidó egyetemi ifjúságot tömörítő *Galilei Kör*, továbbá a *Világ c. folyóirat* fenntartásában is.<sup>37</sup> Tagjai között ott találjuk Ady Endrét, Bölöni Györgyöt és Jászi Oszkárt is.<sup>38</sup>

A soproni *Zur Verbrüderung* (később: *A Testvérüléshez*, 1901-től *Széchenyi Szabadkőműves Páholy* 1869-ben alakult vagyonos polgárok, iparosok és kereskedők, orvosok, ügyvédek, evangélikus liceumi és papi szemináriumi tanárok részvételével. Tagjai 1869-ben az elsők között alapítottak Népkönyvtárat, majd Népgyermekkönyvtárat, óvodát, Rabsegélyző Egyletet, Anya- és Csecsemővédő Egyletet, Szeretetházat. Támogatták a Széchenyi Társaságot, az ifjúsági mozgalmakat, a helyi sajtót, a város magyarosodását. 1909-ben Munkásgimnáziumot szerveztek. A páholy „leánypáholyok”, szabadkőműves körök létrejöttét segítette Nagykanizsán (1889), Győrben (Jaurinum a Három Folyóhoz), Pozsonyban (Humanitás, Freundschaft).<sup>39</sup>

A veszprémi értelmiség budapesti tanulmányai során ismerkedett meg a szabadkőműves eszmékkel, s hazatérése után igyekezett szervezeti kereteket teremteni a közösségi élet számára.

Veszprém megyében a kiegyezés korában még egy szervezet működött: a pápai *Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy*, melyet a győri Kisfaludy Sándor Páholyból kivált helyi értelmiségiek (tanárok, ügyvédek, hivatalnokok, orvosok) és a közép-polgárság tagjai (építészek, könyvkereskedők) alapítottak 1875-ben.<sup>40</sup> A 9 alapító életkora 27–48 év között mozgott, átlagos életkoruk 34 év volt, vagyis a középnem-

zedékekhez tartoztak. Antal Gábor református teológiai tanár 32 évesen, Diskay Kálmán ügyvéd 31 évesen, Harmos Zoltán adóügyi tisztviselő 27 évesen, Herz Dávid tanár 30 évesen, Karcsey Rezső vendéglős 48 évesen, P. Szabó Károly tanár 39 évesen, Voyta Adolf építész 40 évesen, Velsz Emil ügyvéd 28 évesen, Wajdits Károly könyvkereskedő 29 évesen lett a páholy tagja.<sup>41</sup> Közülük a szabadkőművesség története csak Antal Gábort tartja számon.<sup>42</sup> A Bécsset, Párizst, Londont megjárta Voyta Adolfról joggal feltételezhetjük, hogy már Angliában megismerkedett a szabadkőműves mozgalommal.<sup>43</sup> A páholy további bővítése is elsősorban neki, illetve – a zsidó közösségre gondolva – Herz Dávidnak köszönhető. Az összejöveteleket bérelt helységben tartották. Esméiket az általuk alapított és szerkesztett *Pápai Lapokban* népszerűsítették, de szabadkőműves lapot is kiadtak *Pápai Hírek* címmel.<sup>44</sup> Az 1890-es években a páholy már nem működött. A pápai aktív szabadkőművesek többsége a századfordulón a győri páholyhoz tartozott.

A veszprémi szabadkőműves kör következő tagjainak többsége a középosztályból került ki: szabadfoglalkozású értelmiségi (ügyvéd, újságíró), gazdálkodó, vállalkozó, illetve állami-egyházi alkalmazott volt. 1898 tavaszán 9 személy tartozott a körhöz: dr. Csomasz Béla, dr. Illés Dezső, Krausz József, dr. Pillitz Antal, dr. Rosenberg Lajos, Seefranz József, dr. Spitzer József, dr. Spitzer Mór és Szeredai Leo. A következő években néhány taggal kiegészült az egyesület.

A kört Seefranz József elnök irányította, a jegyző feladatát dr. Spitzer József, a kincstárnokét dr. Óvári Kálmán látta el. A rendelkezésre álló források segítségével az 1898–1902 közötti változásokat is nyomon követhetjük.<sup>45</sup>

## 1. táblázat

## A veszprémi szabadkőműves kör tagjai (1898–1902)

Sorsz. Név	Felvétel	Lakóhely	Vallás	Foglalkozás
1. Csomasz Béla dr.	1898	Veszprém	ref.	ügyvéd
2. Frick Mihály	1898	Veszprém	r. k.	kir. albiró
3. Illés Dezső dr.	1898	Veszprém	r. k.	ügyvéd
4. Krausz József	1898	Veszprém	izr.	könyvkereskedő
5. Nánay Sándor	1900	Balatonfüred	r. k.	felső-népiskolai igazgató
6. Óvári (Obele) Kálmán dr.	1898	Balatonalmádi	r. k.	földbirtokos
7. Pillitz Antal dr.	1898	Veszprém	izr.	ügyvéd
8. Rosenberg Lajos dr.	1898	Veszprém	izr.	ügyvéd
9. Seefranz József	1898	Veszprém	r. k. (?)	takarékpénztári könyvelő
10. Segesdy Ferenc	1898	Balatonfüred	ref.	kir. járásbíró
11. Spitzer József dr.	1898	Veszprém	izr.	ügyvéd
12. Spitzer Mór dr.	1898	Veszprém	izr.	ügyvéd

13. Stoll János	1898	Veszprém	r. k.	kékfestőgyáros
14. Szente Arnold	1900	Veszprém	izr.	felső-kereskedelmi iskolai tanár
15. Szeredai Leó (Szeredai-Sváb Leó)	1898	Veszprém	izr (?)	újságíró
15. Véssey József	1899	Zirc	ev.	gyógyszerész
16. Wolf József	1901	Várpalota	izr.	földbirtokos
17. Wolf Pál	1901	Várpalota	izr.	földbirtokos
18. Wolf Sándor	1901	Várpalota	izr.	földbirtokos

A tagok közül a két *Spitzer* ügyvéd a soproni *A Testvérüléshez*, *Véssey József* a szegedi *Árpád*, a többiek a budapesti *Demokratia Szabadkőműves Páholyhoz* tartoztak.<sup>46</sup> A szabadkőművesi kötelék az illető elköltözésével sem szűnt meg: a terheket (tagdíj, nagypáholyi hozzájárulás, rendszeres segélyfizetés) éppúgy viselnie kellett, mint azelőtt.

A jelöltek között volt 1898-ben többek közt *Szeglethy György* (1854–1910) vármegyei tiszttviselő, későbbi veszprémi polgármester (1899–1910) is, aki hajlandó volt belépni a budapesti *Demokratia Páholyba*.<sup>47</sup> Nem tudjuk, hogy ez valóban megtörtént-e. Feltehetőleg nem, mert a köri üléseken sosem vett részt.

Bár a feltételeknek megfeleleltek, többen elutasították a tagságot. Közéjük tartozott *Jüttner Kálmán* katolikus mérnök is, aki 1899 tavaszán jelenlegi anyagi helyzetére hivatkozva nem kívánt a szövetségbe lépni. *Gózon Gyula* szentgáli református lelkész szövetségbe való felvételét ugyanekkor azért nem javasolták, mert a titkos szavazáson egy tag ellene szavazott.<sup>48</sup> Mások viszont – mint pl. *Segesdy Ferenc*, *Szente Arnold*, a *Wolf-testvérek* – vállalták a „profán” egyesületekhez viszonyítva nagyobb terheket, jóval nagyobb kötelezettségeket és elvárásokat.<sup>49</sup>

## A kör működése

A helyi szabadkőművesség szerveződése már 1898 márciusában megkezdődhetett. A szervezést bizonyára nem kívánták nyilvánosságra hozni, valaki mégis kiszivárogtatta a híreket. A katolikus egyházmegyei lap gúnyos hangnemben, ellenségesen reagált a fejleményekre. Azt nem kifogásolta, hogy a szabadkőművesek minden héten Budapestre utazzanak egy kis „vakolásra”, azt azonban „rossz viccnek”, sőt veszélyesnek tartotta, hogy Veszprémben „szabadkőműves páholyt akarnak létesíteni”.<sup>50</sup> A várható támadások megelőzése érdekében dönthettek úgy, hogy nem páholyt, hanem az anyapáholy védelme alatt álló szabadkőműves kört alakítanak.

A *Veszprémi Hírlap* természetesen állandóan napirenden tartotta az antiklerikális társadalmi-politikai mozgalmak bírálatát. A későbbiekben folyamatosan kikelt a szabadelvű kormánypárt, az egyre öntudatosabban fellépő szocialisták, szociáldemokraták és a helyi szabadelvű sajtó (Veszprémmvármegye) ellen, de a helyi szabadkőművesek direkt támadását mellőzte. A felekezeti szolidaritás erősítése érdekében katolikus társadalmi mozgalmak és a Néppárt tevékenységéről is részletesen tudósított.<sup>51</sup>



1898-ben a veszprémi szabadkőműves kör a működési feltételek megteremtésén munkálkodott: alkotmányát, alapszabályát és házszabályát csak 1899 tavaszán fogadták el.<sup>52</sup> Sajnos, egyik sem maradt fenn, így a jegyzőkönyvekből és más fennmaradt iratokból ismerhetjük meg a részleteket.

A többségében izraelitákban álló kör céljai elérése érdekében – a pápai páholyhoz hasonlóan – titokban működött.<sup>53</sup> Összejöveteleit mindig egy-egy tag lakásán tartotta. 1898-ben dr. Spitzer József és dr. Pillitz Antal, 1899-ben legtöbbször Óvári Kálmán, egy alkalommal Krausz József lakásán gyűltek össze. 1899. július 8-án a budapesti Demokratia Páholy este 8 órakor Csopakon a Nay- és Berger-féle villában, 10 órakor a balatonfüredi Lipnik-féle vendéglőben tartotta az ülését, az utóbbi helyen került sor a jelöltek felvételére és a már felvettek „előléptetésére”, az ún. fokemelésre. Dr. Csomasz Bélát, Frick Mihályt és Stoll Jánost ekkor emelték a legény fokba.<sup>54</sup> 1900 első hónapjaiban Veszprémben dr. Pillitz Antal, november 23-án Várpalotán Wolf Sándor házában tartottak összejövetelt, a két időpont között azonban nem hívtak össze gyűlést.

Kezdetben még láthatólag arra törekedtek, hogy kéthetente összejöjjenek, később azonban rendszerelenné váltak a találkozások. Az üléseket rendszerint péntek este tartották, kivételesen azonban vasárnap és hét közben is összejöttek. 1901-ben pl. előfordult, hogy szerdán és csütörtökön is tartottak ülést. A szombat-vasárnapi összejövetelt nyilván azért mellőzték, mert a városi programokat ekkor tartották, s ezeken fontosnak tartották a megjelenést, hogy eszméiket népszerűsítsék.

Az üléseket kezdetben rendszeresen látogatták, később azonban egyesek (pl. dr. Csomasz Dezső, Frick Mihály, dr. Illés Dezső) elmaradoztak. 1900 elején dr. Illés Dezső bejelentette, hogy „a szövetségben benn marad ugyan, de a kör tagjai közül kilép”, mivel „kellő szeretettel nem találkozott” s tagsága a „profán életben nagy kellemetlenségeket okoz”. Seefranz József elnök kifejtette, hogy minden városban lakó testvér a körhöz tartozik, de tudomásul veszik, hogy a „kör munkáit látogatni nem fogja”.<sup>55</sup> Úgy látszik, időközben Illés megoldotta magát, mert 1901-ben részt vett a kör egyik ülésén.

Egy-egy ülés meghatározott formások szerint zajlott le, de a szertartásosságot nem vették szigorúan. Az ülést az elnök, Seefranz József vezette, aki először felolvasta az előző ülés jegyzőkönyvét, melyet jóváhagytak. Ezután ismertette az anyapáholytól és más páholyoktól a körhöz érkezett leveleket, körleveleket, majd a tényleges napirendi pontok tárgyalására tért át. Az ülés végén jótékonysági céllal adakoztak az ún. özvegy-perselybe, mindig meghatározták a következő ülés idejét és helyét is. Az üléseken nagy ritkán „vendégek” is részt vettek. 1899. április 14-én az Óvári Kálmán lakásán összegyűlt 8 köri tag mellett Ligeti Kálmán mint „vendég” volt jelen. Az anyapáholy kiküldöttei a hivatalos vizsgálatokon, rendezvényeken vehettek részt. Két ilyen alkalomról is tudunk.

A kör üléseiről a köri jegyző vagy annak helyettese jegyzőkönyvet vezetett, melyet kézírással, 1899. május 12-től több alkalommal írógéppel készített. Az írógépes tisztázat dr. Pillitz Antal ügyvéd, helyettes jegyző gondos munkáját dicséri.

1899. június 16-tól kezdődően a jegyzőkönyvben már nem rögzítették a jelenlévők nevét, mivel e célra külön ún. *látogatókönyvet* rendszeresítették. Addig 6–10 között ingadozott a megjelentek száma. A vidéki tagok elvértve jelentek meg. A résztvevőket rögzítő fennmaradt jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy Segesdy Ferenc balatonfüredi járásbíró és Véssey József zirci gyógyszerész is egy-egy alkalommal jelent meg. Szeredai Leó lapszerkesztő szintén egy ülésen vett részt, de a „profán világban”, a kulturális rendezvényeken gyakran együtt volt elvbarátaival.

A kör 1898-ban még nem használt nevet, a „Virradás a Bakonyalján szk. kör” elnevezés először az 1899. március 17-i jegyzőkönyvben fordult elő. Ezután viszont már rendszeresen használták.<sup>56</sup>

A kör kezdettől fogva komoly energiát fordítottak *új tagok* felvételére, ami hozszadalmas folyamat volt, hiszen a személyesen nem ismert tagjelöltek alkalmasságát még beküldött ajánlások megléte esetén is „ki kellett nyomozni”. Ha a vizsgálódás eredményes volt, s az illető megfelelt az elvárásoknak, egyöntetű szavazat kellett a felvételéhez. Akár egyetlen nem-szavazat (fekete golyó) is elegendő volt ahhoz, hogy az illető felvételét elutasítsák. A felvételt kérők bármelyik páholyhoz kérhették felvételüket, nem írták elő, hogy csak az anyapáholyanak számító Demokratia Páholy lehet az egyedüli felvételi fórum. 1898-ban Sente Arnold és Szőke Ignác, 1899-ben ismét Sente Arnold, továbbá Jüttner Kálmán mérnök, Gózon Gyula, Nánay Sándor és Sente Ernő szövetségbe való felvételét tűzték napirendre.

A kör ülésein a *tagok oktatása* érdekében rendszeresen felolvasásokat tartottak. 1898-ban Gelléri Mór budapesti szabadkőműves *A szabadkőművesség hatása és hivatása* c. kinyomatott felolvasását küldte meg a körnek. Dr. Leszner Rezső soproni szabadkőműves főmester Győrben tartott előadását is elkérték és 1898. május 27-én felolvasták.<sup>57</sup> 1899. március 31-én pl. két felolvasást is tartottak. Dr. Illés Dezső a *Szabadkőművesség és társadalmi egység* című értekezését, dr. Pillitz Antal a *Tanonc kátét* ismertette. Illés művét annyira jónak tartották, hogy a *Kelet* c. szabadkőműves folyóiratnak is megküldték közlésre. 1899. április 14-én Gelléri Mór értekezését olvasták fel.

A kör folyamatosan foglalkozott *jótekönykodással*. 1898-ban a Soproni Rabsegélyző Egylet támogatására gyűjtöttek, emellett a veszprémi kórházban kezelt betegeket is olvasnivalóval (újságokkal) látták el. E célra Rozs Mihály veszprémi asztalossal 1898. június 17-én egy újsággyűjtő szekrényt készíttettek 8 forintért.<sup>58</sup>

Bár a fennmaradt szabadkőműves iratok nem említik, a körnek volt újságja, melyben eszméit terjesztette. Szeredai Leo szerkesztésében 1897. december 25-én jelent meg a *Veszprémvármegye* c. politikai hetilap mutatványszáma, majd 1898. január 5-én első évfolyamának első száma. A lapot a Krausz Á. Fia nyomdában nyomták, fiók-kiadóhivatalát pedig a ugyanezen cég könyvekereskedésében rendezték be. A mutatványszámban közölt programban világosan kimondták, hogy a szabadelvűséget szolgálva a szabadság, egyenlőség, testvériség szellemiségében kívánnak dolgozni.<sup>59</sup>

A *Veszprémvármegye* részletesen beszámolt a kör tagjainak társadalmi-kulturális

tevékenységéről, családi körülményeiről, Veszprém és Pápa város politikai, kulturális, gazdasági helyzetének alakulásáról. Híradásaiból kitűnik, hogy a köri tagok részt vettek a különböző veszprémi egyletek (Iparos Kör, Méhes Társbirtokosság, Nemzeti Kaszinó, Polgári Társaskör, Veszprémi Kerékpár Egylet, Veszprémvármegyei Gazdasági Egyesület) vezetésében, a városi képviselőtestület és a vármegyei törvényhatósági bizottság munkájában. Jó személyes kapcsolatot tartottak dr. Óvári Ferenc volt veszprémi ügyvéddel, szabadelvű országgyűlési képviselővel és dr. Fenyvessy Ferencsel, Veszprém vármegye liberális főispánjával.

Közéleti téren a pápai *Jókai Kör*t tekintették mintának, amely a felekezetek felett állva a helyi intelligencia minden rétegét összefogta a közművelődés, tudományos ismeretterjesztés, színházi és zenei kultúra művelése érdekében. Több egylet létrehozásában is részt vettek. Ezek közé tartozik a Veszprémi Kerékpár Egylet (1898), a várpalotai Korcsolya Egylet (1898).<sup>60</sup>

1898 őszén lapjukban kezdeményezték *állandó színház* építését. Úgy vélték, hogy a telek megszerzése után akár részvényes alapon, akár közadakozásból elő lehetne teremteni az építéshez szükséges mintegy 30.000 forintot. Társadalmi összefogással 3–4 év alatt fölépülne a régóta várt színház.<sup>61</sup> Egy év múlva, amikor a „kezdeményező-bizottság” gyűlést hívott össze a vármegyeház nagytermébe, ahol a résztvevők – köztük a szabadkőművesek – végrehajtó bizottságot választottak a színház létesítésére, már látszott, hogy nagy feladatra vállalkoztak. Valójában 10 évbe telt, amíg a tervből valóság lett.<sup>62</sup>

1899-ben a pápai Jókai Körhöz hasonló *egyesület* szervezését kezdeményezték. Kiemelték, hogy a Fenyvessy Ferenc főispán nevezte el a gyorsan fejlődő várost Dunántúl Athénjének, ahol az értelmiséget tömörítő Jókai Kör mellett az ismeretterjesztő felolvasásokat tartó Szabad Lyceum, a tudományos ismeretterjesztést végző Tanári Kör, továbbá tanintézetek serege, a Széchenyi-téri állandó színház, számos egylet és kör biztosítja a kulturális pezsgést.<sup>63</sup> 1900 őszén a Nemzeti Kaszinó tűzte napirendre a Jókai Körhöz hasonló veszprémi kulturális társulat létesítését, melyben a „vidéki város intelligens közönsége feltalálja azt, mit művészeti, tudományos és szépérzéke megkíván.”<sup>64</sup>

A kör egy *népkönyvtár* felállítását is megkísérelte. Az ötlet az 1898. május 27-én tartott ülésen merült fel először. Ekkor egy közelebbiről meg nem nevezett nagykanizsai szabadkőműves levelét olvasták fel, amelyben a népkönyvtár szervezésének módjáról informálta a kört.<sup>65</sup> 1899. április 28-án úgy döntöttek, hogy a népkönyvtár felállításának tervét a szegényüggyel együtt a sajtóban népszerűsítik és a polgármester elé viszik.<sup>66</sup> Végül Ferenczy Károly városi képviselő közbenjárásával Szeglethy György polgármesterhez került a javaslat, aki felkarolta az ügyet.<sup>67</sup> Lapjukban már 1899 nyarán hírt adtak arról, hogy Szeglethy György polgármester egy igen „üdvös és életrevaló” eszmét pendített meg: társadalmi összefogással állítsanak fel népkönyvtárat.<sup>68</sup>

A népkönyvtár Frick Mihály által elkészített szabályzatot 1899. november 10-én fogadták el és dr. Csomasz Bélát kérték meg, hogy juttassa el a polgármesternek.<sup>69</sup>

A szépen induló kezdeményezés mégis kudarcba fulladt. A kudarc okáról az egyik későbbi jelentésben olvassuk: „Az eszmét egyesek fölkarolták, történetek nevezetesebb könyvadományozások is, de végre is, a dolog abban maradt, a vezetők visszavonultak, különféle ürügyek alatt.”<sup>70</sup>

A kör levezés útján kapcsolódott a szabadkőműves mozgalomba, időnként azonban személyes kapcsolatok ápolására is mód nyílt. Ilyen alkalom volt 1898-ban Fenyvessy Ferenc főispáni beiktatási ünnepélye, amely után a budapesti újságírók dr. Pillitz Antal vezetésével megtekintették az almádi fürdő nevezetességeit. A *Budapesti Újságírók Egyesületének* képviselőjében az ünnepségen részt vett Vészi József, a Budapesti Napló főszerkesztője, Szathmáry Mór, az Egyetértés főmunkatársa, Cziklay Lajos, a Magyar Állam helyettes szerkesztője, Reiner Ferenc, a Pester Journal munkatársa, Kende Zsigmond, a Magyar Újság felelős szerkesztője, dr. Schiller Henrik, a Pester Lloyd munkatársa és Szöllösi Zsigmond, a Magyar Újság munkatársa. Az „*Otthon írók és hírlapírók köre*” küldöttségét Rákosi Viktor, a Budapesti Hírlap főmunkatársa, Gelléri Mór királyi tanácsos, Konti József zeneszerző, a Népszínház első karmestere, Kovács Dénes, a Budapest segédszerkesztője, Márkus Miksa, a Magyar Hírlap helyettes szerkesztője és munkatársa, Fodor Ferenc alkotta.<sup>71</sup> Köztük számos szabadkőműves akadt.

A soproni *A Testvérüléshez Páholy* 1899. május 28-án ünnepelte fennállásának 30. évfordulóját, melyen a veszprémi kör küldöttsége is részt vett. Előző napon a győri *Jaurinum Páholyt* is felkeresték. Elszállásolásukról Győrben Szendrőy „testvér” gondoskodott.<sup>72</sup> A tapasztalatokról dr. Pillitz Antal a május 9-i összejövetelen számolt be.<sup>73</sup> A Zukunf Páholy megalakulásának 25. évfordulójára a nagypáholytól későn kaptak értesítést, ezért azon nem tudtak részt venni.<sup>74</sup>

Eszméik terjesztésére a *veszprémi rendezvényeket* is fölhasználták. 1899. május 14-én Veszprémben egy iskolát avattak, melyre dr. Illés Dezsőt azért küldték el, hogy a banketten szólaljon fel eszméik „propagálása céljából”.<sup>75</sup>

## Összegzés

A veszprémi szabadkőműves kör négyévi fennállása alatt elsősorban azért küzdött, hogy megerősödjék és páhollyá alakulhasson. A kör a város életére – a pápai páhollyal ellentétben – kevés befolyást gyakorolt, ami részint a kör összetételével, társadalmi beágyazottságának gyengeségével, megosztottságával, részben a környezet idegenkedésével magyarázható. Maguk a szabadkőművesek is úgy látták, hogy a városi lakosság minden rétegében nagy volt a „felekezeti gyűlölködés”: a „nép” (= iparosok és földművelők) körében éppúgy kiéleződtek a felekezeti ellentétek, mint a középosztály, azaz az „intelligentia” körében, mely „itt nagyobbrészt hivatalnokokból és hasonló elemekből” áll. Így a tőlük származó kezdeményezések iránt még az értelmiség is közömbösséget tanúsított.<sup>76</sup>

Különös ellentmondás jellemezte a kialakult helyzetet: míg az egyesület jó kap-

csolatot ápolta a Symbolikus Nagypáhollyal, az anyapáhollyal (a Demokratia Páhollyal), a győri és soproni páhollyal, a nagykanizsai szabadkőműves körrel, addig gyanakvás kísérte veszprémi törekvéseit. A gyanakvás részben indokolt (természetes) volt, hisz a veszprémi születésű Rick Mihályt és Stoll Jánost kivéve mindnyájan beszámazottak voltak, akiket a tradicionális közeg még nem teljesen fogadott be. Közjót szolgáló törekvéseiket eleve fenntartásokkal fogadta és megakadályozni igyekezett a jól szervezett katolicizmus, amely a helyi Néppárt, katolikus körök, egyesületek, keresztényszocialista szervezetek, a katolikus sajtó (Veszprémi Hírlap) révén meghatározta a városi közvélemény konzervatív alaphangját.

De körön belül sem volt teljes az összhang. Dr. Rosenberg Lajost egyes tervek feltételezett kiszivárogtatása miatt hamar megbízhatatlannak („árulónak”) tekintették, ezért többé meg sem hívták az ülésekre.<sup>77</sup> Egyszer s mindenkorra kiközösítették, s a Virradás Páholyának sem lehetett tagja.

A kör a legfontosabb területeken – a tagok oktatása, nevelése, a kulturális élet és a jótékonykodás területén – részeredményeket könyvelhetett el. A jótékonykodásból a „nővérek”, vagyis az asszonyok is kivették részüket.

A polgári demokráciának köszönhetően a nyilvánosság színtereit is felhasználták céljaik megvalósítása érdekében. A városi képviselőtestületnek virilista (legtöbb állami egyenesadót fizető) tagjai között ott találjuk dr. Csomasz Bélát, dr. Rosenberg Lajost, dr. Spitzer Józsefet és dr. Spitzer Mórt; a választott képviselők között pedig dr. Illés Dezsőt, Óvári Kálmánt és Stoll Jánost.<sup>78</sup> Dr. Csomasz Béla a város tiszteletbeli ügyészi tisztségét is betöltötte.<sup>79</sup> A városi képviselőtestületben a polgári demokrácia kiszélesítésében érdekelt izraeliták számarányukon felül jelen voltak és szövetesnek számítottak.

A veszprémi szabadkőműves kör 1901-ben kétségtelenül válsághelyzetben volt és választás elé került: megszűnik vagy a tagságot mozgósítva akár körként, akár páholyként tovább működik. A holtpontról a budapesti nagypáholy mozdította ki. 1901. május 4-én úgy döntöttek, hogy a következő ülést Pillitz balatonalmádi villájában tartják, melyen Mártonffy Márton helyettes nagymester is részt vesz és vizsgálatot tart.<sup>80</sup> Látogatására mégsem ekkor, hanem november 23-án, meghozza Várpalotán került sor. A Wolf Sándor lakásán szinte teljes számban összegyűlt kör az ülést levezető Mártonffy Márton – a „kör mentora” – javaslatára az előre menekülést választotta: kimondta a páholyá alakulást.<sup>81</sup> Tette ezt abban a reményben, hogy a nagyobb anyagi megterhelést jelentő páholy majd nagyobb szabadságot, mozgásteret biztosít az eredményesebb működéshez.<sup>82</sup>

#### LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MOL P 1081. A Magyarországi Jánosrendű Szabadkőműves Nagypáholy iratai. 6. 0cs. 4. t. XVIII. A győri Kisfaludy Károly Szabadkőműves Páholy iratai 1873–1878.

MOL P 1081. A Magyarországi Jánosrendű Szabadkőműves Nagypáholy iratai. 6. cs. XVIII. A győri Kisfaludy Károly Szabadkőműves Páholy iratai 1873–1878.

- MOL P 1081. A Magyarországi Jánosrendű Szabadkőműves Nagypáholy iratai. 6. cs. 4. t. XX. A győri Kisfaludy Sándor Szabadkőműves Páholy iratai 1873–1878.
- MOL P 1081. A Magyarországi Jánosrendű Szabadkőműves Nagypáholy iratai. 7. cs. 4. t. XXV. A pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy iratai 1875–1883.
- MOL P 1083. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy iratai. 126. cs. 38. t. LVIII. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy iratai. A veszprémi Virradás Szabadkőműves Páholy iratai 1902–1907.
- MOL P 1083. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy iratai. 86. cs. 38. t. XX. A pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy iratai 1891–1892.
- MOL P 1113. A veszprémi Virradás a Bakony alján Szabadkőműves Páholy iratai 1898–1907.
- MOL P 1134. Vegyes iratok gyűjteménye. 17. cs. 7. t. 13. A győri Jaurinum Szabadkőműves Páholy iratai 1896–1900.
- MOL P 1134. Vegyes iratok gyűjteménye. 17. cs. 7. t. 17. A pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy iratai 1875–1917.
- MOL P 1134. Vegyes iratok gyűjteménye. 3. cs. 1. t. 18. A Festetics család dégi levéltárának anyagából összegyűjtött másolatok, feljegyzések. (1780-as évek)
- VeML PL XIII. 38. A Woita család iratai 1833–1944.

## IRODALOM

- ABAFI 1993 = ABAFI Lajos: A szabadkőművesség története Magyarországon. Bp., 1993.
- ADLER 1975 = ADLER, Manfred: Die antichristliche Revolution der Freimaurerei. 2. Auflage. Miriam-Verlag, Jestetten, 1975.
- ANONYMOUS 2010 = ANONYMOUS: Ady Endre – szabadkőművesség és radikalizmus. Oriens Express II (6010). Internetes folyóirat. [Feltöltés: 04/24/2010.]
- ARATÓ 1895 = ARATÓ Frigyes: Az Árpád-páholy története 1870–1895. Szeged, 1895.
- BÁRDOS 1945 = Dr. Bakonyi Kálmán emlékbeszéd. A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy 1945. szept. 27-iki összejövetelén elmondta Bárdos György. Reform kiadása, Bp., [1945.]
- BEDY 1934 = BEDY Vince: A felsőörsi prépostság története. Veszprém, 1934. (A Veszprémi Egyházmegye multjából 3.)
- BERÉNYI 1995 = BERÉNYI Zsuzsa Ágnes: A soproni „Széchenyi” szabadkőműves páholy története. = A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület második (komáromi) övezeti történetstálalkozó előadásai és iratai. Komárom, 1995. 97–105.
- BERÉNYI 1998 = BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: A szabadkőműves Kosztolányi. = Irodalomtörténeti Közlemények 102 (1998) 5–6. sz. 787–796.
- BERÉNYI 2002 = BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: Egy ismeretlen szabadkőműves közlőny. = Magyar Könyvszemle 118 (2002) 2. sz. 187–188.
- GYÁNI 2008 = GYÁNI Gábor: Budapest – túl jón és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat. Bp., 2008.
- H. BALÁZS 1987 = H. BALÁZS Éva: Bécs és Pest-Buda a régi századvégen 1765–1800. Bp., 1987.
- HASS 1974 = HASS, Ludwik: The Socio-Professional Composition of Hungarian Freemasonry (1868–1920). = Acta Poloniae Historica 30 (1974) 71–117.
- HOGYA 1998 = HOGYA György: A város szolgálatában. Veszprém város polgármesterei és tanácselnökei (XIX–XX. század). Veszprém, 1998. (Veszprém Városi Füzetek 1.)
- HORNIG Károly: Veszprém multja és jelene. Veszprém, 1912.
- HUDI 2011 = HUDI József: Adatok a pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy történetéhez (1875–1892). = Acta Papensia XI (2011) 1–2. sz. 25–82.
- HUDI-MEZEI 2004 = HUDI József-MEZEI Zsolt: A pápai tüzoltóság története. Pápa, 2004.
- JÁSZBERÉNYI 2005 = JÁSZBERÉNYI József: A magyarországi szabadkőművesség története. Bp., 2005.



- JOHSTONE 2007 = JOHSTONE, Michael: Szabadkőművesek. Ford. Wertheimer Gábor. Saxum, Bp., 2007.
- KISS 2003 = KISS Henrietta: Páneurópa-szekció Magyarországon (1926–1932). I–II. = Valóság 46 (2003) 4. sz. 45–65., 5. sz. 65–80.
- KISZELY 2000 = KISZELY Gábor: A leleplezett szabadkőművesség. Bp., 2000.
- KRÜGER 1928 = KRÜGER Aladár: Szabadkőművesek a láthatáron. = Magyar Kultúra XV (1938) 10. sz. 458–462.
- L. NAGY 1977 = L. NAGY Zsuzsa: Szabadkőművesség a XX. században. Bp., 1977.
- L. NAGY 1988 = L. NAGY Zsuzsa: Szabadkőművesek. Bp., 1988.
- LITVÁN 1978 = LITVÁN György: „Magyar gondolat – szabad gondolat”. Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon. Bp., 1987.
- NAGY 1957 = NAGY László: Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém, 1957. (Veszprémi Könyvek 2.)
- PATAKY 1967 = A szabadkőműves szervezetek levéltára. Repertórium. Összeállította: Pataky Lajosné. Kézirat, Bp., 1967. (Magyar Országos Levéltár, Levéltári Leltárak 39.)
- PÉTERFFY 1985 = PÉTERFFY Ida: Horváth Ádám munkássága a „Hunniás” előtt. Bp., 1985.
- PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII.)
- POÓR 2008 = POÓR Ferenc: Veszprém megyei színházművészeti lexikon. Veszprém, 2008.
- RAFFAY 2010 = RAFFAY Ernő: Szabadkőművesek Trianon előtt. Bp., 2010.
- SCHÖN 2000a = SCHÖN István: A magyar szabadkőművesség hivatalos folyóiratai. = Magyar Könyvszemle 116 (2000) 2. sz. 175–190.
- SCHÖN 2000b = SCHÖN István: Első nemzeti intézményeink megalakulása és a szabadkőművesek. = Magyar Tudomány 2000. 11. sz. 1139–1351.
- SOMOGYI 1928 = SOMOGYI István: Szabadkőművesség, katolicizmus, protestantizmus. = Magyar Kultúra XV (1928) 3. sz. 106–113.
- SUMONYI 1998 = SUMONYI Zoltán: Újrafelfedett titok. A magyarországi szabadkőművesekről. Talentum, [Bp., 1998.]
- SZAKÁL 2003 = SZAKÁL Gyula: A liberális polgárság szerveződése – szabadkőműves páholyok. In: uő.: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között. Sikeres történeti modellváltás. Bp., 2003. 263–297.
- SZÉKELY 1994 = SZÉKELY György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon. Bp., 1994.
- SZÍJ 1960 = SZÍJ Rezső: Várpalota. Fejezetek a város történetéből. Bp., 1960. (Magyar Világ)
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp., 1891–1914.
- UJVÁRI 1929 = UJVÁRI Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Bp., 1929.
- UNGVÁRI 2010 = UNGVÁRI Tamás: Csalódások kora. A „zsidókérdés” magyarországi története. Bp., 2010.
- VARGA 1998 = Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk: Varga Béla. Veszprém, 1998.
- VARGA 2009 = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977.

## FÜGGELÉK

Válogatás a veszprémi szabadkőműves kör dokumentumaiból  
(1898–1902)

*A szövegek közlésénél a páholyok írásos gyakorlatánál annyiban térünk el, hogy a szavak helyettesítésére használt szimbolikus jeleket feloldottuk. A páholyt □ jelölték, a tag (testvér) jelölése: . . .*

*A szabadkőműves páholyok önálló időszámítást használtak oly módon, hogy a naptári dátumhoz 4000-et hozzáadtak, így 1875 helyett pl. 5875-öt írtak.*

*A szövegek több egyéni helyesírást tükröznek, ezért azokat a mai helyesírási elveknek megfelelően egységesen írtuk át. A korszak helyesírása szerint gyakran használtak hosszú ékezet helyett rövidet, melyet megváltoztattunk. Az esetleges kiegészítést [ ] jelöltük. A dátumok és a szk. (= szabadkőműves) és tv. (= testvér) rövidítésének feloldását külön nem jelöltük. A tulajdonnevek, aláírások eredeti írásmódját megtartottuk. Az újságközleményekben a rövid ékezzel megjelenő szavakat hosszú ékezzel írtuk át és cz helyett c betűt írtunk. A szövegek könnyebb megértéséhez a legfontosabb kifejezéseket és rövidítéseket felsoroljuk:*

béremelés	= magasabb fokba emelés
e. sz. sz.	= egyesült szabadkőműves szövetség
építészeti rajz	= jegyzőkönyv
f. e.	= folyó esztendei
f. é.	= folyó évi
fényesít	= hitelesít, jóváhagy
kavics	= fillér
Keletén	= a kör, páholy székhelyén
kereset	= kérelem
kereső	= jelölt, tagjelölt, felvételét kérő
özvegypersely	= jótékonyági célra gyűjtött pénz
P. H.	= pecsét helye
profán	= nem szabadkőműves
tábla	= levél, megkeresés
tégla	= korona

## 1.

Veszprém, 1898. március 13.

## A Veszprémi Hírlap cikke a szabadkőművesek szervezkedéséről

– **Szabadkőműves páholy Veszprémben.** Jó tréfának tartanók a hírt, ha több oldalról, a személyek megnevezésével, egész komolyan állítva nem hallottuk volna,

hogy Veszprémben szabadkőműves páholyt akarnak létesíteni. Így pedig igen nagyon rossz viccnek tartjuk. Eszünk ágában sincs prédikációt tartani a szabadkőművesek ellen és ha egyes polgártársaink ízlése, egészsége, – vagy talán leginkább érdekei – úgy kívánják, hogy minden héten felránduljanak Budapestre egy kis polgári örömmel összekötött „vakolás”-ra: abba semmi beleszólásunk. De a humornak akkora fokát, hogy Veszprémben páholy alapításán komoly képpel fáradozzanak, igazán rossz néven lehetne tőlük venni. A disszolució<sup>83</sup> még úgy sem elég nagy társadalmunkban, ilyen vad ideákra van még szükség, hogy az teljes legyen. Ez már több volna ám „kisdud játék”-nál!

FORRÁS: N. N.: *Szabadkőműves páholy Veszprémben.* = *Veszprémi Hírlap* 3 (1898) 11. sz. (március 13.) 5.

## 2.

**Veszprém, 1898. április 29.**

### **A veszprémi szabadkőműves kör jegyzőkönyve**

#### Építészeti rajz

a Veszprém keletén lakó szabadkőműveseknek 1898. április 29-én dr. Spitzer József lakásán tartott összejöveteléről.

Jelen voltak: Seefrancz József, Krausz József, dr. Rosenberg Lajos, dr. Illés Dezső, dr. Spitzer Mór, dr. Pillitz Antal és dr. Spitzer József testvérek. Seefrancz József elnök az összejövetelt megnyitván, a múlt összejövetel építészeti rajza felolvasatott s hitelesített.

Dr. Illés Dezső előterjeszti a dr. Bakonyi testvérhez<sup>84</sup> intézendő részvétiratot, melyet a jelenlevő testvérek aláírván, dr. Spitzer József testvér megbízott azt a távollevőkkel aláíratva, rendeltetési helyére juttassa.

Seefrancz József, dr. Pillitz Antal, Krausz József, dr. Illés Dezső testvérek bejelentik, hogy a múlt összejövetelkor nyert megbízás tekintetében még pozitív előterjesztést nem tehetnek.

Dr. Spitzer József testvér bejelentése, mely szerint dr. Véghely Kálmán és Klein Lipótra nézve már a páhollyal fog érintkezni,<sup>85</sup> öröndetes tudomásul vétel vétetett.

Ezen alkalomból kimondták a testvérek, hogy az itteni keresők egyelőre azon páholynál jelentkezhetnek, mely nekik leginkább megfelel.

Elhatározatott, hogy a Soproni Rabsegélyző Egylet gyűjtő íveit a testvérek hatóság támogatásban részesítik.

A megalakítandó kör alapszabálytervezete a jövő összejövetelen tárgyalatni határozatott.

Dr. Illés Dezső testvér bejelentése, hogy a jövő összejövetelre felolvasást fog tartani, öröndetes tudomásul vétetett.

A persely<sup>86</sup> köröztetvén, tartalma 6 tégla 60 kavics volt korona értékben, mely összeg Krausz József testvérnek átadatott.

A jövő összejövetel f. e. május 13-ára dr. Pillitz Antal lakására határozott el. Egyéb tárgy nem levén, elnök az összejövetelt bezárta.

*Dr. Spitzer József s. k.*

*Seefrancz József s. k.*

*FORRÁS: MOL P 1113. A kör ülésének jegyzőkönyve, 1898. április 29. Eredeti, hiteles, pecsét nélkül.*

### 3.

#### Veszprém, 1898. május 13.

#### A veszprémi szabadkőműves kör jegyzőkönyve

##### Építészeti rajz

a Veszprém keletén lakó szabadkőműveseknek 1898. május 13-án tartott összejöveteléről dr. Pillitz Antal testvér lakásán.

Jelen voltak: Seefrancz József, Krausz József elnök, dr. Csomasz Béla, dr. Spitzer Mór, Óváry Kálmán, dr. Spitzer József, dr. Pillitz Antal, Krausz József testvérek.

Elnök testvér az összejövetelt megnyitván, a múlt összejövetel építészeti rajza felolvasatott s fényesített.

Krausz József testvér felolvassa a dr. Bakonyi testvérhez<sup>87</sup> intézett levelünkre ennek válaszát; szomorú tudomásul vétetett, s megőrzés végett dr. Spitzer József jegyző testvérnek átadott.

Krausz testvér bejelenti, hogy az eddigi gyűjtés összege 46 t.[églá] 60 k.[avics] korona értékben.<sup>88</sup>

Dr. Pillitz testvér felolvassa az alakítandó szabadkőműves kör alapszabály tervezetét, mely tervezet hosszasan megvitattott, s egyúttal megbízattak Krausz, Óváry és dr. Pillitz testvérek, hogy a tervezetet a Demokratia páholynál előleges tudomásul vétel és megvitás végett mutassák be.

Krausz testvér bejelenti, hogy Szegleti Györgyöt<sup>89</sup> alkalmasnak találja a szövetségbe leendő felvételre, az illető hajlandó is, de a dolog véglegesítése még időt igényel.

A városi kórház üdülő betegek részére leendő újságygyűjtés céljából a szükséges összegnek adakozás útján leendő beszerzésével Seefrancz József testvér, a gyűjtőszekrény felállításával Krausz testvér bízott meg.

Dr. Leszner Rezső,<sup>90</sup> a Testvérüléshez<sup>91</sup> páholy<sup>92</sup> főmesterének Györött tartott felolvasása a jövő összejövetelen felolvasatni határozott.

A jövő összejövetel dr. Spitzer József testvér lakásán f. hó 27-én tüzetett ki. A persely köröztetvén, tartalma 9 t.[églá] korona értékben.

Egyéb tárgy nem levén, elnök az összejövetelt bezárta.

*Dr. Spitzer József s. k.*

*Seefrancz József s. k.*

*FORRÁS: MOL P 1113. A kör ülésének jegyzőkönyve, 1898. május 13. Eredeti, hiteles, pecsét nélkül.*

**4.**  
**Veszprém, 1898. május 27.**  
**A veszprémi szabadkőműves kör jegyzőkönyve**

Építészeti rajz<sup>93</sup>

a Veszprémben élő szabadkőműveseknek 1898. év május 27-én, dr. Spitzer József testvér lakásán tartott összejöveteléről.

Jelen voltak: Seefrancz József, dr. Illés Dezső, Krausz József, dr. Spitzer Mór, dr. Rosenberg Lajos, Szeredai Leo, dr. Leszner Richárd, dr. Pillitz Antal és dr. Spitzer József testvérek.

Elnök testvér az értekezést<sup>xc</sup> megnyitván, s a múlt összejövetel építészeti rajza felolvasás után fényesítetett.

Dr. Pillitz testvér jelenti, hogy Frick Mihály és Stoll János keresők keresetüket beadták, örvendetes tudomásul vétetett.

A felállítani tervbe vett könyvtár kérdésében felolvasatott a n[agy]kanizsai páholy egyik tagjának informáló levele.

Szöke Ignác<sup>95</sup> testvérül leendő megnyerésre ajánlatván, a szükséges puhatolódzások megejtésével Szeredai és Illés testvérek bizattak meg.

A megalapítandó kör alapszabály tervezete felolvasatott, beható vita után elfogadtatott, s a további teendők eszközzése elhatározatott.

A kórházi betegek részére gyűjtendő hírlapokhoz szükséges szekrény költségeire Krausz testvérnél annak jelentése szerint 15 téгла van korona értékben. Szeredai testvér megbízatik, hogy az eszmét a' profánoknál az általa redigált<sup>96</sup> helyi lapban<sup>97</sup> pártolásra ajánlja.

Szente Arnold egyhangulag alkalmasnak találtatott a szövetségbe leendő felvételre.

Krausz testvér felolvassa Leszner testvér, a Testvérülés[hez] páholy főmesterének Győrött tartott felolvasását. A magas szabadkőműves szellemben tartott rendkívüli tudás és lelkesedéssel megírt munka a testvérek osztatlan tetszésével találkozott, s elhatározatott, hogy a Testvérülés[hez] páholyhoz ez alkalomból, s alapítási ünnepe alkalmából együttes tábla intéztessek.

A legközelebbi összejövetel a közbeeső nyári hónapok miatt f. é. szeptember 2-ára határozatott dr. Pillitz testvér lakására.

A persely köröztetvén, 8 korona 20 fillér Krausz testvérnek átadatott.

Egyéb<sup>98</sup> tárgy nem lévén, elnök az összejövetelt bezárta.

*Dr. Spitzer József s. k.*

*Seefrancz József s. k.*

*FORRÁS: MOL P 1113. A kör ülésének jegyzőkönyve, 1898. május 27. Eredeti, hiteles, pecsét nélkül.*



## 5.

Veszprém, 1898. május 27.

**A soproni A Testvérüléshez Szabadkőműves Páholy átírata a veszprémi szabadkőműves körhöz**

55. sz. Sopron Kel. 1898. VI. 12.

Szeretett Testvérem!

F. évi május hó 27-én volt táblátokat – melynek minden egyes szava az önzetlen és igazi szabadkőművesi testvéri szeretet apotheozisa – jóleső örömmel vettük<sup>99</sup> és hálatelt szívvel köszönetet mondunk megemlékezésetekért.

Büszkeséggel tölt el méltánylástok, melyért további lankadatlan munkát testvéri szeretet és a kir.[ályi] művészet iránti hű ragaszkodást ígérünk cserébe. Ez lesz veletek is összekötő kapcsunk, mert sikerekről eleve kezeskedik mindegyiktek reátermettsége – kezeskedik nemes lelkesedések.

Egyesüljetekek szeretetre, tűzzétekek fel a kir.[ályi] művészet fenséges lobogóját Veszprém Kel.[et]én az emberiség, édes hazánk és szövetségünk dicsőségére, munkátokban ne lankadjatok soha – minden feltorló akadály kétszerezze meg törekvéseiteket és aczélozza meg erőteket újabb küzdelemre – akkor boldogok lesztek és boldogítani fogtok.

Testvéri üdvözzellett és csókkal az e. sz. sz. a Testvérülés[hez] páholy megbízásából:

*Dr. Leszner Rudolf* s. k.  
főmester P. H.<sup>100</sup>

*Dr. Müller József* s. k.  
titkár

*FORRÁS: MOL P 1113. 6/1898. sz.: A soproni A Testvérüléshez Szabadkőműves Páholy átírata. Sopron, 1898. június 12. Eredeti, hiteles, pecsét nélkül.*

## 6.

Budapest, 1899. január 10.

**A budapesti Demokratia Szabadkőműves Páholy leirata a veszprémi körhöz**

Budapest keletén 1899. I. 10.

Kedves Tóni!

Kérlek szépen, légy szíves velem közölni, hogy körötök mikor alakult meg, illetve mikor állapítottátok meg a már jóváhagyott alapszabályaitokat, amelyeket dátummal nem láttatok el; továbbá egy rendszeren kiállított névsort mutassatok be tagjaitokról, miután az szükséges a Nagypáholynál.

Hát megalakultatok-e végleg? Úgy látom, hogy nagy tűzzel megkezdett működé-

setek valahol megakadt; azért, ha nem oly zajosan is, mint eleinte történt, működhetnétek; talán oly nagy akadály még sincs, amely ebben meggátolna benneteket.

I. D.<sup>101</sup> már tudatta velem, hogy neve ne szerepeljen sehol; ha van még valaki, akit zseniroz, ha a jegyzékbe kinyomatjuk a nevét, légy szíves tudatni velem.

Egyébként igaz szeretettel ölel

barátod és t[estvér]jed  
Bakonyi Kálmán s. k.

*FORRÁS: MOL P 1113. 3/1899. sz.: A budapesti Demokratia Szabadkőműves Páholy leirata. Budapest, 1899. január 10. Eredeti, hiteles. Pecset nélküli cégjelzéses levélpapíron.*

## 7.

### Várpalota, 1901. november 23.

#### A veszprémi szabadkőműves kör páhollyá alakulást kimondó jegyzőkönyve

##### Építészeti rajz.

Felvétellett Várpalota keletén 1901. nov. 23-án a „Virradás a Bakony-alján” cz. szabad kőműves körnek Wolff Sándor testvére lakásán tartott körmunkájáról.

Jelen vannak: Mártonffy Márton, Wolff József, Wolff Sándor, Wolf Pál, dr. Illés Dezső, dr. Spitzer Mór, dr. Csomasz Béla, Óváry Kálmán, Sente Arnold, dr. Pillitz Antal, Frick Mihály, Krausz József, dr. Spitzer József testvérek.

Mártonffy Márton<sup>102</sup> h. nagymester<sup>103</sup> testvér a megjelent testvérek meleg üdvözlése után előterjeszti, miszerint a kört már régóta szerette volna meglátogatni, de most, amikor a kör váltságos<sup>104</sup> helyzetéről, s arról, hogy a testvérek működése megakadt, értesült, kötelességszerűleg is eljött és kéri a testvéreket, miszerint a kör nem kellő működésének okát kifejteni, s a fen[n]forgóbajok orvoslása kérdésében tanácskozni szíveskedjenek.

Seefranz elnök testvér megadja a h. nagymester testvérnek az alkotmányszerű üdvözlést, majd előterjeszti, miszerint a kör kötelékébe tartozó testvérek szabadkőműves lelkesedése nem csökkent ugyan, de hogy látható eredmények elérése céljából dolgozni nem tudunk; ennek oka egyrészt a bos[s]zú minden módjára elkészült, s nálunk nagy számban levő profánok leselkedése, másrészt az, hogy Rosenberg Lajossal érintkezni az iránta táplált bizalmatlanság folytán nem akartunk, mert tőle terveink elárulása is várható.

Mártonffy h. nagymester testvér kimerítően reflectált elnök testvér előadására, s kéri a testvéreket, határozzák el a körnek páhollyá alakulását, mert ily módon alkalmas erők könnyebben szerezhetők meg, s akkor, de már ma is, nekünk, kik független férfiak vagyunk, s csak jót és nemeset akarunk, a szövetség ellenségeitől nem lesz okunk félni. Így hatékonyabb munka lesz elérhető, a páholyunk szertartásai

is a testvéreket közelebb fogják hozni [egymáshoz]; e cél pedig kivihető, anyagi áldozatokat nem kíván, s egyelőre [a] páholy szabad ég alatt dolgozhatik.

Elnök testvér abbéli véleményét fejt ki, hogy előbb számban és erkölcsi súlyban gyarapodjunk, addig csak körként dolgozzunk. Illés testvér eseteli az ő személyes aggályait, ezek ellenében Csomasz, Pillitz, Óváry testvérek kívánatosnak tartják a páholy megalakítását, egyes aggályokat eloszlatni igyekeznek, mire a kör egyhangulag elhatározta, miszerint Veszprém keletén a v. e. n. é. m.<sup>105</sup> dicsőségére páholyt alakít s az erre vonatkozó eljárást mielőbb folyamatba teszi.

Mártonffy h. nagymester testvér, kit elnök testvér a munka vezetésére már annak kezdetén felkért, határozatilag kimondja a páholyá alakulást s a maga részéről támogatását ígéri.

Wolff József testvér azon ajánlata, miszerint addig, míg a páholy szabad ég alatt dolgozik, évenként néhányszor felvételi munkákra helyiséget ad, köszönettel elfogadtatott.

A legközelebbi munka Pillitz testvér lakására 1901. decz. 1-ére kítűzetvén, h. nagymester testvér a munkát berekesztette.

Dr. Spitzer József s. k.  
jegyző

See Franz József s. k.  
elnök

*FORRÁS: MOL P 1113. A veszprémi szabadkőműves kör iratai. 1901. sz. n. A páholyá alakulást kimondó jegyzőkönyv. Várpalota, 1901. november 23. Eredeti, hiteles, pecsét nélkül.*

## 8.

### Veszprém, 1902. február 9.

#### A Veszprémi Hírlap híradása a veszprémi páholy megalakulásáról

Azt halljuk, hogy Veszprémbe legközelebb alapítanak vagy máris alapítottak szabadkőműves páholyt a következő urak: Illés Dezső mint székmeister kalapács vezetése alatt: Csomasz Béla, Krausz József, Nánay (Návay?) Sándor,<sup>106</sup> Óváry Kálmán, Pillitz Antal dr., See Franz József, Segesdy Ferenc, Sente Arnold, Stoll J.,<sup>107</sup> és három testvér: Wolf Pál, József és Sándor.

Ez a páholy a budapesti „*Demokratia*” páholy alatt állandó, melynek főbb emberei Katona államügyész<sup>108</sup> és Vészi József<sup>109</sup> a félhivatalosan kívül Endrődi Sándor,<sup>110</sup> Váradi Antal,<sup>111</sup> Vázsonyi Vilmos,<sup>112</sup> Visontai Soma,<sup>113</sup> Bakonyi Kálmán,<sup>114</sup> Sándor Pál,<sup>115</sup> Nagy Dezső,<sup>116</sup> Fekete Ignác<sup>117</sup> és Róthaus Miksa.<sup>118</sup>

A veszprémi páholy az ötödik, mely a „*Demokratiá*”-hoz csatlakozik. A szövetkezetnek különleges célja a szabadkőműves „testvérek” egyöntetű eljárását biztosítani az országgyűlésen.<sup>119</sup>

Mit szándékoznak ezenkívül Veszprémbe [tenni], nem tudjuk.”

FORRÁS: N. N.: *Szabadkőműves páholy Veszprémben.* = *Veszprémi Hírlap 10* (1902) 6. sz. (február 9.) 4.

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> HORNIG 1912. 109–137., L. NAGY 1988. 51.
- <sup>2</sup> L. NAGY 1977. 8–14., JOHSTONE 2007. 7–9., 67–114.
- <sup>3</sup> A király 1795. június 6-án kelt rendeletében tiltotta be a páholyok működését. Vö. ABAFI 1993. 423.
- <sup>4</sup> H. BALÁZS 1987. 293.
- <sup>5</sup> H. BALÁZS 1987. 296.
- <sup>6</sup> L. NAGY 1977. 13.
- <sup>7</sup> H. BALÁZS 1987. 296–298.
- <sup>8</sup> ABAFI 1993. 67., 211., 342., 356–358.
- <sup>9</sup> ABAFI 1993. 211., 302–303., 341. Batsányi szabadkőműves voltát – pozitív adat híján – a kutatás újabban megkérdőjelezi. Vö. SCHÖN 2000b. 1139–1351. Abafi Kölcsey Ferencet (1790–1838) is szabadkőművesnek tekinti, ami szintén nem bizonyítható.
- <sup>10</sup> ABAFI 1993. 208.
- <sup>11</sup> PÉTERFFY 1985. 27.
- <sup>12</sup> ABAFI 1993. 383., 408., SCHÖN 2000a. 186.
- <sup>13</sup> PÉTERFFY 1985. 26., 75. Horváth Ádám 1780-ban ismerkedett meg a szabadkőművességgel, 1789-ben a pesti *Nagyszívűség Páholy* tagja lett. A költő gr. *Fekete János* (1741–1803) a *Voltaire*-rel levelező lovasgenerális csabrendeki (Zala vm.) könyvtárából kölcsönzött könyveket. Fekete szintén szabadkőműves volt. (uo. 182–184.)
- <sup>14</sup> Id. gróf Ráday Gedeon 1774–1792, ifj. gróf Ráday Gedeon 1793–1797 között töltötte be a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoki tisztségét. ZOVÁNYI 1977. 162. Szabadkőműves páholybeli kapcsolataikról: ABAFI 1993. 139., 158., 165., 211., 262., 264., 268., 274. 165., 211., 262., 264., 268., 274.
- <sup>15</sup> ABAFI 1993. 158., 215., 297., 405. Pilisi és szilasi Szilassy József királyi koronaőr 1810–1836 között volt az egyházkerület főgondnoka. ZOVÁNYI 1977. 704.
- <sup>16</sup> ABAFI 1993. 383., 408., ZOVÁNYI 1977. 162.
- <sup>17</sup> ABAFI 1993. 428. A numizmatikával, régészettel, természettudománnyal foglalkozó Sárközy József (1802–1867) kömlői birtokos a Tersánszky Sándor füssi kastélyában ülésező titkos páholynak volt a tagja. Júlia lánya Perczel Mór felesége lett. Sárközy életrajza: SZINNYEI 1908. XII. 208–209.
- <sup>18</sup> ABAFI 1993. 140., 287., 293.
- <sup>19</sup> ABAFI 1993. 330–332., SZINNYEI 1903. IX. 791–795.
- <sup>20</sup> Életrajza: SZINNYEI 1908. XII. 1359–1360.
- <sup>21</sup> ABAFI 1993. 350. Abafi tévesen *felsőörsi prépost*nak titulálta. A községi születésű Szegedi 1780-tól haláláig töltötte be a felsőörsi préposti tisztséget. Somogy, Vas és Zala vármegye is táblabírónak választotta. A felsőörsi (Zala, ma: Veszprém m.) prépostsági templomban a Nep. Szent János-oltár mellé temették. A felsőörsi, dinnyési és acsádi szegényekre 150 ezüstforintot hagyott. Életrajza: BEDY 1934. 95–97., PFEIFFER 1987. 970. Az életrajzokban természetesen nem esett szó szabadkőműves voltáról. Bedy – mintegy mentegelve – csupán annyit jegyzett meg: „Maga Szegedy János a szabadabb szellemű papok közé tartozott, ami abban az időben a jozefinizmus befolyása alatt nem tartozott a ritkaságok közé; mindazonáltal kötelességeinek teljesítésében nem esett kifogás alá.” (BEDY 1934. 97.)
- <sup>22</sup> ABAFI 1993. 349–350.
- <sup>23</sup> ABAFI 1993. 355.

- <sup>24</sup> MOL P 1134. 3. cs. 1. t. 18. A Festetics család dégi levéltárából összegyűjtött feljegyzések, másolatok (1780-as évek). A jakobinus mozgalom forrásanyagának összegyűjtésekor Benda Kálmán a Bécsben őrzött „Szabadkőműves akták” c. sorozatot nem tudta átnézni. BENDA 1957. I. Előszó, VI. – A XVIII. századi európai és magyar szabadkőművességről szóló két fejezetet H. Balázs Éva részben a szakirodalom, részben bécsi és hágai levéltári forrásokra alapozta. Vö. H. BALÁZS 1987. 334.
- <sup>25</sup> ARATÓ 1895. 4., ABAFI 1993. 437.
- <sup>26</sup> ARATÓ 1895. 5., ABAFI 1993. 437.
- <sup>27</sup> PATAKY 1967. 16.
- <sup>28</sup> HASS 1974. 73., 101.
- <sup>29</sup> PATAKY 1967. 5.
- <sup>30</sup> A történelem „tragikus ironiája”, hogy a forradalmi mozgalmak vezetőit és aktív résztvevőit azonosították a zsidósággal egészeivel, holott azok „éppen zsidóságtól akartak elszakadni”. Vö. UNGVÁRI 2010. 232.
- <sup>31</sup> A főváros megítélése is megváltozott. Budapest „magasztalásának” korszakát 1920-tól a „kárhoztatás” korszaka váltotta fel. Vö. GYÁNI 2008. 61–73. Bár 1945-ben Magyarországon a szabadkőműves páholyok működését ismét engedélyezték, 1950. június 13-án *Kádár János* belügyminiszter azzal az indoklással oszlatta fel azokat, mert az „utolsó időben a népköztársaság ellenségeinek, a tőkés elemeknek és a nyugati imperialisták híveinek a gyülekező helyévé váltak.” KISZELY 2000. 82.
- <sup>32</sup> KRÜGER 1928., SOMOGYI 1928.
- <sup>33</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1898. április 29.
- <sup>34</sup> A páholy működésével egy későbbi írásunkban foglalkozunk.
- <sup>35</sup> PATAKY 1967. 38., 107–110.
- <sup>36</sup> A *Huszádik Század* c. folyóirat munkatársának a keresztény értelmiségiek közül végleg megmaradt Ágoston Péter, Buday Dezső, Farkas Geiza, Kovács Gábor, Madzsar József, Maléter István, Nagy Dénes. Vö. LITVÁN 1978. 65.
- <sup>37</sup> LITVÁN 1978. 65.
- <sup>38</sup> PATAKY 1967. 40., 139–140.
- <sup>39</sup> BERÉNYI 1995. 97–105.
- <sup>40</sup> A győri és pápai páholy iratai a MOL P 1081., P 1083., P 1134. fondokban, a veszprémi veszprémi kör és páholyé pedig a MOL P 1113., P 1134. fondokban található, jelzetüket a forrásjegyzékben közöljük. A pápai páholy működéséről, társadalmi-felekezeti összetételéről: HUDI 2011.
- <sup>41</sup> Hasonló volt a helyzet Győrben. A győri *Kisfaludy Sándor Szabadkőműves Páholy*nak 1873-ban 33 tagja volt, 70%-uk szellemi foglalkozásának (jogász, orvos, tanár) számított. Kevés volt a szabadfoglalkozású: mindössze egy-egy magánpraxist folytató orvost, ügyvédet, festőt lehetett kimutatni. A fennmaradó harmadrészt a gabonakereskedők és építési vállalkozók tették ki. Vagyis a páholy társadalmi bázisát a középkorú (átlagéletkor: 35 év) *tehető középpolgárság* alkotta, amelynek 10%-a volt kifejezetten gazdag. A vezetőség a gazdag gabonakereskedők közül került ki. Vö. SZAKÁL 2003. 265.
- <sup>42</sup> JÁSZBERÉNYI 2005. 143. A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy újjáalakulásának 15. évfordulójára kiadott reprezentatív kötet a „Híres magyar szabadkőművesek” között említi.
- <sup>43</sup> A Woita család töredékes iratai: VeML PL XIII. 38. Voyta Adolf visszaemlékezéseinek első részét – mely a londoni időszakot is tartalmazza – már közzétettük: HUDI 2011. 93–114.
- <sup>44</sup> A *Pápai Hírekről*: BERÉNYI 2002. 187.
- <sup>45</sup> A kör, majd páholy tagjainak életrajzát a páholyról készülő tanulmány mellékleteként fogjuk közzétenni.
- <sup>46</sup> A szegedi páholy történetét feldolgozta: ARATÓ 1895.
- <sup>47</sup> Szeglethy György (1854–1910) Devecserben született nemesi családba. Pápán jogot végzett. Már joghallgató korában tagja volt a Pápai Önkéntes Tűzoltótestületnek. Pápán rendőrfogalmazó, majd



- Veszprémben 1884-től vármegyei árvaszéki jegyző, 1893-tól árvaszéki ülnök, 1899–1910 között a város polgármestere volt. Veszprémi polgármesteri működése alatt épült a balatoni vasút, rendezték a piacot, új utcákat nyitottak, bevezették a villanyvilágítást, telefonhálózatot létesítettek. Veszprém belvárosában ma utca viseli a nevét. Vö. HOGYA 1998. 24., HUDI–MEZEI 2004. 59., VARGA 1998. 485., VARGA 2009. 752.
- <sup>48</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. május 12.
- <sup>49</sup> A Wolf-testvérek szabadkőműves voltáról nem tudott a várostörténet. Vö. SZÍJ 1960. 196., 247., 547.
- <sup>50</sup> Szabadkőműves páholy Veszprémben. = VH 3 (1898) 11. sz. (március 18.) 5. A katolikus egyház és a hívek magatartását XII. Kelemtől (1738) a pápai bullák határozták meg, amelyek tiltották a szabadkőműves szervezetekbe való belépést. Vö. ADLER 1975. 14.
- <sup>51</sup> Nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, csupán jelezzük, hogy a *Veszprémi Hírlap* ilyen irányú tevékenysége külön kutatást igényel.
- <sup>52</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. március 17., március 31. – A Szövetségtanács által jóváhagyott alkotmányt és alapszabályt a március 17-i ülésen ismertették. A dr. Pillitz Antal által készített házszabályt a következő, március 31-én tartott ülésen fogadták el. Ezután terjesztették fel jóváhagyás végett a Symbolikus Nagypáholyhoz.
- <sup>53</sup> Létükről és tevékenységükről környezetük hamar tudomást szerzett. Dr. Illés Dezső meg is fogalmazta: „úgyis tudják Veszprém keletén, hogy kik vagyunk sz.[abad k.[őműves]ek”. MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. június 27.
- <sup>54</sup> P 1113. 44/2902. sz.: A „Virradás” páholy alapító tagjainak névjegyzéke. Veszprém, [1902].
- <sup>55</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1900. február 9.
- <sup>56</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. március 17. 1899. június 27-én „Virradás a Bakonyalján”, október 27-én „Virradás a Bakony alján”, nov. 10-én „Virradás a Bakony-alján” alakban is előfordul. 1900–1901-ben is többféle változattal találkozunk.
- <sup>57</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1898. május 27.
- <sup>58</sup> P 1113. Rozs Mihály asztalos számlája. Veszprém, 1898. június 17.
- <sup>59</sup> A mi programmunk. = Veszprémvármegye 1897. december 25. Az 1897–1944 között megjelenő hetilap adatai: NAGY 1957. 102–103.
- <sup>60</sup> Kerékpár-egylet Veszprémben. = Veszprémi Hírlap 6 (1898) 10. sz. (március 6.) 6. – A Veszprémi Kerékpár Egylet 1898. március 7-én alakult meg a Polgári Társaskör helyiségében Plosszer Ferenc és dr. Spitzer Mór felhívására.
- <sup>61</sup> Színházat Veszprémnek! = Veszprémvármegye 1 (1898) 41. sz. (október 12.) 1–2.
- <sup>62</sup> Felhívás Veszprémmegye és Veszprém város hazafias közönségéhez! = Veszprémvármegye 2 (1899) 47. sz. (november 26.) 4., Két gyűlés. A veszprémi színház. = Uo. 2 (1899) 50. sz. (december 17.) 2. – A ma is álló színházat 1908-ban adták át rendeltetésének. Vö. POÓR 2008. 149–150.
- <sup>63</sup> A Dunántúl Athénéje. = Veszprémvármegye 2 (1899) 6. sz. (február 11.) 3. A cikk kiemelte, hogy a Jókai Kör alelnöke Harnos Zoltán. Nem véletlenül említették, hiszen ő is szabadkőműves volt.
- <sup>64</sup> Kulturális társulatot Veszprémnek! = Veszprémvármegye 3 (1900) 43. sz. (október 28.) 3.
- <sup>65</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1898. május 27.
- <sup>66</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. április 28.
- <sup>67</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. május 12., Veszprém, május 26.
- <sup>68</sup> Népkönyvtár. = Veszprémvármegye 2 (1899) 25. sz. (június 25.) 4.
- <sup>69</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. október 27., Veszprém, november 10.
- <sup>70</sup> MOL P 1083. 646/1904. sz. A veszprémi Virradás Páholy 1903. évi jelentése. Veszprém, 1904. február 10.
- <sup>71</sup> Az új főispán beiktatása. = Veszprémi Hírlap 6 (1898) 25. sz. (június 19.) 1–3.
- <sup>72</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. május 26. A veszprémi küldöttség tagjai: Krausz József, dr. Pillitz Antal, Segesdy Ferenc, dr. Spitzer Mór, Stoll János.

- <sup>73</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. május 9.
- <sup>74</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. május 12.
- <sup>75</sup> P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. május 12.
- <sup>76</sup> MOL P 1083. 646/1904. sz. A veszprémi Virradás Páholy 1903. évi jelentése. Veszprém, 1904. február 10.
- <sup>77</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1898. május 27. Rosenberg ekkor vett részt utoljára az ülésen, később már nem hívták meg. 1899. május 26-án dr. Pillitz Antal ismét szóba került a vele való viszony tisztázását, de hosszabb vita után úgy határoztak, hogy „maradjon csak az eddigi gyakorlat és hogy nevezett testvér ne hívassék meg a kör munkára.” Uo. Építészeti rajz. Veszprém, 1899. május 26. Ezzel a döntéssel bizonyosan eggyel nőtt elszánt ellenségeik száma.
- <sup>78</sup> HORNIG 1912. 74–75.
- <sup>79</sup> HORNIG 1912. 73.
- <sup>80</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Veszprém, 1901. május 4.
- <sup>81</sup> MOL P 1113. Építészeti rajz. Várpalota, 1901. november 23.
- <sup>82</sup> A Virradás a Bakony alján Szabadkőműves Páholy történetét külön tanulmányban dolgozzuk fel.
- <sup>83</sup> Disszólúció, dissolutio (latin) = felbomlás
- <sup>84</sup> Dr. Bakonyi Kálmánhoz. Bakonyi Kálmán kúriai tanácselnök 1859-ben született, a II. világháború végén hunyt el, a Nagypáholyban 1945. szeptember 27-én Bárdos György tartott róla emlékbeszédet. 1893-tól a budapesti Demokratia Szabadkőműves Páholy egyik tagja, vezető tisztségviselője. 1902-ben a Symbokilus Nagypáholy kancellárja, 1913-ig helyettes nagymestere, 1913–1919 között nagymestere volt. A páholyok betiltása után az Országos Gyermekvédő és Fröbel Egyesületet irányította. BÁRDOS 1945., BERÉNYI 1998. 789., SUMONYI 1998. 140., 145., 164., JÁSZ-BERÉNYI 2005. 122., RAFFAY 2010. 134–135.
- <sup>85</sup> Nyilván a tagfelvétel ügyében tárgyal majd a megjelölt páhollyal.
- <sup>86</sup> özvegypersey
- <sup>87</sup> Dr. Bakonyi Kálmánhoz
- <sup>88</sup> Vagyis 46 korona 60 fillért gyűjtöttek.
- <sup>89</sup> Szeglethy György (Devecser, 1854. április 20. – Veszprém, 1910. május 19.) jogász, előbb Pápán rendőrfogalmazó, majd 1884-től Veszprémben vármegyei árszékí jegyző, 1893-tól árszékí ülnök, 1899-től haláláig veszprémi polgármester. VARGA 1998. 485.
- <sup>90</sup> Dr. Leszner Rudolf (1839–1914) orvos, szakíró. Tapolcán (Zala vm.) kereskedőcsaládból származott. Középiskolai tanulmányait Keszthelyen és Sopronban végezte. Bécsben szerzett orvosdoktori oklevelet, majd Tapolcán, Veszprémben, Balatonfüreden, Kismartonban, Bécsben és Sopronban praktizált. Bécsi, lipcei és hazai lapokban publikált. Írói neve: Leszner Rezső. A soproni Széchenyi Szabadkőműves Páholy főmestere volt. Vö. SZINNYEI 1900. VII. 1125–1126.
- <sup>91</sup> A szövegben hibásan: *Testvérüsilés*
- <sup>92</sup> A Testvérüléshez Páholy 1869. május 29-én alakult Sopronban. 1887-ben felvette a Széchenyi nevet. 1920-ban számolták fel. Hiányos iratai 1869–1919 között maradtak fenn. Vö. PATAKY 1967. 17., 35., 68.
- <sup>93</sup> Eredetileg: *Jegyzőkönyv*, áthúзва és javítva.
- <sup>94</sup> értsd: ülést
- <sup>95</sup> Szöke Ignác vármegyei tiszviselő, veszprémi lakos. 1880-tól a Veszprém vármegye árszékének ellenőre, később vármegyei főpénztárnok, 1903-tól a veszprémi királyi pénzügyigazgatásához számvizsgálónak nevezték ki. A Veszprémi Református Egyházmegye világi tanácsbírája és világi számvévője, egyben egyházkerületi képviselője volt. – Pénzügyigazgatósági kinevezések. = Pápai Hírlap 1 (1904) 1. sz. (január 2.) 4., Demjén Márton: A veszprémi ev. ref. egyházmegye közgyűlése. = Dunántúli Protestáns Lap 13 (1902) 34. sz. (augusztus 24.) 585–592.
- <sup>96</sup> redigált (latinból) = szerkesztett

- <sup>97</sup> Szeredai Leó 1897. december 25-től 1898. december közepéig szerkesztette a *Veszprémvármegye* c. liberális politikai lapot, tőle 1898. december 24-től Erdélyi Zoltán fővárosi újságíró vette át a lap szerkesztését. NAGY 1957. 102.
- <sup>98</sup> A szövegben hibásan: *egyébb*
- <sup>99</sup> A szövegben hibásan: *vettünk*
- <sup>100</sup> A körpecsét közepén nyitott könyv (biblia), rajta szögmérő, alatta két egymást szorító kéz, körirata: \* SZKM PÁHOLY A TESTVÉRÜLÉSHEZ \* SOPRONBAN
- <sup>101</sup> Dr. Illés Dezső
- <sup>102</sup> Mártonffy Márton (Szilágyrécse, 1848. március 11. – Budapest, 1917. május 12.) tanár, királyi tanfelügyelő, 1896-tól országos a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban iparoktatási főigazgató, 1898-tól miniszteri osztálytanácsos, 1905-től udvari tanácsos, 1910-ben nyugdíjba vonult. 1910-től a szamosújvári választókerület nemzeti munkapárti országgyűlési képviselője volt. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy helyettes nagymestere volt. SZINNYEI VIII. 1902. 764–767., RAFFAY 2010. 233.
- <sup>103</sup> helyettes nagymester
- <sup>104</sup> helyesen: válságos
- <sup>105</sup> a világegyetem nagy építőmesterének
- <sup>106</sup> Helyesen: Nánay Sándor
- <sup>107</sup> Stoll János
- <sup>108</sup> Dr. Katona Béla (Borosjenő, 1855. január 27. – Rozsnyó-Csetnek, 1904. szeptember 20.) budapesti királyi főügyész-helyettes, a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy helyettes nagymestere, a Jogvédő Egyesület elnöke. Katona Zsigmond Gyógyszerész és Kiss Mária házasságából született. Gimnáziumi tanulmányait a debreceni református kollégiumban és Kecskeméten végezte, jogot a budapesti egyetemen hallgatott. 1876-ban doktorált, 1878-ban ügyvédi vizsgát tett. 1874. októberében állami szolgálatba lépett: előbb a kecskeméti, majd a zilahi királyi törvényszéknél működött. 1883-ban királyi alügyésszé nevezték ki Kecskemétre, majd ugyanilyen minőségben Budapestre helyezték át. 1887-ben királyi ügyész lett Lugoson. 1892-ben Temesvárra, az év novemberében Budapestre helyezték. 1895. július 10-én a budapesti királyi ügyészség főügyész-helyettesévé, majd a koronaügyészség szervezésekor koronaügyész-helyettesévé nevezték ki. Kiváló jogász és neves szónok volt. Háromszor nősült: első felesége korán elhunyt, a másodiktól elvált, harmadszor 1903-ban házasodott. Özvegy Ujlaki Ferencné sz. Madarász Evelint, Madarász Viktor festőművész leányát vette feleségül. Csetneken Szontágh Pál meglátogatásakor váratlanul hunyt el. Özvegye, özvegy édesanyja és két gyermeke (Béla és Margit) gyászolta. – Dr. Katona Béla 1855–1904. = Vasárnapi Ujság 51 (1904) 39. sz. (szeptember 25.) 666. – Már 1902-ben a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy helyettes nagymestere volt. Vö. RAFFAY 2010. 135.
- <sup>109</sup> Vészi József (1858–1940) aradi születésű, izraelita felekezetű újságíró, lapszerkesztő, országgyűlési képviselő. 1894–1896 között a Pesti napló, 1896-tól a Budapesti Napló főszerkesztője, 1905-től a miniszterelnöki sajtóiroda főnöke. A Demokratia Páholy tagja.
- <sup>110</sup> Endrődi (Kupricz) Sándor (1850–1920) magyar köznemes családból származó, veszprémi születésű népszerű költő, író, műfordító. A pápai református gimnáziumban érettségizett, a kolozsvári egyetemen 1880-ban szerzett tanári oklevelet. 1902–1919 között a képviselőház naplójának szerkesztője. 1882-től a Kisfaludy Társaság tagja, 1907-től a Petőfi Társaság elnöke. Számos verseskötete megjelent. Alsóörsön nyaralója volt, szorosan kötődött a Balatonhoz. A Demokratia Páholy tagja. VARGA 1998. 143–144.
- <sup>111</sup> Váradi (eredetileg Weber) Antal (Závod, 1854. május 2. – Budapest, 1923. március 5.) író, újságíró, műfordító, színészpédagógus. A budapesti egyetemen tanári diplomát szerzett, közben színiiskolába is járt. 1875–1895 között reálgimnáziumban, közben 1887–1906 között színiiskolában is tanított. 1898-tól a színiiskola igazgatója, 1895-től a Nemzeti Színház dramaturgja. 1906-ban vonult nyugá-

- lomba. 1893-tól haláláig szerkesztette az *Ország-Világ* c. lapot. Dramákat, verseket, regényeket írt, több kötetnyi emlékezése is megjelent. 1876-tól a Petőfi, 1876-tól a Kisfaludy Társaság tagja. Aranka lánya (1886–1966) színésznő lett. A Demokracia Páholy tagja. SZÉKELY 1994. 838.
- <sup>112</sup> Vázsonyi (Weiszfeld) Vilmos (1868–1926) sümegi születésű, izraelita származású polgári liberális politikus, miniszter. 1900-ban a Polgári Demokrata Párt alapítója, 1901-től a Terézváros országgyűlési képviselője. A Demokracia Páholy tagja.
- <sup>113</sup> Visontai (1881-ig Weinberger) Soma (Gyöngyös, 1854. november 19. – Budapest, 1925. szeptember 22.) izraelita származású ügyvéd és politikus. A budapesti egyetemen tanult, majd 1882-ben a fővárosban ügyvédi irodát nyitott s egyúttal hírlapírással foglalkozott. Védőügyvédként országos hírnevet szerzett a szerb radikális Tomics Jósza lapszerkesztő elleni bűnperben. Újvidéken 1892-ben függetlenségi programmal képviselővé választották. 1897–1905 közt szülővárosát képviselte az országgyűlésben. Tagja volt az Országos Ügyvédvizsgáló Bizottságnak és a Kúria fegyelmi tanácsának. 1908-ban udvari tanácsosi címmel tüntették ki. Éveken át szerkesztette a *Vasút* című szaklapot. Több jogi művet írt. A Demokracia Páholy tagja. SZINNYEI XIV. 1914. 1268., UJVÁRI 1929. 954.
- <sup>114</sup> Dr. Bakonyi Kálmán kúriai tanácselnök, a Demokracia Páholy tagja, 1902-ben a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy kancellárja. A páholyok betiltása után az országos Gyermekevődő és Fröbel Egyesület vezetője. JÁSZBERÉNYI 2005. 122., RAFFAY 2010. 135.
- <sup>115</sup> Sándor (született Schlesinger) Pál (Hódmezővásárhely, 1860. április 17. – Budapest, 1936. február 6.) izraelita származású polgári liberális ellenzéki politikus, gabonakereskedő, gazdasági szakember. Tanulmányait Drezdában, a szabadkőművesek tanintézetében és a budapesti Röser-intézetben végezte, a kereskedelmi akadémián érettségizett. 1901-től a nép- majd tanácsköztársaság idejét kivéve 35 éven át folyamatosan ország- illetve nemzetgyűlési képviselő. 1904-től haláláig az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés alapító-elnöke. Az 1900-as évek elején az Egyesült Lipótvárosi Polgári Körnek is elnöke volt. 1912–1920 között a Budapesti Közúti Villamosvasút Rt. vezérigazgatója. 1919-ben a kommün idején gyűjtőfogságba zárták. 1896–1905 között a Szabadelvű Párt tagja, 1906–1910 között pártönkívüli, 1910–1918 között a Nemzeti Munkapárt tagja, 1919 után valamely liberális párt vagy pártszövetség politikusa. 1908-ig a Demokracia, majd a Martinovics Páholy tagja. Az 1920–30-as években a Páneurópa Unio magyarországi szervezetének tagja. SZINNYEI XII. 1908. 145–146., KISS 2003. 45–65.
- <sup>116</sup> Nagy Dezső (Kisújszállás, 1855. május 23. – Budapest, 1913. márc. 3.): ügyvéd, politikus, jogi szakíró. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, majd 1879-ben a közoktatásügyi minisztérium ösztöndíjával fél évig Heidelbergben, Párizsban és Berlinben folytatott jogi tanulmányokat. 1881–1913 között Budapesten volt ügyvéd. 1891–1902 között a budapesti ügyvédi kamara titkára, 1894-től a Magyar Jogászegylet választmányi tagja. A Dunamelléki Református Egyházkerület ügyészévé és tanácsbírójává választotta. Igazságügyminisztériumi megbízásból elkészítette az ügyvédi rendtartás tervezetét. Részt vett a képviselőházi választási bíráskodásról szóló törvény tervezetének előkészítésében. 1906–1910 között függetlenségi párti országgyűlési képviselő, a Függetlenségi Párt alelnöke. 1903-ig öt jogi szakkönyve jelent meg. A Demokracia Páholy tagja, 1912-ben a Nemzeti Páholy főmestere volt. SZINNYEI IX. 1903. 543–544., ANONYMOUS 2010.
- <sup>117</sup> Fekete Ignác (Nagykálló, 1858. október 18. – Budapest, 1937. március 7.) ügyvéd, újságíró, a Demokracia Páholy alapítója és főmestere. A gimnáziumot szülővárosában, jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. 1882-ben avatták jogi doktorrá. 1886-ban ügyvédi irodát nyitott a fővárosban. Az 1880-as évektől hírlapírással foglalkozott. 1880-tól a *Gazdasági Mérnök* segédszerkesztője, 1882-től a kormánypárti *Ellenőr* munkatársa, 1883-tól a *Nemzet* segédszerkesztője volt. 1884–1885-ben a *Világosság* c. szabadkőműves lap munkatársa, majd társszerkesztője. A Magyarországi Hírlapírók Nyugdíjintézetének hosszú ideig titkára, majd alelnöke volt. A Demokracia Páholy

tagja. Főbb művei: *Szabadalmi jogunk reformja* (Bp., 1884); *A szabadkőművesség története* (Bp., 1891). SZINNYEI III. 1894. 295., SUMONYI 1998. 166.

- <sup>118</sup> Rothauser Miksa, az 1900-as évektől Ruttkay György (Vác, 1863. szeptember 25. – Bp., 1913. július 19.) író, újságíró, műfordító. Váci kereskedő fiaként született, tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. 1881-ben a *Neues Pester Journal*, majd a *Pester Tagblatt* munkatársa, 1890-től a *Pester Lloyd* tárcaírója, majd színikritikusa volt. Számos színpadi művet írt, több egykorú magyar drámát és regényt németre fordított. Tagja volt a Nemzeti Színház drámabíráló bizottságának. A Demokratia Páholy tagja. Fia, Ruttkay György (Budapest, 1890 – New York, 1955) újságíró, színházi cikkeket írt napilapokba és folyóiratokba. Az *Est* bécsi szerkesztője is volt. Több drámája megjelent. Vö. SZINNYEI XI. 1906. 1260–1261., SZÉKELY 1994. 662.
- <sup>119</sup> Hiányos mondat, értelemszerű kiegészítés.



## A két szomszédvár Veszprém és Usztolni Belgirad 1609–1699.

### I. rész

VERESS D. CSABA

**A** MAGYAR ÉS CSEH PERSZONÁLUNIÓS KIRÁLYSÁG SÚLYOS VERESÉGET szenvedett a török hadaktól Mohácsnál 1526. augusztus 29-én. A csatavesztés politikai következménye azonban nem kedvezett a török politikának, ugyanis az 1526. év végére a magyar–cseh perszonális unió egy még erősebb szövetségi rendszert hozott létre: perszonális unió alakult ki a Cseh-, a Magyar–Horvát Királyság és az Ausztriai Főhercegség között. A fenti államok ugyanis közös uralkodóvá választották – Európa legnagyobb államalakulatának, – a Német-római Császárság uralkodójának, Habsburg V. Károly császár testvéröccsét, Habsburg I. Ferdinándot. A váratlanul kialakult helyzet már túl nagy falat volt a Török Birodalom – egyébként hatalmas erejének is. Különösen azután, hogy 1556. január 16-án Habsburg V. Károly – aki Spanyolország és Nápoly király is volt, – a Német-római császári címét átadta testvéröccsének Habsburg I. Ferdinándnak, Magyar- és Horvátország királyának, Csehország királyának és Ausztria főhercegének. A török politika csak kis részsikert ért el azzal, hogy a Magyar–Horvát Királyság keleti térségét – az Erdélyi Vajdaságot (majd Fejedelemséget) sikerült politikai és katonai függőségébe vonni.

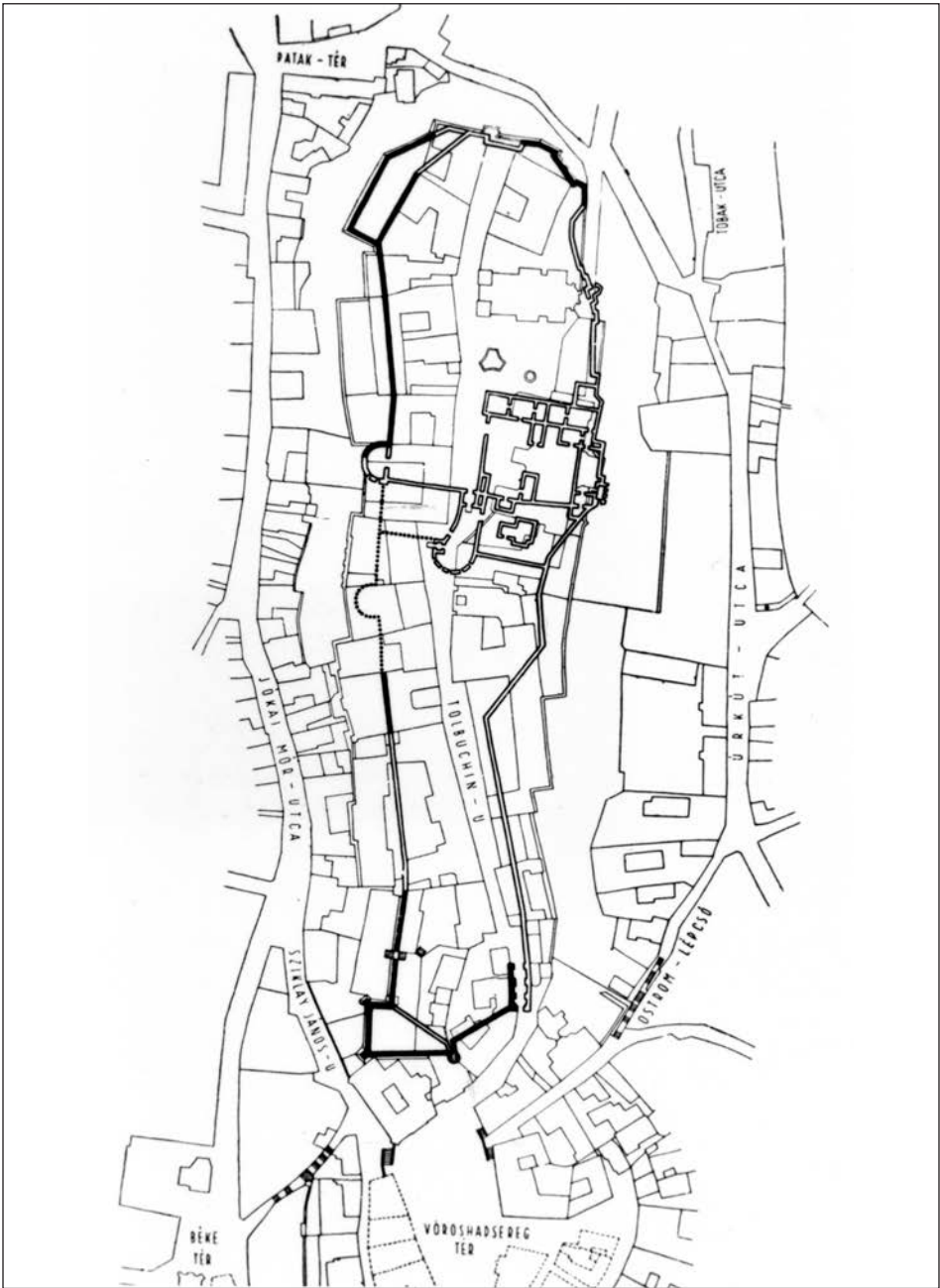
Így a török politika csak részeredményt ért el mohácsi katonai győzelmével, s 1541. augusztus 29-én csak Buda várát, a Magyar–Horvát Királyság fővárosát sikerült katonailag megszállni. A következő években, 1541–1542-ben a török hadsereg megszállta a Duna-Tisza közének jelentősebb várait, valamint a Dunántúl keleti sávjának számos erősségét; 1543-ban pedig a török hadsereg elfoglalta Buda várának („Budini-kaleszi”!) két erős karját: északon Esztergom várát („Esztergum kaleszi”) és erős déli karját: Székesfehérvár erősségét („Usztolni Belgirad”) megerősített várost. A két „erős kar” között török kézre került számos kisebb erősség: Tata vára, számos kisebb vár a Vértes-hegységben, s a Sió mentén (Simontornya, Ozora stb.)

Az 1541–1544. évi hódításokkal a török hadsereg erős „ugródeszkat” alakított ki a további támadásokhoz, mert a fő hadászati célja I. Szulejmán szultánnak (uralkodott: 1520–1566) a Német-római Császárság, és ezen belül a latin kereszténység megsemmisítése volt.

A török hadvezetés – I. Szulejmán szultán és a görög származású Ibráhím nagyvezér – tanulva a török hadsereg 1529. évi Bécs alatti vereségéből, valamint az 1532. évi Kőszegnél végrehajtott kényszerű visszavonulásából, hosszú és jól előkészített hadjáratokra készült fel. Esztergum-kálesziből (Esztergom) a győri várrendszeren át tervezte a Bécs elleni támadásokat; az Usztolni Belgirad (Székesfehérvár) körzetéből támadó török hadak Palota (Várpalota), Veszprém, Pápa várak (és még számos kisebb megerődített hely) áttörése után bontakoztak volna ki Bécs főirányába. Az első komoly akadályt – az 1540–1560-as évekre már korszerűtlen középkori hegyi vár – Veszprém vára jelentette. Palota vára ekkor – 1541–1552 között – inkább Veszprém előretolt erősségét képezte a török Usztolni Belgirad (Székesfehérvár) felé. Pápa vára volt viszonylag a legkorszerűbben megerősítve!

A hadművelleti „ugródeszka” kialakítását követően, az 1552–1560-as években indította az első nagyobb hadműveletet a török hadsereg. Ekkor még a legtöbb vár védelme szinte kizárólag tulajdonosára, földesurára volt bízva, központi segítség még alig volt: Veszprém várát két földesura, a veszprémi püspökség és káptalan volt köteles megvédeni; Palotát pedig a Podmaniczky család látta el védelemmel. Az 1552. május közepén meginduló „Üngürusz Vilajet”-i – a „magyar tartományi” török csapatok – a tartomány török katonai parancsnokának – Hadim Ali budai pasa beglerbég személyes vezetésével június 1-jén kapitulációra kényszerítették a nagyon kis harcértékű veszprémi várvédő katonaságot. Ezzel Veszprém vára 1552-től 1566-ig a Török Birodalom (az iszlám!) legnyugatibb végvárává lett. Palota vára viszont megvédte magát. Még a háború során – 1566. június 30-án – a győri vár alatt összpontosított német hadak két regimentje és a tihanyi vár magyar katonái egy napi (!) véres rohammal Veszprémet visszafoglalták. Így, 1566-tól 1593. október 7-ig ismét keresztény (magyar, német, cseh, horvát) csapatok védelmezték Veszprém várát.

Az 1591 augusztusában a Magyar–Horvát Királyság horvátországi végvidékén kirobbanó török támadások 1593. október 3-án áttevődtek a magyarországi végvidékre, és az Usztolni Belgirad körzetében felvonuló török hadak – Szinan nagyvezér parancsnoksága alatt – megtámadták, s ostrom alá vették Veszprém várát, melyet mintegy 1200 főnyi – kb. fele-fele arányban magyar és német katonaság védett. Három napi tűzértségi tűz után, a vár parancsnoka, Fernando Samaria de Specie Casa ezredes elrendelte, hogy 6-ról 7-re forduló éjszaka – titokban hagyják el Veszprém várát, s a Bakonyon át Pápára vonuljanak vissza. A német katonaság parancsnoka, báró Georg von Hoffkirchen ezredes hozzájárult a tervhez, a magyar katonaság parancsnoka, Tarnóczy Farkas kapitány azonban ragaszkodott a vár további védelméhez. A tisztí gyűlés azonban a menekülésre szavazott. A kitörés nem sikerült, a törökök a menekülőket zömét lemészárolták. Csak negyvennyolc magyar katona érte el a hatszáz közül Pápa várát, a négyszáz német katona közül pedig csak negyvenen. Eytzing német zászlótartó leírása szerint százötven levágott német és magyar emberfőt raktak a törökök halomba, s kétszáz foglyot fűztek láncra. Viszont a várbeli német tüzérek olyan időzített aknát hagytak a várban, amely akkor robbant, amikor



*Veszprém várának elhelyezkedése a mai utcahálózatban*

a török gyalogság benyomult az üres várba. A robbanás során mintegy kétezer török katona veszett ott, vagy sebesült meg.

A győztes török csapatok – kijavítva az ostrom okozta sérüléseket Veszprém várán – erős török védőrséget hagyva az erősségben – négy napi pihenő után a közeli Palota (Várpalota) erődítménye alá vonultak, s megkezdték annak ostromát is. Szinán pasa közölte a palotai magyar várőrséggel, ha nem adják meg magukat, úgy a tüzérségi előkészítés után meginduló roham során a fogságukban lévő kétszáz magyar és német katonát hajtják maguk előtt az első sorban. A török ostromtüzérség ezt követően két napig lőtte Palota várának erődítményeit, mire Ormándy Péter kitűzette a vára a megadás fehér zászlait.<sup>1</sup> Szinán pasa főparancsnok a kezére került Palota várát is őrséggel látta el, majd – a közeledő téli időjárás elől – 1593. október 10-én a „Magyarországi Tartomány” („Üngürüs Vilájet”) központjának, „Budini-kaleszi” (Buda vára) falai alá vonult vissza.

Alighogy a török birodalmi hadsereg visszavonult a téli szállásra „Budini-kaleszi” – azaz Buda vára alá, a Győrnél – Bécs védelmére – összpontosított Habsburg császári-királyi hadsereg parancsnokai, gróf Ferdinánd Hardegg ezredes győri főkapitány vezetésével Komárom várában haditanácsot tartottak. A tanácskozáson ellentámadási terveket dolgoztak ki. Vita alakult ki, hogy azt Veszprém várának visszafoglalására indítsák, avagy a térség legnagyobb török vára, Usztolni Belgirad ostromát és bevételét hajtsák-e végre. A haditanács Székesfehérvár elfoglalását javasolta. Így, 1593. október 29-én Győr és Komárom körzetéből – a Bakony- és a Vértes-hegységek közti ún. móri átjárón át előnyomulva, október 31-én északi irányból megközelítették és körülzárták Usztolni Belgirad megerődített várost. Míg kétezer német gyalogos Jörger Hermann ezredes vezetésével a várostól északra lévő „Beslia-várost” (a régi Budai-külvárost) támadta meg, hatszáz magyar gyalogos – Berenhidai Huszár Péter pápai főkapitány parancsnoksága alatt – a megerődített város déli, ún. „Batal-kapuját” (a volt Ingoványkapu erődítményeit) rohamozta meg. Mivel itt különösen erős volt a török őrség védelme, a hatszáz magyar gyalogost további kétezer-négyszáz magyar gyalogossal erősítették meg. A kétoldali keresztény roham egyidejűleg, 1593. november 1-jén hajnali 3 óraker indult meg. A véres közelharc a déli órákig tartott: Az északi – „Beslia-kaput” támadó kétezer német gyalogost az erődítményeket védő török csapatok visszaverték; a déli „Batal-kapunál” rohamozó háromezer magyar gyalogos viszont betört az „Ingovány-külvárosba”. Míg az északi kapunál november 1-jén a déli órákra a német csapatok visszavonulásával megszűnt, a déli kapunál éjfélig dúlt a harc, s csak Hardegg főparancsnok parancsára vonultak vissza a magyar gyalogság csapatai.

A török „Usztolni Belgirad” (Székesfehérvár) elleni sikertelen magyar-német támadással egyidejűleg egy másik vegyes magyar-német csapattest viszont visszafoglalta Palota várát. Ennek tényét más források vitatják.

A török hadsereg kezén lévő „Usztolni Belgirad” rövid ostromát elsősorban azért kellett abbahagyni, mert 1593. november 2–3-án a Velencei-tótól északra húzódó – Budáról Székesfehérvárra vezető – úton a gróf Hardegg vezette hadsereg portyázó



*Székesfehérvár (Usztolni Beligrad) a XVII. században. Korabeli metszet*

könnyűlovassága „Budini-kaleszi” (Buda vára) felől közeledő török csapatok megjelenését észlelték.

1593. november 3-ra az „Usztolni Belgirad” ostromáról visszavonuló gróf Hardegg vezette hadsereg magyar és német csapatai, a Székesfehérvártól északnyugatra fekvő Sárkeresztes, Magyaralmás D., Zámoly délnyugat (Borbála) falvak vonalára vonult vissza, s ott harcvonalba fejlődött.

Az „Üngürüsz Vilajet” török katonai kormányzója, Haszán pasa beglerbég „Budini-kaleszi”-ből – Budáról indult el csapatai élén, hogy segítséget vigyen a veszélyben lévő „Usztolni Belgirad” (Székesfehérvár) őrségének. Dél előtt 9–10 órakor a széles arcvonalban szétbontakozó török harcvonal láthatóan a Hardegg vezette csapatok harcvonalának északkeleti – bal – szárnyát igyekezett Zámoly körzetén keresztül átkarolni. Ekkor a német, magyar, morva-cseh harcvonal kezdte meg a támadást. A csata a török csapatok teljes vereségével zárult. A győzelem után felmerült a terv, hogy újra kezdik Székesfehérvár ostromát, de végül is lemondtak erről. A várostól délre és délnyugatra elterülő külvárosokat felgyújtották, majd visszavonultak Komárom és Győr várak körzetébe.<sup>2</sup>

Az egyre fokozottabban kibontakozó háború 1594-ben Esztergom, Győr, Komárom térségében tombolt, 1595–1596-ban az ország keleti részében zajlottak a



hadiesemények. A következő – 1597–1598. években újra a Dunántúlon volt a harcok zöme: 1598. augusztus első napjaiban egy francia-vallon ezred – rövid ostrom után – Veszprém várának átadására kényszerítette a vár török őrségét.

Az 1600. évet a – zsoldfizetés elmaradása miatt – Pápa várában a francia-vallon zsoldosok lázadása töltötte ki. A Pápa várában ostrom alá vett wallon katonák végül is Pápáról kitörve, egyrészt a Bakonykoppány és Városlőd közelében – az üldöző magyar és német csapatokkal vívott ütközetekben pusztultak el, aki mindezeket túlélte, a török „Usztolni Belgiradba” (Székesfehérvár) menekült, s ott török szolgálatba állott.

Az 1601 nyarán-őszén meginduló Habsburg császári-királyi hadak Győr térségéből kibontakozó nagy ellentámadása szeptember 20-án rajtaütésszerű támadással a török hadseregtől visszafoglalta „Usztolni Belgiradot” (Székesfehérvárt), majd a várostól északra – 1601. október 9–24. között – a Zámolytól nyugat-délnyugatra elterülő lapályon – a török háborúk talán legnagyobb, tizenhat napig tartó (!) csatáját vívták meg a török hadakkal.

A székesfehérvári – tizenhat napos – csatából először a török csapatok kezdték meg 1601. október 25-én az elvonulást „Budini-kaleszi” (Buda vára) felé. A Habsburg-seregek győzelme biztosította, hogy „Usztolni Belgirad” újra Székesfehérvár lett – de nem sokáig.

A következő évben, 1602. augusztus 11-én reggel, a Székesfehérvártól délnyugatra húzódó Maroshegyi szőlőskertek felől török lovascsapatok tűntek fel. Másnap már a török gyalogság nyomult előre, s megkezdte a török tüzérség állásainak földmunkálatait a megerődített város körül. Újabb rettenetes ostrom indult meg, majd tizennyolc napi súlyos harc után, a német és francia zsoldosok lázadása megadásra kényszerítette Székesfehérvár parancsnokát. Még aznap a török csapatok bevonultak az újra visszafoglalt „Usztolni Belgirad” megerődített városba.

A két szomszédvár – Veszprém és Palota várai ekkor – 1598 augusztusa óta – a Habsburg hadsereg kezén voltak. Székesfehérvár visszafoglalásával egyidejűleg, 1602 augusztusában egy török csapattest megközelítette és megadásra szólította fel a Palota várát védő magyar őrseget, de Horváth Gáspár kapitány elutasította a felszólítást. Ezt követően, 1603 októberében ez a vár is újra a török hadsereg kezére került.

Az 1605 áprilisában, a Török Birodalom protektorátusában élő Erdélyi Fejedelemség, Bocskai István fejedelemsége alatt – a török hadak szövetségeseként – megjelent a Magyar Királyság Habsburg királyok uralta dunántúli területein. Egy Horváth Tamás nevű kapitány 160 lovasával „Usztolni Belgirad”-ba (Székesfehérvárba) vonult, s ott csatlakozott a török csapatokhoz. Az erdélyi lovascsapat – kihasználva magyar létét – csellel elfoglalta a Veszprém közelében lévő Vázsony várát. A dunántúli magyar Habsburg-királyi katonaság számos helyen Bocskai erdélyi fejedelem pártjára állt. Veszprém várának magyar-királyi várőrsége is fellázadt 1605. május 25–29-én. Néhány nappal később, június 4-én Török István pápai főkapitány értesítette Batthyány Ferencet, hogy Bocskai erdélyi fejedelem dunántúli



főparancsnoka – Némethy Gergely – Bíró Istvánt nevezte ki veszprémi főkapitány-nyá! Ugyanis Veszprém vára is a Bocskai-pártiak kezére került, amint azt egy 1605. június 4-i jelentés közölte a Belső-Ausztriai Haditanáccsal és Habsburg Rudolf magyar királlyal: „Veszprém várának elvesztését az ottani huszárok és gyalogosok segítették!” Ugyanezt jelentette Tobias Graf, a korábbi (1599. szeptember – 1605. június 1.) veszprémi főkapitány Győr várából.

1605 július-augusztusában az erdélyi fejedelem hívei Veszprém várát átadták Bocskai fejedelem török szövetségeseeknek. A török Köze Haszán pasa csapatai megszállták Veszprém várát. Ekkor, 1605. augusztus 31-én Ruprecht von Eggenberg győri főkapitány felszólította Bíró István veszprémi főkapitányt, hogy „...mindent, amit erőszakkal elvett Veszprémben, adja azonnal vissza elődjének, Tobias Grafnak, a volt főkapitánynak! Ugyanis döntés született az Udvari Haditanácnál, hogy Tobias Grafot kell visszaüldetni a veszprémi főkapitányi székbe, amint Veszprém vára a császári-királyi Habsburg hadsereg kezére kerül vissza az erdélyi fejedelemség, illetve a törökök kezéből.”<sup>3</sup>

A két harcoló fél – a Habsburg Császárság és a Török Birodalom – ekkorra teljesen kimerült az 1591 óta tomboló ún. „hosszú” vagy „tizenötéves háborúban”!

Először a császári-királyi udvar és az erdélyi fejedelemség kötötte meg 1606. június 23-án az ún. bécsi békét. Ezt követte 1606. november 11-én az Esztergom közelében lévő Zsitva toroknál a Habsburg Birodalom és a Török Birodalom között megkötött békeszerződés.

A békeszerződés kötelezte a török hatalmat, hogy 1608. évben a török hadsereg őrítse ki Veszprém várát. Ez az adott évben meg is történt. Veszprém várának török parancsnokai – Mohamed dizdár (parancsnok) és Ibráhim kihája (parancsnok-helyettes) a Veszprém várában még meglévő utóvéd-őrséggel: tizenkilenc janicsárkatonával és harmincnégy ugyancsak gyalogos „azap”-katonával a közeli Palota várába távozott, mely erősség továbbra is a török hadsereg birtokában maradt.

A török csapatok által 1608-ban kiűritett Veszprém vára élére a bécsi Udvari Haditanács újra a korábbi – 1599. szeptember 1. – 1605. május 30. között már e tiszteket betöltött – Tobias Grafot jelölte veszprémi főkapitánynak. Tobias Grafot 1609. március 25-én visszahelyezték méltóságába, de szinte azonnal – ismeretlen okok miatt! – 1609. április 30-án vissza is vonták megbízatását. Utódául, buzsimi Keglevics Györgyöt nevezte ki a bécsi Udvari Haditanács megbízásából Hans Breuner győri főkapitány.<sup>4</sup>

Veszprém vára és a vele szemben lévő török végvárak – Palota és „Usztozni Belgirad” várak – között húzódott a két világbirodalom, a Habsburg Birodalom és a Török Birodalom közti határvonal. A zsitvatoroki békét követő első hat évben teljes volt a nyugalom és a béke.

A török hadsereg által megszállt „Üngürüsz Vilájet” („Magyarország Tartomány”) katonai kormányzója – Haszán budai pasa beglerbég 1612. november 12-én tett levelében panaszt a bécsi királyi udvarban uralkodó Habsburg II. Mátyás Német-római Császárnak és Magyarország királyának (1608–1619), a törökök meg-

szólítása szerint „bécsi király”-nak – első alkalommal zsitvatoroki békeszerződés óta! A beglerbég levelében közölte, hogy a közelmúltban „...kilencven (magyar és valószínűleg veszprémi) katona Fejérváron túl lesben állva megtámadta a török Piry pasát és kíséretét, felkoncolták mindannyiukat, a pasát és „deliájit”, lovas katonáit!” Másfél évvel később, 1614. április 4-én – Szefer pasa, budai beglerbég menesztett panaszlevelet a „bécsi magyar királyhoz”. Elpanaszolta, hogy ugyancsak Fehérvár környékén háromszáz magyar katona megtámadta a fehérvári török őrségnek zsoldpénzt szállító török egységet. A kísérőket lemészárolták, a pénzt pedig elrabolták. A budai pasák panaszaira a császár-királynak is cselekedni kellett. Mivel mindkét támadást Veszprém várának katonái tették, elsősorban Keglevics György veszprémi főkapitányt tették felelőssé. Hans Breuner győri főkapitány 1615. június 15-én jelentette a bécsi Udvari Haditanácsnak, hogy Keglevicset letartóztatta a török területeken végrehajtott portyázások és rablások miatt! Június 22-én Keglevics tiltakozó levelet küldött a Haditanácsnak, hogy országos nemesember lévén nem köteles megjelenni a cs. kir. hadbíróóság előtt! Azonban közölték vele, hogy ez esetben mint az uralkodó által kinevezett és fizetett főkapitány, nem pedig mint magyar nemes ellen indítottak hadbíróósági pert! A per végére – 1616. május 11-re, elsősorban Siegfried von Kollonics és a horvát–szlavon rendek közbenjárására határozat született a hadbíróósági ügyben: Keglevics Györgyöt megfosztották a veszprémi főkapitányi méltóságtól, s 20.000 tallér büntetéssel sújtották!

Keglevics György még a vizsgálati fogságban ült, mikor 1615. október 7-én – utódjául Hans Breuner győri főkapitány – a bécsi Udvari Haditanács hozzájárulásával előbb ideiglenesen, majd véglegesen, 1615. október 7-én Zichy Pál győri lovasági kapitányt nevezte ki Keglevics György helyére. A bécsi udvari Haditanács végleges kinevezése 1615 decemberében érkezett meg Zichy Pál részére.<sup>5</sup>

A kemény cs. királyi hadbíróósági ítélet egy darabig leállította balatoni és bakonyi magyar végvárok – elsősorban Veszprém végvár katonáinak – rabló fosztogatásait „Usztolni Belgirad” (Székesfehérvár) vidékén. Hiába volt a katonák állandó elégedetlensége és panasa a rendszertelenül érkező zsoldpénzek ügyében!

Az 1606. novemberi zsitvatoroki békeszerződés hozta nyugalom megbomlani látszott 1618 májusa után. Ugyanis a Német-római Császárság részét – sőt szívet képező – Habsburg uralom alatt álló Cseh–Magyar–Horvát Királyságból és Osztrák főhercegségből álló perszonális unió részét képező Cseh Királyságban Habsburg-ellenes felkelés robbant ki. A felkelő cseh hadak 1619. június elejére körülvették a fővárost, Bécset. A Török Birodalom protektorátusában lévő Erdélyi Fejedelemség vezetője, Bethlen Gábor felszólította a török Damad Mohamed pasa nagyvezért, hogy a török is indítsa háborút a Habsburgok ellen. Miután a török politikai és katonai vezetés ragaszkodott a zsitvatoroki békeszerződéshez, nem indított a Habsburgok ellen háborút. Viszont az Erdélyi Fejedelemség 1619. augusztus 26-án hadat üzent a Habsburg Császárság–Királyságnak, az erdélyi hadak a Dunától északra nyomultak előre Bécs irányába, hogy segítséget vigyenek a Bécset körülzáró cseh hadaknak. Az erdélyi hadsereg egyik hadoszlopa – Komárom és Győr várak

között – átkelt a Dunán, mire a cs. és királyi Győri Főkapitányság és annak szinte minden vára – köztük Veszprém vára is kaput nyitott az erdélyi hadaknak. Ennek fő oka volt, hogy Batthyány Ferenc dunántúli főkapitány is Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek tett hűségesküt. Miután Veszprém várának őrsége is hűségesküt tett Bethlennek, a veszprémi katonák megkötözve adták át az erdélyieknek Zichy Pál veszprémi főkapitányt. Bethlen Gábor – Zichy Pált – 1620–1622-ben Kassa városában vetette hadifogságba. Veszprém várában Tallay György vicekapitány – aki még Keglevics György, majd Zichy Pál parancsnok-helyettese volt Veszprém várában, vette át Veszprém várának parancsnokságát. Tallay és tisztársai szétosztották maguk között Zichy Pál összes ingó- és ingatlan vagyonát. Egyébként Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és a hűségére áttért Batthyány Ferenc dunántúli főkapitány egy Palotay Ferenc nevű lovas hadnagyot – aki ötven huszár parancsnoka volt Veszprém várában (1611–1632. között) – akarta veszprémi főkapitánnyá kinevezni. Azonban ő csak akkor vállalta ezt a magas méltóságot, ha a zsold mellett megkapja azokat a jövedelmeket – birtokokat, vámokat is, melyeket az eddigi veszprémi főkapitányok is birtokoltak. Így, ez a megoldás 1621. október 18-án nem sikerült. Vannak adatok arra nézve, hogy átmeneti megoldásként a pápai másodparancsnokot, Hatos Bálintot nevezték ki veszprémi főkapitánynak az 1621–1622-es években. Közben – 1621. december 31-én – a Habsburg hatalom és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a csehországi Nikolsburgban békeszerződést kötött, melynek értelmében az erdélyi hadsereg kiürítette a dunántúli várakat, köztük Veszprém várát is. A Kassán fogságban tartott Zichy Pál veszprémi főkapitányt Bethlen Gábor erdélyi fejedelem csak váltságdíj megfizetése után engedte szabadon. Egyes adatok szerint a 3.000 aranydukát váltságdíjat Zichy felesége, Cséby Sarolta fizette ki. Más adatok szerint Széchy Tamást kérték segítségül, aki 1622. március 2-án Rákóczi Györgytől, Felső-Magyarország ekkor leggazdagabb főurától (aki erdélyi fejedelem volt 1630–1648. között) kérték kölcsön 3.000 aranydukátot, melyet Zichy Pálnak május 1-ig vissza kellett fizetni! Így, 1622. április 16-án Zichy Pál a bécsi Udvari Haditanács hozzájárulásával visszatért Veszprém várába, s újra elfoglalta a veszprémi főkapitányi méltóságot. A bécsi Udvari Haditanács bőven meghálálta Zichy Pál kiadásait: az Udvari Kamara 5.000 forint zsoldhátralékot fizetett ki neki, továbbá 3.000 forint értékű bort és gabonát juttatott Zichy Pálnak, illetve 6.000 Ft értékben zálogba adta neki Veszprém várának teljes uradalmát.

A veszprémi főkapitányságot 1622. április 16-tól 1627. február közepéig töltötte be másodszer. Ekkor felajánlotta neki a bécsi Udvari Haditanács – a magasabb beosztást jelentő – győri főkapitány-helyettesi méltóságot. Kezdetben úgy volt, hogy a győri főkapitány-helyettesi rang és zsold mellett megtarthatja a veszprémi főkapitányi tisztség címét is, a fizetés nélkül. Ezt a főkapitány-fizetést azonban utódja – Körtvélyessy István volt tihanyi várkapitány (1623–1626, azt megelőzően győri lovas katona) kinevezett veszprémi főkapitány kapta meg. Körtvélyessy István 1627. február 18-tól 1638. január 28-ig töltötte be a fenti méltóságot. Ezen az utóbbi napon – 1638. január 28-án Győr várában meghalt Zichy Pál győri főkapitány-

helyettes, és ezt követően 1638 áprilisában Körtvélyessy István veszprémi főkapitányt nevezték ki helyére, aki magas katonai rangját mindössze egy évig, 1638–1639. években töltötte be.<sup>6</sup>

Zichy Pál második veszprémi főkapitánysága idején – 1623. augusztus 7-én – Bethlen Gábor erdélyi fejedelem – továbbra is török szövetségben, újra hadat üzent a Habsburgoknak. Míg ő Felső-Magyarországon át nyomult előre a Habsburg Birodalom részét képező Cseh Királyság felé, a török csapatok – konkrétan az „Usztolni Belgirad”-i szandzsákbég csapatai – 1623. augusztus 23. előtti napokban, megkerülve Veszprém várát, Sümeg vára felé nyomultak előre. Azonban Nádasdy Imre sárvári főkapitány Batthyány Ferenc dunántúli főkapitánynak küldött jelentése szerint a magyar hadak visszavonulásra kényszerítették a török csapatokat. A török támadást azonban nem követte hosszabb háború: az 1623. november 20-i hodini fegyverszünet véget vetett a hadakozásnak.<sup>7</sup>

A megújított zsitvatoroki békeszerződés ellenére, 1632 februárjától érezhetően növekedett a feszültség a balatoni és a bakonyi végvidéken, a török „Usztolni Belgirad” (Székesfehérvár) és a magyar királyi Veszprém vára közti térségben. A török csapatok rövid időre még a Bakonyt átszelő legfontosabb útvonal közelében lévő Csesznek várát is elfoglalták. Sok falut is feldúltak a Bakonyban, többek között Csetény falut is, honnét száznál több embert elhurcoltak.

A két fél – a magyar főkapitányok és a szemben álló török szandzsákbégek a „bécsi magyar királynak” egymást vádolták békeszegésért. Elsőnek – 1633. október 1-jén – Esterházy Miklós, a Magyar Királyság nádora utasította vissza a „Fehérvári basa” vádaskodásait (aki nem volt más, mint Pecsevi Ibráhím, a Pécsi Ibráhím szandzsákbég, a török történetíró, a jelentős értékű „Tárikh” történeti mű írója). Esterházy nádor is felsorolta a török csapatok – elsősorban a fehérvári török katonaság – rabló portyázásait, pusztításait. Szerinte a szemben álló magyar királyi végvárak – szinte kizárólagosan magyar csapatai – a „végbeli vitéz nép” támadásait viszonozásként tüntetett fel. „Akarjátok-e ennek okáért, jó vitéz barátunk, hogy mi is a békeséget megtartsuk? – tette fel a kérdést levelében a nádor. Tartsa meg kegyelmetek is! Kívánjátok-e, hogy a mi részünkről a kárt megadjuk? Adassa meg kegyelmetek is! Büntesse meg azokat is, akik török részről annyi számtalan gonoszságot cselekedtek, akkor mi is megbüntetjük a mi alattunk valókat. Így tartósodik meg a két hatalmas császár [ti. a török szultán és a Habsburg császárok – Sz.] között való szent békeség!...”<sup>8</sup>

A kölcsönös vádaskodások és megoldási javaslatok teljességgel eredménytelenek voltak.

Ugyanis 1639. november elején – magának Batthyány Ádám dunántúli főkapitány, valamint (az 1638. március közepén kinevezett új veszprémi főkapitány) Hosszutóthy György vezetésével Veszprém és Pápa magyar végvárak lovascsapatai a kanizsai török vár körzetébe nyomultak, és ott feldúlták a törököknek adózó magyar falvakat. (sic!) A törökök azonnal reagáltak erre, és az „Usztolni Belgirad”-i (székesfehérvári) szandzsák (katonai kerület) katonasága 1639. november végén

Pápa váráig tört előre és számos magyar falut dúlt fel. Annak ellenére, vagy éppen ezért újra a magyar – Veszprém és Pápa végvárak katonasága támadott: 1640 tavaszán megrohanták a Székesfehérvártól délre fekvő magyarok lakta Cece falut. A budai török beglerbégnek – a „bécsi magyar királynak” írott panaszlevél szerint a magyar katonák Cece „magyar” (!) falut kirabolták, egy házat felgyújtottak, hat paraszt férfit megöltek, három asszonyt megsebesítettek, hatszáz állatot elhajtottak, a szekereken sok rablott holmit magukkal hurcoltak (mindezt a közeli Simontornya török végvár közvetlen közelében). Ugyanebben az időben, a Veszprém vára közelében lévő Vázsony végvár magyar katonái a Tolna vármegyében lévő Gyán falut támadták meg, honnét ezer juhot és három pásztort hajtottak, illetve hurcoltak magukkal Vázsonyba.<sup>9</sup>

A balatoni és a bakonyi végvidéken 1640-től – végeredményben az 1663. április 12-én bekövetkezett török hadüzenetig, illetve hadjáratig szakadatlan harcok dúltak. A hadakozások során – 1640 márciusában – Hosszutóthy György veszprémi főkapitány is török hadifogságba került, „Budini-kaleszi” várában, azaz Buda várában tartották fogva, ahol az idős ember megbetegedett. Maximilian von Lichtenstein győri főkapitány sokat tett a főkapitány kiszabadítása érdekében. Távollétében – 1640 márciusa és 1641. december 3. között Ladányi Ferenc veszprémi kapitány-helyettes látta el a főkapitányi feladatokat. A budai pasa beglerbég 15.000 birodalmi tallért követelt érte váltságdíjúl, amit a Magyar Kamara 1641. december elején kifizetett érte, s ő kiszabadult a budai vár „Csonkatornyából”, a „Büdös tömlöcből”! Szabadulása után visszatért Veszprém várába, s folytatta tevékenységét, mint veszprémi főkapitány 1644 februárjáig. Ekkor végleg távozott hivatalából elhatalmasodó betegsége miatt, mely 1649-ben halálát okozta.<sup>10</sup>

Hosszutóthy távozása után, elsősorban Maximilian von Lichtenstein győri főkapitány javaslatára – mely javaslatot Hosszutóthy is támogattott. Veszprém várának – egy 1639 szeptemberétől itt szolgáló – lovassági kapitányát, Veszprémi (Bezprémi!) Jánost nevezték ki veszprémi főkapitány-helyettesnek, de főkapitányi zsolddal (1644. március). Vele egyidejűleg veszprémi főkapitánynak buzsími Keglevics Zsigmondot nevezték ki, de ő soha nem foglalta el a főkapitányi méltóságot. Ekkor egyik rokonát – az ugyancsak „buzsími” nemesi előnevet viselő – Keglevics Istvánt nevezték ki veszprémi főkapitánynak, ő 1644 októberétől 1646 októberéig gyakorolta tisztségét Veszprém várában. Ezt követően Győr várába rendelték. Helyébe Bessenyei Istvánt nevezték ki 1648 januárjában, de ez év májusában valószínűleg hirtelen meghalt. Őt Pázmány Miklós követte – ugyancsak rövid időre – 1648 novemberétől 1650 áprilisáig – a veszprémi főkapitányi méltóságban. Rövid idő múlva – a nógrádi főkapitányságra számítva, elbocsájtását kérte. Őt még két – rövid időt szolgáló veszprémi főkapitány váltotta, Werskovics Pál (1650. április 9. – szeptember 4. között) és Miskey István (1650. szeptember 15. – 1654. július között). Volt még egy harmadik is – Csáky Ferenc, aki 1654 júliusától 1656. augusztus 13-ig töltötte be a veszprémi főkapitányi rangot, de 1656 augusztusában kérte lemondását, amit a bécsi Udvari Haditanács elfogadott. Mivel Csáky Ferenc már 1655 szeptem-

berében eltávozott Veszprém várából – a már 1641-től Veszprémben szolgáló Jagasics Péter lovassági kapitányt bízta meg helyettesítésével. Mivel Csáky Ferenc soha nem tért vissza Veszprémbe – 1655-ben hatalmas pestisjárvány dúl a Balaton térségében, Jagasics Péter 1656. augusztus közepétől 1673 novemberéig töltötte be a veszprémi főkapitánysági méltóságot. Ekkor saját kívánságára lemondott.<sup>11</sup>

Ez az 1644-től 1656-ig tartó időszak a balatoni-végvidék talán legzavarosabb szakasza volt.

Hiába volt az 1635. februári országgyűlés 11. sz. törvénycikke, mely elrendelte, hogy tilos a törököket harcra ingerelni, de velük barátkozni is. Mindkét fél – rosszul fizetett katonaságát nem lehetett eltiltani a rabló portyázásoktól. Ugyanis legtöbbször ez volt egyedüli megoldás megélhetőségük biztosítására. Mindkét fél mindig meg tudta okolni, hogy milyen eset megtorlására hajtotta végre az általa végrehajtott gaztettet!

Egy ilyen kusza ügy zajlott le az 1644. esztendőben. Februárban – Veszprém magyar végvár katonáinak jelentése szerint veszprémi magyar huszárok – ismeretlen okok miatt összecsaptak fehérvári és csikvári (szabadbattyáni) török katonákkal. a törökök öt szekéren vitték haza sebesültjeiket és elesett bajtársaikat. A veszprémiek négy katonájukat veszítették, s elpusztult négy lovuk. Ugyanezen esztendő április 26-án Veszprém várától néhány kilométerre keletre, Rátót (ma: Gyulafirátót) és Hajmáskér falu között újabb összecsapásra került sor veszprémi magyar és fehérvári török lovas katonák között. A részletek ismeretlenek. A következő évben, 1645. július 9-én Veszprém várának huszárai közelítették meg a török kézen lévő Palota (ma Várpalota) várát. Itt azonban a palotai és fehérvári török csapatok rajtuk ütöttek, s a menekülő veszprémi huszárokat szinte a veszprémi vár kapujáig hajszolták. Veszprém vára előtt a menekülők magyar segítséget kaptak. Így, az üldözőkből üldözöttek lettek, s a veszprémi lovasok Kádárta faluig kergették a menekülő török lovasokat.<sup>12</sup>

Ezeknek a lovasportyáknak az emlékét őrizte meg egy csúfolkodó vers, melyet egy veszprémi magyar vitéz, bizonyos Vajtai Márton írt 1646. Húshagyókeddjén a Palota vári török katonák ellen.<sup>13</sup>

A tizennyolc versszakos – napjainkra már néhol nehezen érthető hosszú csúfondáros, gúnyolódó, sőt néha vaskosan durva „költemény”-t teljes egészében hosszadalmas lenne közölni. Csak néhány versszakát közöljük, mint különleges kortörténeti ritkaságot:

„Hozzád illően jó akaratomat,  
Ajánlom néked sok szolgálatomat,  
Adja az Isten hogy ez mondatomat,  
Rövid nap érjen ily kívánságomat:

Lovad hátarul nyakad megszakadjon,  
Veszprimi sereg hátadon nyargaljon,  
Tűz, víz, fúvó szél ellened támadjon,  
Sas, varjú, holló fejedén károgljon.

Első jövésed azután vesztedre,  
Legyen lopásod megfizetésedre,  
Pajtásaidnak fejed vételére,  
Jusson magyarok fegyvere élére.

Vérhas, főfájás ágyadban gyötörjön,  
Kólika, guta hirtelen rádöjjön,  
Éjjel és nappal ágyadban gyötörjön,  
Szíved, mint nyárfalevél reszkessön.



Jobb lesz, ha azzal otthon ülsz házadban,  
Mit eddig loptál hogynem az karóban,  
Kis verebeknek tojnyi oldaladban,  
Kit már magad is megláttál álmodban.

Szaladj és igess ne vedd tréfára,  
Mert közel, látod az magyar kopjára,  
Siess hírt vinnyi hamar Palotára,  
Lásd vitézidnek ha mind meg van száma.

Tudod-e mint vivéd minap el a pásztort?  
Vesd le most meg jól te vékony gatyádat,  
Mert az alfeled elokádtá magát,  
Addig óhajtád Veszprimnek jó borát.

Sarcoltasd otthon elvitt rabjaidat,  
Kikre nem meréd kivonni szabjádát,  
Nem is vihetted volna el azokat,  
De vélted látnyi magyar katonákat.

Ezeket Isten mind megszabadítja,  
Kopasz fejedet mi kezünkbe adja:  
Vajtai Márton üveg borát nyújtja,  
Nyakad elvágnyi szabjáját kirántja.”

...

Ezen hetyke, gúnyolódó „versek” mellett, a hazájukat féltő igazi poéták is megszólaltak. Valamennyien a magyar-török végvidéken szakadatlanul dúló „kis-háborút” kárhoztatták az ország romlásáért. A Veszprém várától délnyugatra – romjaiban máig meglévő – Heym-vár (napjainkban „Zádorvár”), melyet a török Evlia Cselebi 1664-ben „Kücsük-Váson”, azaz „Kis-Vázsony” várának nevez – hegyének lábánál elterülő Pécsely faluban született a méltatlanul elfelejtett Pécseli Király Imre (Pécsely, 1590. – Érsekújvár, 1641.) – a németországi Heidelbergben egyetemet végzett – református prédikátor – is erről írt egy 1631-ben írott költeményében:

„Magyar kérlek téged hadd el a’ praedálást,  
Országunkba való szörnyű nyúzást-fosztást,  
Szegény nemzetünkön való nagy kóborlást,  
Hogy nyújtson az Isten reád bő áldomást.”<sup>14</sup>

Azonban hiábavaló volt minden szép szó. Az évtizedes háborús helyzet, a Habsburg Császárságot védelmező – a Magyar Királyság területén kiépített végvidéki várrendszer – modern katonai nyelven „hadműveleti előterep”-nek nevezhető – védővonal – a megmaradt magyarországi területeket óhatatlanul állandó csatatérre tette. És ez a pusztulásra ítélt „végvidék” mintegy százötven évig a pusztulás földje volt. Ugyanis az egymással szemben húzódó magyar (és Habsburg-császári) megerősített határvonal és a szemben kiépített török birodalmi várvonal katonasága egyformán silányul volt fizetve! Ez a fizetlenségből adódó nyomorúság mindkét vonal katonaságára vonatkozott! A Habsburg-császári végvárakban nemcsak a Magyar Királyság népeiből kiállított katonaság zsoldja akadozott, de nem fizették a Habsburg Birodalomban kiállított katonaságot sem, illetve a más országokból jött zsoldos csapatokat sem. Erre a legszörnyűbb példa a – mai Belgiumból – az

1515–1713. között a Habsburg-ház spanyol ágának uralma alá került Flandriából küldött „vallon”-csapatok Pápa várában kitört 1600. évi nagy katonai lázadása. A Habsburg császári Udvari Haditanács, illetve az Udvari Kamara az 1600. év márciusára a Pápa várában állomásozó 1500 vallon-francia őrségnek, valamint az ugyancsak 1500 magyar és német katonaságnak összesen hatvanezer aranyforint zsoldhátralékkal (!!!) tartozott. Míg a magyar és német katonaság türelmesen várt, illetve a magyar katonaság a tiltás ellenére fosztogató portyázásokat indított a török megszállás alatt álló magyar és nem-magyar (szerb, oláh-iflák) falvak ellen; a vallon-francia zsoldosok fellázadtak, s a rendkívüli fontosságú Pápa várát át akarták adni az „Usztolni Belgirad”-i (székesfehérvári) török csapatoknak! A lázadást azonban a német-magyar „Győri Főkapitányság” csapatai véres harcokban (városlódi csata!) leverték, illetve borzalmasan megtorolták.<sup>15</sup>

A fentebb már felsorolt – Veszprémi János (1639–1644), Keglevics István (1644–1646), Bessenyei István (1648), Pázmány Miklós (1648–1650), Werskovics (1650), Miskey István (1650–1654), Csáky Ferenc (1654–1656), majd Jagasics Péter (1656. augusztus–1673. november) veszprémi főkapitányok időszakában – többek között – a balatoni és bakonyi végvidéken egyre jobban elvadult a katonai helyzet a Habsburg és török végvári vonalak csapatai között.<sup>16</sup>

Még a feszültség kezdetén, Pápa várában összehívott 1641. évi megyegyűlés határozatot hozott a legnagyobb veszélynek kitett Veszprém vára tatarozására és erősítésére. A fenti megyegyűlés alapján, 1645. évtől Veszprém vármegye 163 adófizetésre képes „portáira” portánként 30 dénárt (fél tallér) adót vetettek ki. Veszprém várának parancsnoksága öntevékenyen is megkísérelte a vár erősítését. Elrendelte, hogy a vártól nyugat-északnyugatra húzódó „Apátnő”-völgyében, a mai Betekintsvölgyben – a mai „Szent István” – völgyhíd kisebbik íve alól induló völgyben, az ún. „Jezsuita-romtemplom” körül romokban álló régi apácakolostor és templom köveit használják fel Veszprém várának erősítésére. A völgy akkori birtokosa (1625-től) a győri jezsuita kollégium azonban 1646. augusztus 23-án – hangsúlyozva, hogy a vár erősítése bármilyen közfontosságú ügy is – tiltakozott a romos épületek elbontása ellen. Rövidesen azonban maguk a jezsuiták romboltatták le a régi romokat, s a köveket a közeli malmukba építették be, azt egykerekűről kétkerekűre átalakítva. A veszprémi főkapitány öntevékenysége nem volt elegendő, ezért 1648-ban Werkowitz Pál veszprémi főkapitány újra segítségért folyamodott Veszprém vármegyéhez a várkapitányi ház helyreállításának érdekében. Továbbá, portánként négy-négy gerendát kért a vármegyétől a várkapuk újjáépítésére, valamint a várbeli ágyúállások földemeinek kijavítására. Amelyik falnak nem volt erdeje, vagy messze a török hódoltság területén feküdt, a gerendákat száz-száz dénáron, azaz egy-egy „magyar forinton” válthatta meg.<sup>17</sup>

Nemcsak a magyar várparancsnokok aggódtak a várható török portyázásoktól. A szemben lévő török erősségek parancsnokai is féltek a velük szemben húzódó Habsburg császári-királyi végvárak támadásaitól. „Usztolni Belgirad” török parancsnokai is erősítették Székesfehérvár védműveit. Veszprém várának parancs-

noka, Veszprémi János (Veszprémi János) főkapitány 1647. július 24-én értesítette Batthyány Ádám dunántúli főkapitányt a fehérvári munkálatokról: „Az Budai-kaput elhánták (ti. lebontották a törökök Székesfehérvárott – Sz.) és újabban akargyák bőthajtás alá venni, és felére föl is rakták.” Közölte azt is, hogy az „Usztolni Belgrad” északi irányba nyíló főkapuja, a Budai-kapu elé új hidat és felvonóhidat is építettek az ugyancsak megújított, széles vizes árkon át. Az új Budai-kapu két oldalán – a belső-vár északkeleti és északnyugati sarkain – helyre állították a két nagy „...egyenként hétszáz-nyolcszáz ember harcolására alkalmas tornyot”. Veszprémi János veszprémi főkapitány – többek között – közölte még a dunántúli főkapitánynyal, hogy a fehérvári török szandzsák-bég, mint parancsnok mindezek mellett megerősítette Fehérvár belsővárának nyugati-délnyugati „Palatai-kapuját” is; valamint a vár „...nyugati oldalán, a Szure-kaputól a Mürteza pasa tornyáig 553 zira (rőf) előregedett városfalát” is.<sup>18</sup>

A két fővár – a török „Usztolni Belgrad” (Székesfehérvár) és magyar katonasággal megerősített Veszprém vára között komolyabb harcok nem bontakoztak ki, ellenben egy új veszedelem alakult ki – a Balaton északkeleti részén kiépített – Fok (Siófok) török erődítmény felől. Az első híradás 1641. szeptember 24-én kelt, mely levélben Csáktornyai István tisztartó értesítette Batthyány Ádám dunántúli főkapitányt, hogy a szüret miatt most nem tud elmenni hozzá Körmen várába, mert ilyenkor „...itt és a Balaton mellett nagy félelemben vannak (ti. a magyar lakosok) a törökök, kiváltképpen a török sajkások miatt!” Ugyanis a tó túlsó partján lévő foki (siófoki) török palánkból számos esetben eveztek át sajkáikon török katonák, s ütöttek rajta az északi part magyar falvain. De a befagyott Balaton is nagy veszélyt jelentett! Az 1644. év február 14-én keltezett levélben Hosszutóthy György második veszprémi főkapitánysága idején jelentette Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak az alábbiakat. Az elmúlt napokban – valahonnét a foki török palánk körzetéből – a befagyott Balaton jégmezőin át török csapatok keltek át a tó északi partvidékére. Ott kisebb csapatokra bontakozva szét, rabolni kezdtek a part menti falvakban. A fosztogató török csapatok ellen azonnal harcba vetették Veszprém és Vázsony magyar végvárák magyar katonaságát. A magyar katonáknak sikerült megfutamítani a török csapatokat. A harcban négy török katonát fogságba ejtettek, ötöt pedig megöltek és azoknak fejét vették.<sup>19</sup>

Az 1644. évi végvidéki csatározásoknak – az 1644 novemberében a Balaton környékén kirobbanó nagy pestisjárvány vetett véget. Bessenyei István komári kapitány írta 1644. november 21-i levelében: „...Soha végházak ilyen veszedelemben nem voltak! Komárból közel hatszáz ember holt ki öregestől apróstól. Egerszegről kilencszáz, Körmenről mind elhaltak. Zalavárott, Szentgyörgyvárott és Bélben derekasan most vannak rajta.”<sup>20</sup>

A természeti csapás nyomában csendesen múlt el az 1645. esztendő. Mintha a pusztító járvány észhez térítette volna az embereket, 1645. december 16-án az ausztriai Linz városában békét kötött a nyílt háborút vívó Erdélyi Fejedelemség és a Habsburg császárság-királyság. Természetesen ez a béke nem vonatkozott az erd-

lyiekkel „szövetséges” Török Birodalomra, és a dunántúli végvidékén a „kisháború” újra és újra fellángolt.

Az első komolyabb fegyveres összecsapást – 1647. szeptember első napjaiban a fehérvári török „szandzsák” (katonai kerület) katonái kezdeményezték. Ezekben a napokban a foki (siófoki) török palánk katonái – négy csónakon mintegy negyven katona átevezett a Balatonon, s partra szállva, Veszprém vára felé nyomultak elő. Bessenyei István veszprémi főkapitány 1647. szeptember 28-i jelentése szerint a veszprémi magyar katonák kitörték a várból és szembementek a közeledő török harcosoknak. Az összecsapásban a magyarok kerültek felül, s a kézitusában huszonkilenc törököt vágtak le, s többeket elfogtak. A harcban a magyar katonák eljutottak a partraszállás helyéig, s ott a négy csónakból kettőt elfoglaltak. A visszavonuló török katonák – akik közül többen sebesülésükben utólag haltak meg! – két sajkával elmenekültek. A győztes magyar katonák visszatértek Veszprém várába, a halott török katonák fejét levagdálva, a fejeket is a várba vitték diadaluk jeleként.<sup>21</sup>

A következő esztendőben, 1648. február 29-e előtti napokban Veszprém várának magyar huszárai portyázó útjukon Kajár (Balatonfőkajár) falunál „Usztolni Belgirád”-ból jött török lovas katonákkal futottak össze. A két lovascsapat összecsapott. A veszprémi lovascsapat jelentése szerint: „...Ott levágtak nyolcat (ti. török lovas katonát), kilencet elevenen hoztak, nyolcnak fejét hozták magukkal, sőt egy-néhány jó paripát is.” A jelentés szerint a veszprémiek úgy hallották, hogy „...Fejérváron tizenöt törököt temettek el egy nap.”

Még ugyanebben az esztendőben, tehát 1648. év augusztus 24-én ugyancsak Veszprém várának magyar katonái valahol megint rajtaütöttek a fehérvári és palotai várak török katonáin: huszonnégy törököt és egy „pribéket” (azaz a törökök oldalán álló magyart) fogtak el.<sup>22</sup>

A következő esztendő sem múlt el a balatoni végvidéken hadakozás nélkül. Az 1649. év október 16-ik napján, minden valószínűség szerint a fehérvári török sereg egyik lovascsapata – északról megkerülve a Balatont – megrohanta a Veszprém várától alig hat kilométerre lévő Szentkirályszabadja nevű nemesi falut. A török katonák fosztogattak a faluban és néhány embert el is raboltak. A hírre Veszprém várából másnap kitört a magyar lovasság. Október 17-én a magyar lovasság – a Fűzfő falu feletti Mámatetőnél – utolérte a visszavonuló török lovascsapatot. Az összecsapásban több veszprémi magyar katona a törökök fogságába került. Köztük egy Bódogh Máté nevű veszprémi vitéz. A veszprémi katonák fogoly török katonákkal akarták kicserélni fogságba esett bajtársaikat, de akkor éppen nem ültek török foglyok Veszprém várának tömlőcében. Hosszas levelezés indult meg a veszprémi magyar és fehérvári török katonák között a fogolycseréről. Végül is – a veszprémi magyar katonák kérésére – Batthyány Ádám dunántúli főkapitány segített a veszprémi katonákon: ő adott nekik egy a főkapitány fogságában lévő előkelő fehérvári török tisztet, hogy azt adják át a fehérvári török vitézeknek cserébe a fogoly veszprémiekért!<sup>23</sup>

Ezek a fogolycserék rendszeresek voltak a végvidéken. Hasonló eset történt 1650

júniusában is. A Veszprém várához közeli Vázsony várából úgyszintén „Usztolni Belgirad” környékén, pontosan a szintén törökök kezén lévő Csikvár (Szabadbaty-tyán) közelében portyázó vázsonyi huszárok egyike – egy Csajághy Matkó nevű vitéz – a törökök fogságába került. A vázsonyi magyar katonák – pénzük nem lévén! – bajtársukat egy török fogollyal akarták kicserélni. De török foglyuk sem volt! Megtudták, hogy veszprémi magyar bajtársaiknak, a veszprémi magyar gyalogos-hajdúknak van egy Budas nevű török-csausz (csausz = tábori csendőr) rabjuk. A veszprémiek ezért a török fogolyért ezer ezüsttallért kértek. Azonban a vázsonyi magyar katonáknak erre a célra legfeljebb 380 tallérjuk volt. Ezért Oroszy Ádám vázsonyi várkapitány arra kérte Batthyány Ádám főkapitányt, hogy vásárolja meg a veszprémi hajdúktól a török rabot, s adja át a vázsonyi magyar katonáknak, hogy azok kiválthassák Csajághy Matkó nevű bajtársukat a török fogságból. A vételárat a vázsonyi magyar katonák majd utólag visszafizetik a főkapitánynak. Az ügy folyta-tása ismeretlen.<sup>24</sup>

Az 1649. esztendő nagyon jelentős volt a teljes magyarországi, a Habsburg-dinasztia királyi hatalma alatt álló Magyar Királyság területén kiépült végvári vonal-ra. Ugyanis, az előző – 1648. évben – hivatalosan is befejeződött a három évtizeden át tartó ún. „harmincéves háború!”, amelyben szinte valamennyi európai állam valami-lyen formában részt vett. Mivel ez a háború elsősorban a Német-római Császárság körül forgott, a császár – az ausztriai Habsburg-dinasztia, aki „aki csak” Ausztria főhercege, valamint Csehország és Magyarország királya volt, erre a hábo-rúra („harmincéves háborúra”) hivatkozva nem tudott teljes erővel a Magyar Királyság nagyobbik részét megszálló török hadsereg ellen hadakozni. Az 1648. évben lezajlott westfáliai béke ezt a magyarázatot megszüntette.

#### JEGYZETEK

<sup>1</sup> VERESS 1983 = VERESS D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtör-ténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983. 41–156.

<sup>2</sup> VERESS–SIKLÓSI 1990 = VERESS D. Csaba–SIKLÓSI Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990. (V. D. Cs.: 5–207., 263–272., S. Gy.: 211–260., 283–277.)

<sup>3</sup> VERESS 1983. 147–159., PÁLFFY = PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adatai. (16–17. század) In: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9. 118–119.

<sup>4</sup> PÁLFFY. 117–118., 119–120., 141–142.

<sup>5</sup> VERESS 1983. 161–162., VERESS–SIKLÓSI 1990. 165. ; PÁLFFY. 120–121., 173–174.

<sup>6</sup> VERESS 1983. 163–165., PÁLFFY 120–122., 173–174.

<sup>7</sup> VERESS 1983. 166.

<sup>8</sup> VERESS–SIKLÓSI 1990. 165.

<sup>9</sup> VERESS 1983. 171.

<sup>10</sup> PÁLFFY 122., 145–146.

<sup>11</sup> PÁLFFY 123–128.

<sup>12</sup> VERESS 1983. 171.; VERESS–SIKLÓSI 1990. 166.

- <sup>13</sup> HARMATH István–KATSÁNYI Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Negyedik, bővített kiadás. Horizont Közművelődési Kiskönyvtár. 10. Veszprém, 1984. 34–36. o.
- <sup>14</sup> VERESS D. Csaba: a három Pécsely története. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványa. 9. Veszprém, 1992. 65.
- <sup>15</sup> VERESS 1983. 147–150.
- <sup>16</sup> PÁLFFY 168., 124–128.
- <sup>17</sup> VERESS 1983. 173.
- <sup>18</sup> VERESS–SIKLÓSI 1990. 167.
- <sup>19</sup> VERESS 1996 = VERESS D. Csaba: Várak a Balaton körül. A balatoni várak hadtörténete. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996. 164–165.
- <sup>20</sup> VERESS 1996. 165.
- <sup>21</sup> VERESS 1996. 169.
- <sup>22</sup> VERESS–SIKLÓSI 1990. 166.
- <sup>23</sup> VERESS 1996. 172.
- <sup>24</sup> VERESS 1996. 174.



## KÖZLEMÉNYEK

## Veszprém emlékjelei 2009

BÁNDI LÁSZLÓ  
Fotó: ZACHÁR ZSOLT

Emlékjel neve: Aradi vértanúk és az 1848/49-es szabadságharc mártírjai

Típusa: Emlékkő

Helye: Veszprém, Egyetem u., Pannon Egyetem A és B épület közötti parkja

Felirata: 1849. Az aradi vértanúk és a szabadságharc mártírjainak emlékére 2009.

Pannon Egyetem

Anyaga: Mészkö, fekete márványtábla, beton alap



Készítő: Kovács János kőfaragó mester, Veszprém

Felavatás dátuma: 2009. október 6.

Köszöntőt mondott: Felföldi Gábor közművelődési titkár

Megjegyzés: Koszorúzott dr. Rédey Ákos rektor, a Diák Önkormányzat elnöke, a Hadkiegészítő területi parancsnoka és a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület.

Történeti leírás: A 160 éve Aradon kivégzett tábornokokra és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc mártírjaira emlékezésül helyezték el.

\* \* \*

Emlékjel neve: Dr. Gutheil Jenő

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Vár u., Veszprémi Panteon

Felirata: Dr. Gutheil Jenő 1887–1963. kanonok, teológiai tanár, egyházmegyei főtanfelügyelő, káptalani levéltáros. Veszprém középkorának fáradhatatlan kutatója emlékére állította Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Veszprémi Érsekség 2009. augusztus 20.

Anyaga: Fekete márvány, herendi porcelán dombormű

Készítő: Tamás Ákos porcelánművész

Felavatás dátuma: 2009. augusztus 19.

Avató: Molnár Jánosné

Köszöntőt mondott: Péterné Rózsa Mária tanácsnok és Molnár Jánosné helytörténeti kutató

Történeti leírás: Dr. Gutheil Jenő (Kaposvár, 1887. febr. 12.– Veszprém, 1963.



okt. 4.) kanonok, író, történész, tanár. A középiskolát szülővárosában, a teológiát Veszprémben és Budapesten végezte. 1910-ben szentelték pappá, 1911–1913-as években káplán volt Felsőörsön. Veszprémben 1914-től töltött be különféle egyházi feladatköröket: teológiai tanár, szemináriumi aligazgató, a Szent Anna templom igazgatója, tanfelügyelő, pápai prelátus, kanonok. Számos cikke, tárcája és karcolata jelent meg a Veszprémi Hírlapban. Veszprém történetét, műemlékeit és egyházi művészetét kutatta. Sírja a kaposvári temetőben.

Megjegyzés: 2009. augusztus 20-án Veszprém posztumusz díszpolgárává avatták.

\* \* \*

Emlékjel neve: Fasori program fája

Típusa: Emlékfa

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem, Egyetem u. I. épület előtt

Felavatás dátuma: 2009. augusztus 7.

Köszöntőt mondott: Dr. Friedler Ferenc, a Pannon Egyetem Műszaki Informatikai Kar dékánja és Ősz Edina II. éves hallgató

Emlékfa ültetője: A karon működő Erdős Pál tehetséggondozó program diákjai



Történeti leírás: A karon működő Erdős Pál tehetséggondozó program diákjai kezdeményezésére ültették a Fasori program jelképeként. (A Budapesti Fasori Gimnázium után kapta a nevét, ahonnan olyan kiválóságok kerültek ki, mint Neumann János, Kandó Kálmán vagy Petőfi Sándor.) A program célja, hogy a hallgatókat sikeres életpályán indítsák el, amihez minden feltételt biztosítsanak. Dr.

Friedler Ferenc: A faültetéssel hagyományt szeretnénk teremteni, ami egyrészt a fasorra, illetve a kar címerében is megtalálható fára utal. A facsemete az ifjú tehetségek feltörekvését is jelképezi. A fa a dinamizmust fejezi ki és a felelősséget a jövőért. Ósz Edina: A fát a hallgatók összefogásából ültettük, amellyel Veszprémhez és a programhoz való tartozásunkat szeretnénk kifejezni.

\* \* \*

Emlékjel neve: Halász Béla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Komakút tér 3., Eötvös Károly Megyei Könyvtár főbejárata belső falán

Felirata: Halász Béla 1939–2005. könyvtáros, könyvtárigazgató emlékére állították Veszprém megye könyvtárosai 2009.

Anyaga: Szürke márvány

Felavatás dátuma: 2009. december 7.

Avató: Varga Béla, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár ny. igazgatója

Köszöntőt mondott: Balogh Ferencné, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár ny. igazgatóhelyettese

Történeti leírás: Halász Béla (Budapest, 1939. október 10.–Veszprém, 2005. március 26.) könyvtáros. 1961-ben a zirci Járási Könyvtár, 1962-től a veszprémi Megyei Könyvtár munkatársa, majd egy kisebb külföldi kitérő után 1965-től lett ismét a Megyei Könyvtár dolgozója. 1971-től igazgatóhelyettese, 1991-től megbízott igazgatója, majd 1992-től kinevezett igazgatója volt. Közben elvégezte az ELTE–BTK történelem–könyvtár szakát. Nevéhez fűződik a kisteleplései könyvtári ellátás modelljeinek, az ellátórendszereknek a kidolgozása és gyakorlati megvalósítása.



Irányítása alatt történt meg a megyei könyvtár nagy rekonstrukciója az 1990-es évek második felében. 2000-tól vezető megyei könyvtári szakfelügyelő is volt. Publikációs elsősorban könyvtári szakmai kiadványokban jelentek meg. Több mint két évtizedig vezette a veszprémi Magyar–Finn Baráti Társaságot. Emellett idegenvezetőként is működött, sok száz csoportot vezetett a világ különböző tájain.

Kitüntetések: Kiváló Népművelő (1978), Munka Érdemrend ezüst fokozata (1988), Szinyei József-díj (1999), Pro Comitatu (1999)

Megjegyzés: A 2009-ben lenne 70 éves Halász Béla könyvtáros, megyei igazgató. Pályatársai emlékeztek rá a Műben az embert ünnepeljétek! című emlékezéssel, emléktábla avatással és a Vámosi úti temetőben sírjára virág elhelyezéssel.

\* \* \*

Emlékjel neve: HÖK 15 éves

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem, B épület

Felirata: Egyetemünk Hallgatói Önkormányzatának elnökei Zenkovics Ferenc 1993–1994 Mészáros Balázs 1994–1995 Szabó Péter Krisztina 1995–1997 Ollár Tamás 1997–1998 Szabó Ervin 1998–1999 Dely Balázs 1999–2000 Szonda Tamás 2000–2001 Gadár László 2001–2002 Sarkadi Károly 2002–2003 Farkas Péter 2003–2004 Csillag Zsolt 2004–2005 Wéninger László 2005–2006 Antal Gábor 2006–2008 Csikós János Krisztián 2008–2009 Andorka Miklós 2009–2010 Csikós Viktor 2010–

Anyaga: Fekete márványtábla





\* \* \*

Emlékjel neve: Herendi porcelánfa

Típusa: Egyéb

Helye: Veszprém, 82-es főút Veszprém Aréna előtti körforgalomban

Anyaga: Porcelán, fémváz

Készítő: Meixner Etelka iparművész

Felavatás dátuma: 2009. október 17.

Avató: Debreczeni János polgármester

Köszöntőt mondott: Dr. Simon Attila, a Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. vezérigazgatója

Történeti leírás: A modern alkotás, amely stílusában is illeszkedik a multifunkciós csarnokhoz, esztergált, elemekből áll, valamennyi darabja forgástest kisebb faragásokkal. Meixner Etelka: A fa a világ valamennyi jelképe közül a legősibb, leg-egyetemlegesebb szimbólum. Egyszerre jelent életet, fejlődést, növekedést, folytonos megújulást, időt, a létrát ég és föld között. Néhány mítosz például a világot egyetlen fának képzeleli, egyes népek faisteneket imádnak

Megjegyzés: Dr. Simon Attila, a Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. vezérigazgatója kereste meg az önkormányzatot. Az Állami Közútkezelő Kht. Területi Igazgatósága engedélyezte a 3 méter magas, egytonnás, sokágú lombos fát stilizáló alkotás komplett elkészítését – beleértve a fém vázat, a porcelánt, a szobron belüli villanyvezetékezőt – a manufaktúra vállalta. A szükséges közműellátottság kiépítése és az alapozás elkészítése a Veszprémi Közüzemi Szolgáltató Zrt. feladata volt. Az alkotás mellé egy térfigyelő kamerát is elhelyeztek.

\* \* \*

Emlékjel neve: II. világháború

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Cserhát ltp. 11., Lovassy Gimnázium I. emeleti előcsarnoka Pro Patria et / In Memoriam A II. világháború, valamint a nácizmus és a kommunizmus veszprémi piarista diák- és tanár





áldozatainak. Állították: a Piarista Öregdiákok és Közgazdasági SZKI. 2001. nov. 5.  
/ Újra avatva a Lovassy Gimnáziumban 2009. február 27-én.

Anyaga: Fekete márvány (3 db tábla)

Felavatás dátuma: 2009. február 27.

Avató: Borián Árpád, a baráti kör titkára és Pálffy Zoltán igazgatóhelyettes

Köszöntőt mondott: Dr. Varga Miklós, a Veszprémi Piarista Öregdiákok baráti  
Köre elnöke, Gyűrű Géza érseki helynök és Schultz Zoltán igazgató

Történeti leírás: A táblák mellett ismertető táblákat helyeztek el, melyeken rövid  
történeti áttekintést adnak a korról.

Megjegyzés: Az emléktábla eredetileg a Várban, a Veszprémi Közgazdasági  
Szakközépiskola (volt Piarista majd Lovassy Gimnázium) épületének (Vár u. 10.)  
főbejáratánál balra, a földszinti folyosó falán volt. A bezárt épületből helyezték át a  
mai Lovassy Gimnáziumba.

## Veszprém meteorológiai viszonyai 2011-ben

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

**E**BBEN AZ ÉVBEN IS A CSAPADÉK VOLT AZ IDŐJÁRÁSI JELENTÉSEK és beszámolók főszereplője, akárcsak 2010-ben, igaz negatív értelemben, ugyanis 1901 óta ilyen száraz év még nem fordult elő hazánkban, mint a 2011-es. A két utóbbi év szélsőséges jellegét nagyon jól mutatja az átlagtól vett eltérés nagysága. Míg 2010-ben 290 mm-el több, 2011-ben 240 mm-el kevesebb csapadék hullott térségünkre, mint a sokévi átlag. Ez a két adat is megerősíti, hogy szélsőséges csapadék viszonyok, áradások, aszály, belvíz egymást követő években, sőt egy éven belül is kialakulhatnak a Kárpát-medence térségében. Az év során csupán júliusban esett az átlagostól több csapadék, decemberben átlag körüli, a többi hónapokban jóval átlag alatti mennyiségeket regisztráltunk. A legszárazabb hónap a november volt, a havi csapadékösszeg 0,3 mm-nek adódott. Országos viszonylatban is a Dunántúl középső régiója, a Bakony és Balaton térsége bizonyult a legszárazabb területnek. A csapadékos napok száma is jelentősen alatta maradt az átlagos értéknek (2010-ben 156 nap; 2011-ben 96 nap) és havazásos, zivataros napból is jóval kevesebb volt, mint a szokásos mennyiség. Hőmérséklet tekintetében 2011 nem volt szélsőségesen meleg – bár a nagy szárazság miatt annak tűnt – középhőmérséklete 10,5°C-nak adódott, 0,6°C-kal magasabb, mint a sokévi átlag. A hőmérséklet menete nem volt egyenletes, többször előfordultak hirtelen ugrások, elsősorban hidegfrontok átvonulása utáni hőmérséklet-csökkenések. A tél nem volt hideg, összesen három napon csökkent a minimum hőmérséklet  $-10,0^{\circ}\text{C}$  alá (zord nap), a leghidegbbet február 24-én mértük, ekkor  $-11,0^{\circ}\text{C}$ -ig süllyedt a hőmérő higanyszála. Meleg volt a június és az augusztus, míg a július középhőmérséklete 0,3°C-kal a sokévi átlag alatt maradt. Ennek ellenére az év legmelegebb napja július 9-én volt, amikor 35,1°C-ra emelkedett a délutáni csúcshőmérséklet. Augusztusban volt hőségriadó, a nyári idő szeptember közepéig tartott, az első fagyos napra október 15-éig kellett várni.

**J**ANUÁRBAN az ország túlnyomó részén a hőmérséklet melegebb volt az átlagosnál, középértéke a repülőtéri meteorológiai állomás adatai alapján  $-0,5^{\circ}\text{C}$ -nak, a város belső területein  $+0,4^{\circ}\text{C}$ -nak adódott. A napi középhőmérsékletek a hónap felében, 7-étől 21-éig a sokéves átlag fölött alakultak, a legmelegebb napon (január 14-én)  $11,9^{\circ}\text{C}$ -ot mutatott a hőmérő, a napi középérték ekkor közel 9 fokkal volt magasabb, mint az ilyenkor szokásos érték. Az enyhébb időjárás következtében a téli küszöbnapokból is kevesebb volt, fagyos nap (amikor a napi minimum hőmérséklet  $\leq 0^{\circ}\text{C}$ ) 25 alkalommal, zord nap (minimum hőmérséklet  $\leq -10^{\circ}\text{C}$ ) 2 esetben, téli nap

(amikor a napi maximum hőmérséklet  $\leq 0^\circ\text{C}$ ) 9 napon fordult elő. Szinte az egész ország területén kevesebb csapadék hullott az átlagosnál, térségünkben a lehullott 3–5 mm-nyi csapadék a sokévi átlag 10%-ának felet meg. Hat csapadékos nap volt, a legtöbb 13-án esett, de mennyisége térségünkben ekkor is csak 1–2 mm között alakult. Január 26-án gyenge havazás kezdődött, mérhető hótakaró (2–3 cm) csak a Bakony magasabb területein alakult ki, de ez a kevéske hó is zavart okozott a közlekedésben. A mentők szinte a megye minden pontjáról kaptak bejelentést, hogy koccanás történt. Szerencsére azonban kivétel nélkül könnyű sérülések történtek, akiket a helyszínen elláttak. A havi átlagos szélesebesség 2,4 m/sec-nak adódott, a legerősebb szellőkést 15-én a déli órákban jegyeztük fel, 20 m/sec-os (72 km/órás) értékkel.

**FEBRUÁR** 1,4 fokkal volt hidegebb a sokévi átlagnál, középhőmérséklete  $-0,5^\circ\text{C}$ -nak adódott. A hónap első napjaiban még meglehetősen hideg volt, hiszen 1-jén közel 7 fokkal volt hűvösebb az ilyenkor szokásosnál. 4-étől intenzív melegedés kezdődött és 7-én a délutáni csúcshőmérséklet megközelítette (a város belső területein meg is haladta) a  $17^\circ\text{C}$ -ot. Ezt követően két hét átlag körüli ingadozás következett, majd 20-ától egy markáns lehűlés kezdődött, amelynek során a napi középhőmérsékletek ismét 5–7 fokkal a sokévi átlag alatt alakultak. A leghidegebb napon (február 24-én) a reggeli órákban  $-11,0^\circ\text{C}$ -ig süllyedt a hőmérő higanyszála. A szokásosnál több: 26 fagyos, 9 téli és egy zord napról szólnak a feljegyzések. A február az egyik legszárazabb hónap az évben, de a 2011-es még a szokásosnál is jóval szárazabbnak bizonyult. A havi csapadékösszeg 3 mm körül alakult, ami a sokévi mennyiség 10%-át sem éri el. Hat csapadékos nap volt, de „számottevő mennyiséget” (1,2 mm) csak egy napon (15-én) mértünk. A csapadékos napokon havazás vagy havas-eső volt a meghatározó csapadékfajta, de mérhető hótakaró (1–3 cm) csak a Bakony magasabb területein tudott kialakulni. A havi átlagos szélesebesség 2,6 m/sec-nak adódott, a legerősebb szellőkést (18 m/sec; 65 km/óra) 8-án délután jegyezték fel, É-i irányból.

**MÁRCIUS** az ország egész területén pozitív hőmérsékleti eltérés jellemezte. Térségünkben mintegy fél fokkal, de a Bakony egyes területein közel 1,5 fokkal volt melegebb, mint a sokévi átlag. A hónap eleje és vége között mintegy  $12^\circ\text{C}$ -kal emelkedett a napi középhőmérséklet, amely emelkedést több ízben törték meg lehűléses időszakok. Az első dekád napi középhőmérsékletei mintegy 4–6 fokkal a sokévi átlag alatt alakultak, 8-án reggelre  $-10^\circ\text{C}$  közelébe csökkent a minimum-hőmérséklet. A legintenzívebb felmelegedési periódusban – március 9. és 15. között – közel 16 fokkal nőtt a hőmérséklet, míg a legerősebb lehűlés során – március 17. és 19. között – 3 nap alatt  $8^\circ\text{C}$ -kal csökkent. A második melegedő periódusban (március 25-én)  $20^\circ\text{C}$  közelébe emelkedett a napi maximum-hőmérséklet. A hónap során 13 alkalommal csökkent a minimum-hőmérséklet fagypontra alá (fagyos nap), zord és téli nap nem fordult elő. Csapadék tekintetében a március sem kényeztetett el bennünket. Hat csapadékos napon 23,6 mm eső esett, ez a sokévi átlag  $\frac{2}{3}$ -ának megfelelő mennyiség. A hónap során három csapadékosabb periódus fordult elő. Az első

másodikán, amikor térségünkben néhány centiméter hó is esett, de nem bizonyult tartósnak. A második 16–19-e között, a harmadik pedig 26–27-én. A legcsapadékosabb nap 17-e volt, ekkor a város belső területein 13 mm-t meghaladó eső esett. Március mérsékelt szeles hónapnak bizonyult, a havi átlagos szélesebbesség 3,0 m/sec-nak adódott. A legerősebb szellőkés 13-án a déli órákban fordult elő 68 km/órás értékkel. (Érdekesség, hogy az Országos Meteorológiai Szolgálat mérőállomási közül a hónap legkisebb csapadékösszege a Veszprém megyei Tapolcán fordult elő, ahol mindössze 10,4 mm eső esett.)

**ÁPRILIS** az ország egész területén jóval melegebb volt az ilyenkor szokásosnál és ez a különbség ismét a Bakony térségében mutatkozott legnagyobb mértékben. Veszprémben 2,6°C-kal, egyes bakonyi területeken több mint 3 fokkal volt melegebb az átlagosnál. Csupán négy napon (13–16-án) csökkent a napi középhőmérséklet az évszakos érték alá. A legmelegebb nap 7-e volt, amikor a városban és a városon kívül is egyaránt 25°C közelébe emelkedett a hőmérséklet. Fagyos nap nem volt, a leghidegebb napon (április 15-én) 3,4°C-ra csökkent a reggeli hőmérséklet. Csapadék tekintetében április is a sokévi átlag alatt „teljesített”, a lehullott mennyiség 10–12 mm között alakult, ami alig 30%-a az ilyenkor szokásos értéknek. Bár 12 csapadékos napot jegyeztünk fel, kimagasló csapadékú egy sem volt, mindössze egy alkalommal, 25-én érte el a lehullott mennyiség a 3 mm-t. Április szeles hónapnak bizonyult, a havi átlag 3,7 m/sec-nak adódott, kilenc viharos nap volt (amikor a szellőkés mértéke eléri vagy meghaladja a 17 m/sec-ot), a legerősebb szellőkés 12-én a délutáni órákban fordult elő 26 m/sec-os (96 km/órás) értékkel.

**MÁJUS** is melegebb volt az átlagosnál, a legnagyobb pozitív eltérés ismét a Bakony térségében mutatkozott, Veszprémben 0,3°C-kal túlta felül a napi középérték az időszakra jellemző értéket. A hónap első és utolsó napja között 8,2°C-kal emelkedett a napi középhőmérséklet, ami a hónap elején tapasztalt hűvösebb periódusnak volt köszönhető. A legalacsonyabb értéket 6-án reggel mutatta a hőmérő, ekkor a város belső területein (a Harmat utcai éghajlati állomáson) fagypontra, -0,3°C-ra csökkent a hőmérséklet. 10-étől a napi középhőmérsékletek zömmel a sokévi átlag fölött alakultak, csupán 15–17-én, illetve 28-án volt hűvösebb a szokásosnál. A hónap legmelegebb napja 27-e volt, közel 30°C-os délutáni csúcshőmérséklettel, aminek egy markáns hidegfront vetett véget, ugyanis 28-án csaknem 15 fokos hőmérséklet-csökkenést kellett elszenvednünk. Május második fele 9 nyári napot hozott (amikor a hőmérséklet maximuma eléri vagy meghaladja a 25,0°C-ot), ez hárommal több, mint a sokévi átlag. Folytatva az év eleje óta tartó tendenciát, május is kevesebb csapadékot hozott az átlagosnál, annak ellenére, hogy tíz csapadékos napot jegyeztünk fel. A lehullott mennyiség a sokévi átlag 70%-a közelében alakult. A városi állomáson 21-én közel 18 mm eső esett dörgés, villámlás kíséretében, míg a repülőtéri állomáson a 27-én átvonult hidegfront nyomán 12 mm-t jegyezték fel az automata. Az utóbbi csapadékhullást is zivatar kísérte. (Érdekesség, hogy ebben a hónapban ismét Tapolcán jegyezték fel a legkisebb csapadékösszeget, itt mindössze 10,0 mm eső esett.) Május nem volt szeles hónap. Összesen négy napon

lépte át a szélerősség a viharos fokozatot, 4-én a szellőkések elérték a 22 m/sec-os (79 km/órás) értéket. Az átlagos szélesebesség 2,9 m/sec-nak adódott.

**JÚNIUS** havi középhőmérséklete 19,7°C-nak adódott, ez 1,6°C-kal magasabb, mint a sokévi átlag. (A város belső területein ez az érték 0,8°C-kal volt magasabb, itt a havi középérték 20,5°C volt.) A napi középhőmérsékletek a hónap folyamán erősen ingadoztak az átlag körül, de a pozitív anomáliájú napok voltak túlsúlyban. A legintenzívebb lehűlés 18-áról 19-ére következett be, amikor a térségünk fölött átvonuló hidegfront hatására 9 fokkal esett vissza a napi középhőmérséklet. 20-án reggelre még erőteljesebb lehűlésben volt részünk, a minimum hőmérséklet 10 fok alatt alakult. A szélsőséges ingadozásokra jellemző, hogy három nap múlva (június 22-én) tapasztaltuk a hónap legmelegebb napját, ekkor a napi középhőmérséklet meghaladta a 25°C-ot, a napi csúcshőmérséklet pedig a város belső területein 32,5°C-ra emelkedett. Nyári nap 14 volt, hőség nap (amikor a napi csúcshőmérséklet eléri vagy meghaladja a 30°C-ot) egy alkalommal fordult elő. Az év eleje óta tartó csapadékhiány miatt ebben az időben már aszályról beszélhetünk, de javulást a június sem hozott, ugyanis a szokásos havi mennyiség fele sem hullott térségünkre. Szinte minden második, harmadik nap esett több, de leginkább kevéske eső, a havi mennyiség így sem érte el a 30 mm-t. Nyolc zivataros nap volt, de ezek első sorban csak dörgést és villámlást hoztak, számottevő csapadékot nem. Június mérsekeltén szeles hónapnak bizonyult. Öt viharos nap volt, a havi átlagos szélesebesség 3,7 m/sec-nak adódott. A legerősebb szellőkést 30-án az esti órákban regisztráltuk 23 m/sec-os (83 km/órás) értékkel.

**JÚLIUS** megtörte a négy hónapja tartó meleg hónapok sorozatát és – ha csak 0,3°C-kal is – de hűvösebb volt a sokévi átlagnál, a havi középérték hasonlóan a júniushoz 19,7°C-nak adódott. Az első napokban az átlagosnál hűvösebb időjárás volt a jellemző, a napi középértékek 4–5 fokkal az ilyenkor szokásos alatt alakultak. Aztán 3-ától 14-éig 10 fokot emelkedett a napi középhőmérséklet, a délutáni csúcserkékek előbb 30°C, majd 9-én és 10-én 35°C fölé emelkedtek. (Ebben az időszakban az ország több területén megdőlt a napi melegrekord.) Egészen 19-éig melegebb volt a szokásosnál, majd ezután egy intenzívebb lehűlést követően a hőmérséklet az átlagos alá süllyedt, és a hónap végéig alatta is maradt. Július 25-én a délutáni csúcshőmérséklet még a 15°C-ot sem érte el. Nyári napból kevesebbet (összesen 13-at), hőség napból pedig többet (összesen 9-et) számolhattunk, mint a sokévi átlag. Júliusban megszakadt a hét hónap óta tartó csapadékszegény időszak, hiszen térségünkre a szokásos mennyiség 2–3-szorosa hullott szeszélyes eloszlásban. A csapadék zöme a hónap második felében hullott le, főként heves zivatarokkal kísért záporosók formájában. Kitűnik csapadékmennyiségével 19-e, amikor a város déli-délkeleti részén<sup>1</sup> 85 mm-nyi, de a belső területeken is 40 mm-t meghaladó eső esett. Ezt követően egy hétig minden nap esett kisebb-nagyobb mennyiség, majd 28-án egy újabb intenzív csapadékhullás következtében 30–50 mm eső áztatta térségünket, enyhítve a hónapok óta tartó aszályos időszakot. A csapadékos napok száma 12, több az átlagosnál és a zivatar aktivitás is a sokévi átlagnak megfelelően

alakult. A hónap folyamán két viharos nap volt, az átlagos szélesség 3,6 m/sec-nak adódott. A legerősebb széllelkést elsőjén hajnalban regisztráltuk 22 m/sec-os (79 km/órás) értékkel.

AUGUSZTUS középhőmérséklete 0,9°C-kal volt magasabb a sokéves átlagnál. A hónap első felé az átlagnál hűvösebb, míg a második fele melegebb napokat hozott. A leghűvösebb nap 11-e volt, amikor 8,6°C-ig csökkent a minimum hőmérséklet és a napi középérték is 5 fokkal a sokévi átlag alatt maradt. (Ezen a napon, több helyen megdőlt a napi minimum hőmérsékleti rekord.) A hónap második felében több napig igazi kánikulai idő uralkodott, 33°C fölötti csúcshőmérsékletekkel és 26°C fölötti napi középértékekkel. „Egész héten támad a hőség” – írta a NAPLÓ augusztus 23-án, kedden. „A megbízott országos tisztii főorvos az Országos Meteorológiai Szolgálat előrejelzése alapján, kedden 0 órától 24 óráig másodfokú, szerdán 0 órától pénteken 24 óráig harmadfokú hőségriasztást rendelt el Magyarország egész területére... A Veszprémi Közütemi Szolgáltató Zrt. autói már tegnap megkezdtek az utcák hűtését. Göttlinger László vezérigazgató elmondta, hogy a héten ütemterv szerint mindennap locsolják a veszprémi utcákat.” Nem csak az embereket, a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadaspark állatait is megviselte a hőség. Ebben az időszakban az állatok sok gyümölcsöt kaptak, gyakrabban itatták őket, a rinocéroszoknak pedig több dagonyázó helyet is kialakítottak. A legmelegebb napon (augusztus 26-án) a napi csúcserő 34,5°C volt, de a város belső területein ennél csaknem 2 fokkal magasabbat, 36,2°C-ot mutatott a hőmérő. „Még nincs vége az ide nyárnak” – írta a NAPLÓ augusztus 27-én, ám egy napközben átvonult – csapadék nélküli – hidegfront véget vetett a kánikulának, ezt követően a napi középhőmérsékletek az átlag körül alakultak és a maximumok sem haladták meg a 26°C-ot. Csapadék tekintetében az augusztus is tovább szaporította az aszályos hónapok számát, a lehullott mennyiség csak ¼-e volt az ilyenkor szokásos értéknek. Négy csapadékos nap volt a hónap első felében, ebből kettő napon hullott számottevő (5 mm-t meghaladó) mennyiség. A hónap második felében csapadék nem hullott. Viharos nap 4 volt, a legerősebb széllelkés a 27-én átvonult hidegfrontot követte 20 m/sec-os (72 km/órás) értékkel. Az átlagos szélesség 2,7 m/sec-nak adódott.

SZEPTEMBER országszerte az átlagosnál jóval melegebbnek bizonyult, középhőmérséklet 3,0°C-kal múlta felül az ilyenkor szokásos értéket. A napi középhőmérsékletek az egész hónap során a sokévi átlag fölött alakultak, egyedül 20-án csökkent a napi középérték az átlag alá. A hőmérséklet pozitív eltérése különösen a hónap elején volt nagy, egyes napokon a délutáni csúcshőmérséklet megközelítette, 4-én meg is haladta a 30°C-ot. (Ebben a hónapban is több helyen megdőlt a napi melegrekord.) „A strandolók jó időt kaptak ajándékba” – írta a NAPLÓ szeptember 12-én. „Összességében több ezren használták ki a nyár legszebb napjaira emlékeztető időjárását, a gyönyörű napsütést és a még mindig kellemes hőmérsékletű vizet.” A hónap második felében a nyári szeptember lassan ősziébe fordult, a napi középhőmérsékletek a sokévi átlag közelében ingadoztak és a maximumok is 25°C alatt maradtak. Szeptemberben 14 nyári nap volt (eggyel több, mint júliusban) és



egy hőség napot is feljegyeztünk, ami erre az időszakra már nem jellemző. A város belső területein hét alkalommal haladta meg a délutáni csúcshőmérséklet a 30°C-ot. Szeptember is rendkívül száraznak bizonyult, a térségünkre lehullott csapadék mennyisége alig haladta meg a 20 mm-t. A 9 csapadékos naphól említésre méltó mennyiség (közel 20 mm) csak 19-én hullott, amikor egy markáns hidegfront vonult át térségünk fölött, amely egyúttal véget vetett a szeptemberi kánikulának. A front vonulását heves zivatarok kísérték országszerte. Három viharos napot jegyeztünk fel, a legerősebb széllokés 8-án volt 18 m/sec-os (65 km/órás) értékkel. A havi átlagos szélesebesség 2,6 m/sec-nak adódott.

**OKTÓBER** havi középhőmérséklete a sokévi átlagnak megfelelően alakult. Az első néhány nap középhőmérséklete még néhány fokkal melegebb volt a szokásosnál és a csúcshőmérsékletek megközelítették, elsején, 5-én és 6-án meg is haladták a 25°C-ot. A hónap során két, a jellemzőnél jóval hűvösebb időszakot tapasztaltunk, az első 7 – 10. között, a másodikat pedig 14–17. között. A 7-én átvonult hidegfront véget vetett a vénesszonyok nyarának, a 13-án átvonult hidegfront pedig az évszakhoz képest szokatlanul erős éjszakai lehűléseket hozott. 15–19. között a reggeli minimumok fagyponal alatt maradtak, 16-án a délutáni csúcérték nem érte el a 10°C-ot. (Ebben az időszakban országosan négy alkalommal dőlt meg a napi hidegkord.) Október is kevés csapadékot hozott, a lehullott mennyiség alig haladta meg a sokévi átlag 50%-át. Számottevő mennyiségű eső 7-én és 20-án volt, mindkét esetben az átvonuló hidegfronthoz kapcsolódóan. A csapadékos napok száma a sokévi átlagnak megfelelően alakult. Októberben egy viharos nap volt, a legerősebb széllokés 12-én a déli órákban fordult elő 17 m/sec-os (61 km/órás) értékkel. Az átlagos szélesebesség 2,6 m/sec-nak adódott.

**NOVEMBER** középhőmérséklete +1,9°C-nak adódott, ez 2,1°C-kal kevesebb, mint a sokévi átlag. A hónap első dekájában még kevéssel átlag fölött alakultak a napi középhőmérsékletek. 5-én volt a legmelegebb, a napi középérték 10,1°C-nak adódott, a maximum megközelítette a 19°C-ot. A második és harmadik dekád hőmérséklete az átlag közelében, de legtöbbször az alatt alakult. Sok esetben a napi középhőmérsékletek is fagyponal alatt maradtak, a leghidegebb napon (november 18-án) a minimum hőmérséklet –7,9°C-ra süllyedt. A szokásosnál hidegebb időjárás a hőmérsékleti küszöbnapok számában is meglátszik. 20 fagyos nap volt és 8 napon a maximum hőmérsékletek is fagyponal alatt maradtak. November csapadékösszege országos átlagban a legalacsonyabb volt 1901 óta, alul múlva az eddigi, 1924-es rekordot. Térségünkben egy csapadékos nap volt (november 7.), ekkor a repülőtéri állomáson 0,3 mm, a város belső területein 0,7 mm eső esett. Ebben a hónapban a sokéves átlagos csapadékmennyiség 99%-a hiányzott. Novemberben alig mozgott a levegő. Viharos nap nem volt, a legerősebb széllokés 28-án fordult elő 14 m/sec-os (54 km/órás) értékkel. A havi átlagos szélesebesség 1,4 m/sec-nak adódott. A gyenge légmozgás, a szárazság valamint a hűvösebb napok miatti fűtés beindulása megnövelte a szmog hajlamot, emiatt átmeneti korlátozó intézkedéseket kellett bevezetni. „Az anticiklon, ami időjárásunkat alakítja, nem kedvez a légkör alsóbb rétegei moz-

gásának. Ennek ellenére pénteken egy kicsit kedvezőbbek voltak a légszennyezettségi adatok, mint ugyanezen időszakban egy nappal korábban, de ez nem jelenti azt, hogy a mérőműszerek 24 órás átlagban is jobb eredményt mutatnak majd.” – nyilatkozta a NAPLónak november 19-én, szombaton Nagy Attila a Közép-dunántúli Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség levegőtisztaságvédelmi laboratóriumának vezetője. Hozzátette: „a napsütés ne tévesszen meg senkit. Hiába süt a nap, a levegő szállópor-tartalmát ez nem befolyásolja. A köd viszont igen: sokat ronthat a mutatókon. A köd, valamint az inverziós<sup>1</sup> hatások miatt dúsulhat fel a levegőben a szennyező anyag.” Veszprémben november 18-án a füst-köd riadóterv „riasztási” fokozatát rendelték el. Felszólították a lakosságot és a közintézmények vezetőit, hogy a szilárd és olajtüzelést mérsékeljék. A füstköd riadó alatt tilos volt az avar és kerti hulladék égetése.

A hónap elején száraz levegő töltötte ki a medencét, a hajnali párasság és köd feloszlását követően sokat sütötte a nap. A 10-én érkező hidegfront mögött jelentős hideglevegő beáramlás kezdődött, de a front számottevő csapadékot sehol sem okozott. A frontot követő héten napról-napra egyre nagyobb területen maradt meg napközben is az éjszaka képződött párasság, illetve köd. 18-án az ország nagy részén alacsonyszintű rétegfelhőzet képződött, beállt a hideg légpárna. Ezt követően 27-éig általában borult, párás, helyenként tartósan ködös idő volt, de a 27-én érkező gyenge hidegfront hatására a keleti tájakat leszámítva átmenetileg csökkent a felhőzet, kiderült az ég. A hónap utolsó napjaiban pedig ismét borult, párás volt a levegő. Az anticiklonban (hideg levegőpárnában) nem csak a levegő minősége, hanem a rossz látási viszonyok, a köd és az ónos ködszitalás is sok problémát okozott, nehezítette a közlekedést. Térségünkben lefagyott a 8-as számú főút Várpalota – Veszprém, valamint a 82-es számú főút Eplény és a megyeszékhely között. Több koccanásos baleset is történt, a mentők egy sérültet szállítottak a veszprémi kórházba. Síkosak voltak a városban a járdák is, több mint húsz személyt kellett a mentőknek törés miatt kórházba szállítani. „Már kedden este 9 órakor síkosság mentesítették a busz- és gyűjtővonalakat, hogy reggelre zavartalan legyen a közlekedés – közölte Sudár László, városüzemeltetési üzemvezető, hozzátéve szerda reggel elkezdték a munkát a mellékutcákban is: 18 kézi tisztító, 7 járda-takarító (bazalttal) síkosság mentesítő, továbbá 3 nagyteljesítményű autó oldja a jeget Veszprémben.” – írta a NAPLÓ-ONLINE november 23-án.

**DECEMBERBEN** 2,5°C (a város belső területein 3,3°C) volt a havi középhőmérséklet, ez 2,3°C-kal magasabb, mint a sokévi átlagérték. A hónap első három napján hűvösebb volt az átlagnál, ekkor a napi középhőmérsékletek is fagyponthoz alatt maradtak. 4-étől 18-áig meleg napok következtek, 5-én a napi középhőmérséklet 8,3°C-nak adódott és a délutáni csúcshőmérséklet meghaladta a 12°C-ot. Ugyanezen a napon egy markáns hidegfront vonult át térségünk fölött, melynek hatására másnapra mintegy 6°C-kal esett vissza a középhőmérséklet, de még így is a sokévi átlag fölött maradt. (Ennek a hidegfrontnak a szellőkései a Kab-hegyen megdöntötték a napi szélrekordot, ahol 32 m/sec-ot, vagyis 115 km/órás értéket regisztráltak.) 16-án egy

újabb hidegfront hozott fokozatos lehülést, aminek hatására 20–23-án a napi közép-hőmérsékletek ismét fagypont alatt maradtak. 21-én a napi minimum hőmérséklet  $-6,6^{\circ}\text{C}$ -ig süllyedt. 18 fagyos és 2 téli nap volt, kevesebb, mint a sokévi átlag. December átlagos mennyiségű csapadékot hozott, 16-án a lehullott mennyiség megközelítette a 15 mm-t. Három alkalommal hullott gyenge hó vagy havas-eső, de mérhető hótakaró a magas hőmérsékletek miatt nem tudott kialakulni. Csupán a Bakony magasabb területeit borított néhány napon át 4–7 cm-es hótakaró. A hónap elején köd, ónos ködszítálás nehezítette a közlekedők dolgát, csúsztak az utak. *„A köd és a csúszós utak az egész megye területén megnehezítették a közlekedést, a mentők így számos riasztást kaptak.”* – írta a Napló december 3-án. Több személyi balesethez riasztották őket, illetve több autós is árokba csúszott. Zirc környékén két könnyű sérültet láttak el a mentősök, míg Olaszfalu és Eplény között három személygépkocsit kellett kihúzni az árokból. Innen egy könnyű sérültet szállítottak a veszprémi kórházba.

*„Aszályos esztendő”* – summázta az évet Varga Ibolya a NAPLÓban 2011. december 12-én. *„A megye területein található vékony talajokon gyakorlatilag megsültek a növények. Az átlaghozamok jó közepesek voltak. A kevesebb őszi csapadék jót tett a betakarításnak, hiszen nem kellett szárítani a terményeket, de a szántást megnehezítette. Sok üzemanyag fogy és törnek az alkatrészek. Már alig lehet ekevasat kapni. Az őszi vetés foltosan kelt, egy részét valószínűleg ki kell majd szántani tavasszal.”* Ezen túl még egy csapás sújtotta a mezőgazdaságot, ugyanis az aszály következményeként az egerek is túlszaporodtak. A rágcslók mindent felfaltak a környékükön, irtásuk szinte lehetetlen volt. Akárcsak 114 éve, ugyanis 1897. november 13-án arról írt a VESZPRÉM című helyi újság, hogy *„A száraz november, mely városunk utcáit vastag porréteggel borította, kint a telekben még nagyobb bajnak, a mezei egerek elszaporodásának lett az okozója. A dűlő utak mentén rostává lyukgatták a partot mindenfelé a kártékony egerek, s esti sétáinkban az országúton is egész légióját látjuk vonulni e fürge kis vadaknak, melyek az elvetett magokból élősködnek s kiszámíthatlan károkat okoznak a gazdáknak. A város gazdasági bizottsága most foglalkozik, mint halljuk, az egérpusztításnak korlátozása iránti teendővel. Egy jó ólmos esőt azonban a legkívánatosabbnak tart a felsorolt rendszabályok között. Legalább nem kerülne semmibe s hatása elmaradhatlan – egérhalál.”* Szerencsére nem kellett soká várni a kért esőre, mert december 4-én már azt olvashatták az újságban, hogy *„Ólmos eső esett tegnap, melyről azt mondják, jó az egereknek, mert kitörik a nyakukat a síkos avaron, s nem pusztítják többé a vetést, de bezzeg nem jó nekünk, mert a mi nyakunkat is veszély fenyegeti az utcákon, melyeket a háztulajdonosok csak itt-ott szoktak fölhinteni. Jó lenne, ha a rend őrei nagyobb gondot fordítanának a mulasztók megbüntetésére.”*

## FELHASZNÁLT IRODALOM

- MÓRING Andrea: 2010/2011 telének időjárása. – Léggör, 56. évf. 2011. 1. szám.  
MÓRING Andrea: 2011 tavaszának időjárása. – Léggör, 56. évf. 2011. 2. szám.  
MÓRING Andrea: 2011 nyarának időjárása. – Léggör, 56. évf. 2011. 3. szám.  
MÓRING Andrea: 2011 őszenek időjárása. – Léggör, 56. évf. 2011. 4. szám.  
TÓTH Tamás: Meteorológiai rekordok szeptembere. [www.met.hu/ismeret-tar](http://www.met.hu/ismeret-tar)  
KONKOLYNÉ Bihari Zita, LAKATOS Mónika, NAGY Andrea, MESTERHÁZY András: Százéves szárazsági rekord novemberben. [www.met.hu/ismeret-tar](http://www.met.hu/ismeret-tar)  
BIHARI Zita, LAKATOS Mónika, NAGY Andrea: Az eddigi legcsapadékosabb évet a legszárazabb követte. [www.met.hu/ismeret-tar](http://www.met.hu/ismeret-tar)

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> „Elmosta az eső az átadást” – címmel közölt tudósítást a Napló augusztus 30-án (kedden) annak kapcsán, hogy tovább csúszik Litér mellett a 72-es főútvonal forgalomba helyezési eljárása, mivel a júliusi özönvíz keresztbe tett a kivitelezőknek. A hiánypótlásokkal együtt július 22-én szeretnék volna megkezdeni a forgalomba helyezési eljárást, de két nappal korábban leszakadt az ég. 19–20-án özönvíz zúdult a térségre, két nap alatt 80 milliméternyi, másfél hónapnak megfelelő esőmennyiség hullott. A víz súlyos károkat okozott az árkokban, rézsúkban, vízi műtárgyakban. Ezek kijávitását megkezdték. Mindezek okán a forgalomba helyezési eljárást csak szeptember közepén tudták megkezdeni.
- <sup>2</sup> Inverzió: általában valamely időjárási elem függőleges eloszlásában mutatkozó rendellenesség, jelen esetben a természetes hőcsökkenés helyett hőmérséklet emelkedés. A talaj-közeli hőmérsékleti inverzió a függőleges légmozgásokat lefékezi, ezért kedvez a felszínről származó légszennyeződés helyi felhalmozódásának.

## I. TÁBLÁZAT

2011		jan	feb	már	ápr	máj	jún	júl	aug	sze	okt	nov	dec	Év:
Havi középhőm. °C		-0,5	0,5	5,6	12,4	15,5	19,7	19,7	21,1	18,5	9,9	1,9	2,5	10,5
Abszolút maximum	°C	11,9	16,6	19,7	24,2	28,1	30,6	35,1	34,5	30,7	26,1	18,7	12,3	35,1
Abszolút minimum	nap	14	7	25	7	27	22	9	26	4	1	5	5	júli. 9.
Maximum átlag	°C	2,9	3,3	10,6	17,9	21,2	24,3	25,2	27,1	24,6	14,9	5,5	5,3	15,2
Abszolút minimum	°C	-10,2	-11,0	-9,4	3,4	1,7	9,2	9,1	8,6	8,1	-2,2	-7,9	-6,6	-11,0
Minimum átlag	nap	4	24	8	15	6	20	3	11	25	17	18	21	febr. 24.
Minimum átlag	°C	-3,8	-4,2	0,7	7,0	8,9	14,5	14,9	15,3	12,7	5,2	-1,3	-0,7	5,8
Nyári napok száma /max. ≥ 25°C/		—	—	—	—	9	14	13	24	14	—	—	—	74
Hőség napok száma /max. ≥ 30°C/		—	—	—	—	0	1	9	7	1	—	—	—	18
Forró napok száma /max. ≥ 35°C/		—	—	—	—	0	0	1	0	0	—	—	—	1
Fagyos napok száma /min. ≤ 0,0°C/		25	26	13	—	—	—	—	—	—	6	20	18	108
Téli napok száma /max. ≤ 0,0°C/		9	9	0	—	—	—	—	—	—	0	8	2	28
Zord napok száma /min. ≤ -10,0°C/		2	1	0	—	—	—	—	—	—	0	0	0	3

Hőmérsékleti adatok összesítése - Veszprém-repülőtér, 2011

(Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat)

## II. TÁBLÁZAT

2011	Csapadék		Napok száma						Relatív nedvesség					
	Összeg (mm)	24 órai max. dátum	mm csapadék						Átlag	24 órai min. dátum				
			≥ 0,1	≥ 1,0	≥ 5,0	≥ 10,0	≥ 20,0	≥ 50,0			%			
jan	3,9	1,3	13.	6	2	0	0	0	0	3	0	86,5	68	22.
febr	2,9	1,1	15.	6	2	0	0	0	0	4	0	73,8	53	7.
márc	23,6	11,5	16.	6	4	2	1	0	0	1	0	64,1	40	24.
ápr	11,6	3,0	25.	12	5	0	0	0	0	0	4	58,7	39	9.
máj	36,5	11,8	27.	10	8	3	1	0	0	0	2	61,7	46	12.
jún	29,0	15,4	5.	11	4	2	1	0	0	0	7	64,6	48	28.
júl	171,2	86,4	19.	12	9	4	3	2	1	0	3	67,3	46	16.
aug	16,3	9,5	4.	4	2	2	0	0	0	0	1	65,2	52	30.
szept	20,8	17,6	19.	9	2	1	1	0	0	0	2	63,1	50	7.
okt	24,0	5,6	20.	9	7	1	0	0	0	0	0	71,3	50	16.
nov	0,3	0,3	7.	1	0	0	0	0	0	0	0	86,6	65	12.
dec	45,5	14,6	16.	10	5	4	2	0	0	3	0	79,9	54	8.
<b>Év:</b>	<b>385,6</b>	<b>86,4</b>	<b>júli. 19.</b>	<b>96</b>	<b>50</b>	<b>19</b>	<b>9</b>	<b>2</b>	<b>1</b>	<b>11</b>	<b>19</b>	<b>70,2</b>	<b>39</b>	<b>márc. 9.</b>

A csapadék- és nedvesség adatok összesítése - Veszprém, 2011  
(Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat)



III. TÁBLÁZAT

2011	Csapadék		Napok száma					Relatív nedvesség		Havi középhőm °C			
	Összeg (mm)	24 órai max. dátum	mm csapadék					Átlag %	24 órai min. dátum				
			≥ 0,1	≥ 1,0	≥ 5,0	≥ 10,0	≥ 20,0				≥ 50,0		
jan	5,4	2,3	13.	6	2	0	0	0	0	82,6	69	22.	0,4
febr	3,4	1,2	15.	7	2	0	0	0	0	72,2	61	8.	0,4
márc	27,0	13,4	17.	8	5	2	1	0	0	63,2	38	24.	6,3
ápr	9,5	2,5	25.	11	3	0	0	0	0	57,6	38	9.	12,8
máj	36,3	17,9	21.	9	6	2	2	0	0	58,8	47	7.	15,9
jún	30,4	5,5	6.	17	8	3	0	0	0	61,3	43	28.	20,5
júl	137,6	40,2	19	15	12	6	3	3	0	62,3	43	16	20,3
aug	18,6	12,4	4	5	2	2	1	0	0	60,4	46	30	21,8
szept	24,0	18,5	19	8	3	1	1	0	0	60,4	48	7	18,9
okt	23,3	4,6	24	9	6	0	0	0	0	69,1	53	16	10,4
nov	0,7	0,7	7	1	0	0	0	0	0	84,8	71	12	2,4
dec	41,7	16,4	15	13	8	2	1	0	0	78,5	57	8	3,3
Év:	357,9	40,2	júl. 19.	109	57	18	9	3	0	67,6	38	ápr. 9.	11,1

Éghajlati adatok összesítése - Veszprém, 2011

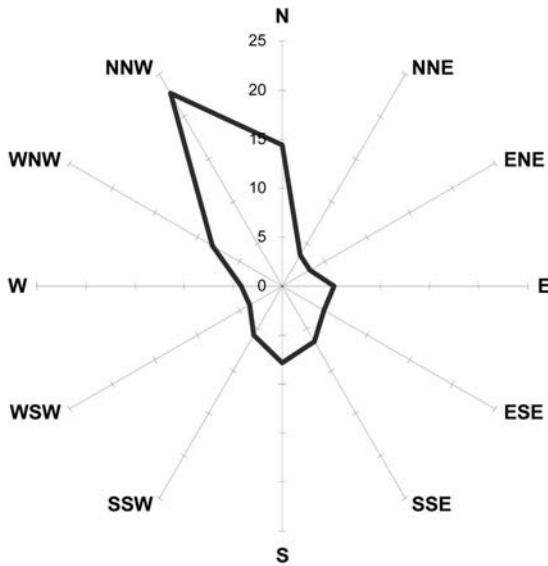
Adatforrás: Veszprém MJV éghajlati állomása, Harmat utca

## IV. TÁBLÁZAT

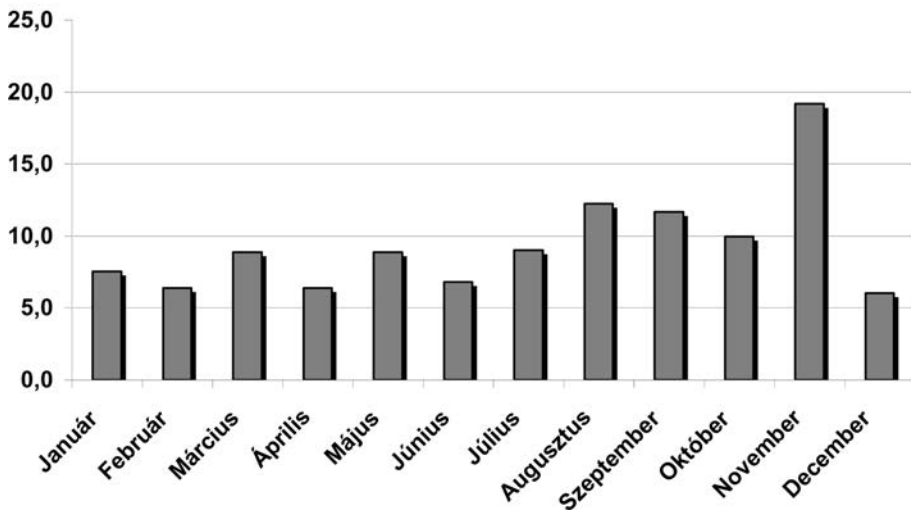
2011	N	NNE	ENE	E	ESE	SSE	S	SSW	WSW	W	WNW	NNW	CALM	Összes	C %
Január	107	38	54	34	32	49	34	54	47	52	60	127	56	744	7,5
Február	113	17	17	78	50	33	42	19	31	33	46	150	43	672	6,4
Március	104	35	16	47	46	52	88	68	32	31	53	106	66	744	8,9
Április	113	38	23	42	28	54	22	15	20	30	66	223	46	720	6,4
Május	160	41	31	27	35	75	48	11	2	9	39	200	66	744	8,9
Június	133	18	26	26	14	23	50	58	16	36	56	215	49	720	6,8
Július	124	19	10	17	13	44	39	34	23	41	102	211	67	744	9,0
Augusztus	104	24	16	13	22	69	105	31	19	12	50	188	91	744	12,2
Szeptember	109	25	14	15	20	56	44	32	15	17	73	216	84	720	11,7
Október	100	11	27	63	75	27	37	35	16	33	55	191	74	744	9,9
November	35	33	39	81	68	47	92	69	21	25	30	42	138	720	19,2
December	61	19	15	18	27	41	85	81	92	46	92	122	45	744	6,0
<b>Összeg:</b>	<b>1263</b>	<b>318</b>	<b>288</b>	<b>461</b>	<b>430</b>	<b>570</b>	<b>686</b>	<b>507</b>	<b>334</b>	<b>365</b>	<b>722</b>	<b>1991</b>	<b>825</b>	<b>8760</b>	<b>9,4</b>
Rel. %	14,4	3,6	3,3	5,3	4,9	6,5	7,8	5,8	3,8	4,2	8,2	22,7	9,4		

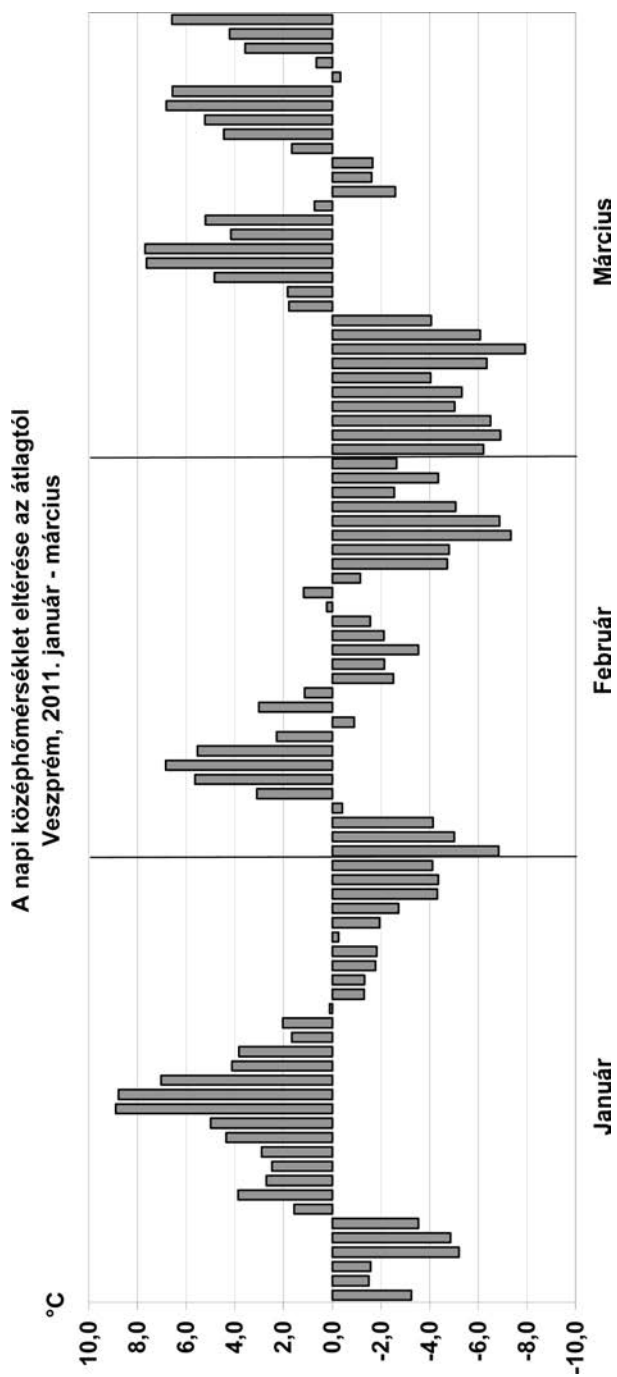
Szélirányok és a szélcsend (calm) gyakorisága - Veszprém-repülőtér, 2011  
(Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat)

**A szélirányok gyakorisága (%)  
Veszprém-repülőtér, 2011**

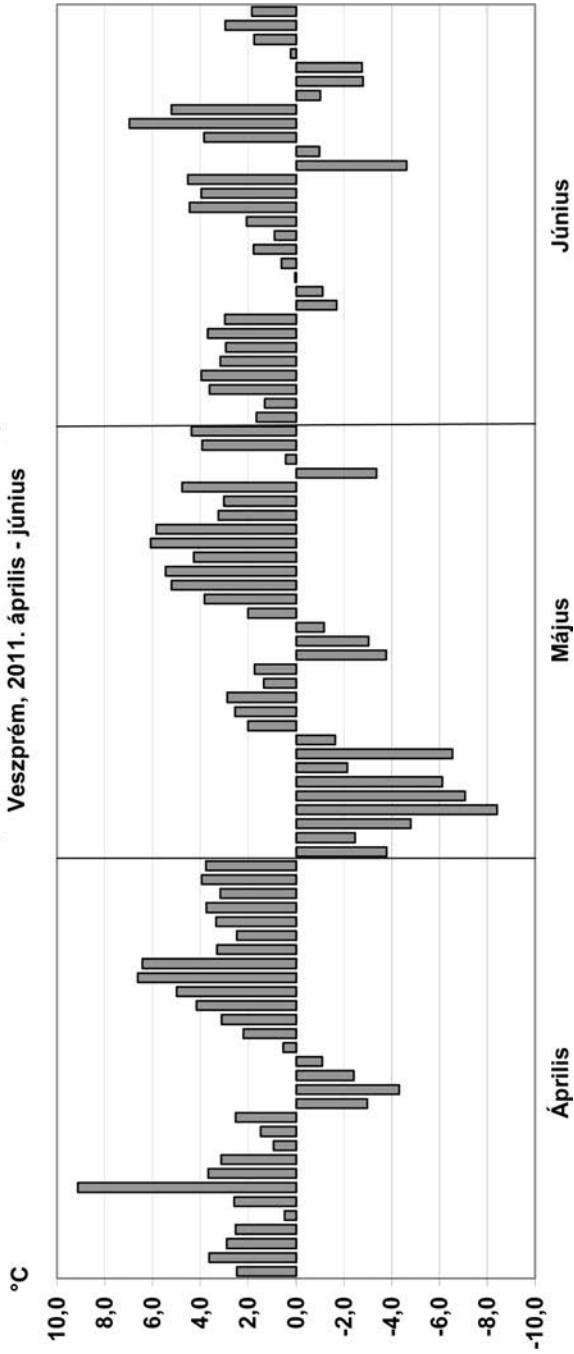


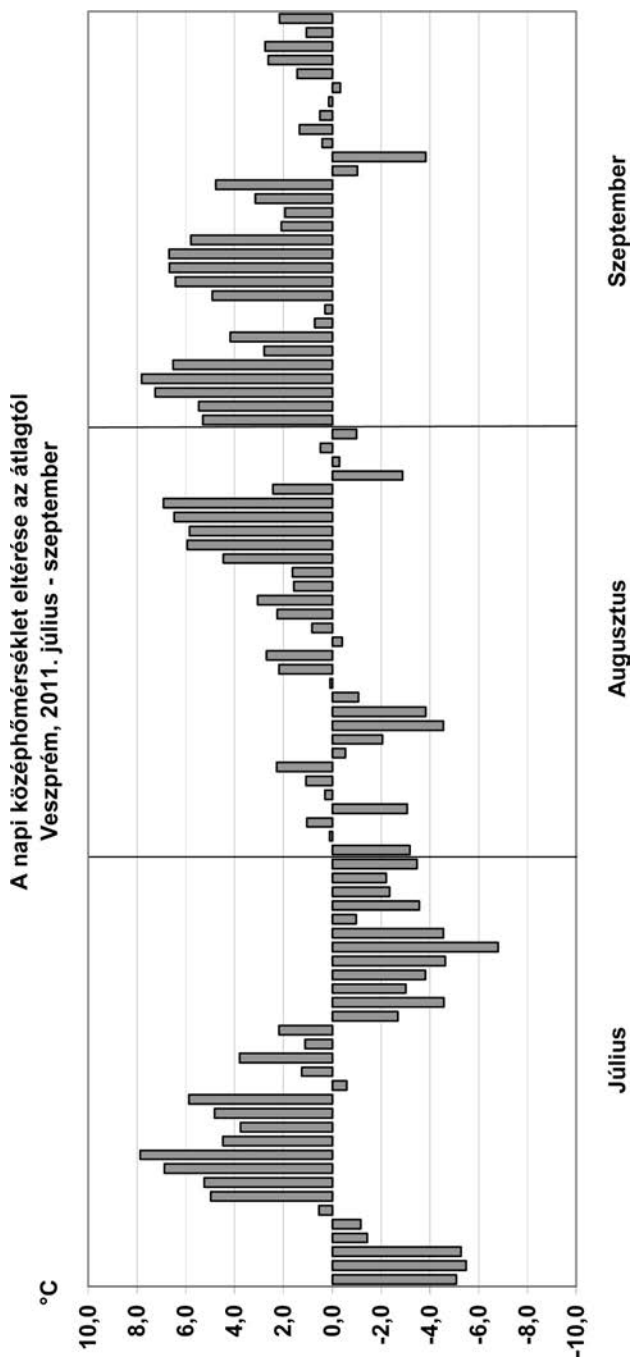
**Szélcsend gyakorisága (%)  
Veszprém-repülőtér, 2011**





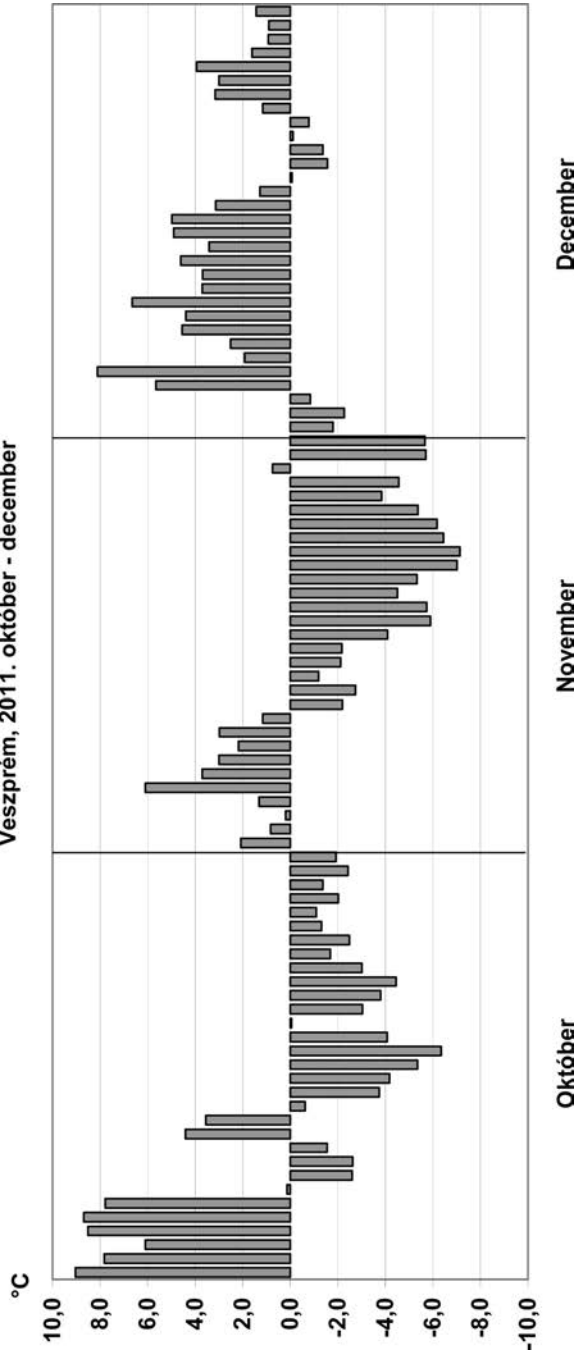
A napi középhőmérséklet eltérése az átlagtól  
Veszprém, 2011. április - június



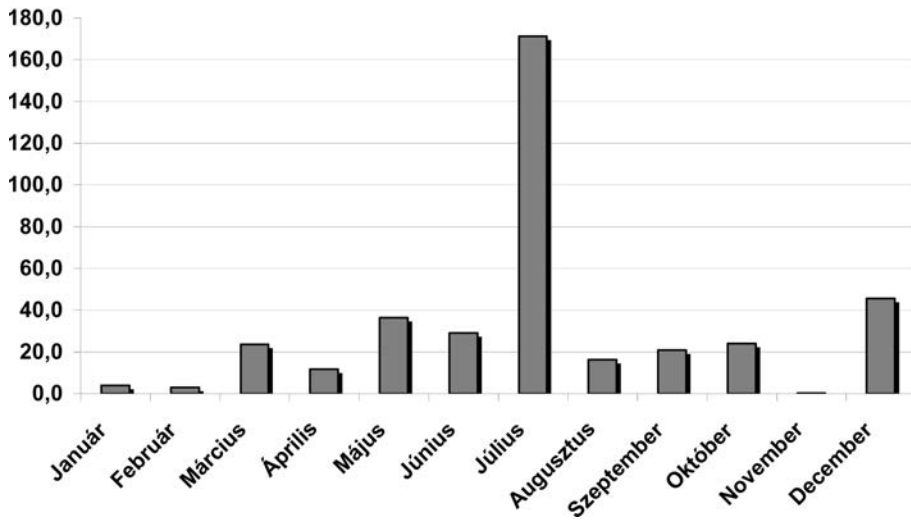




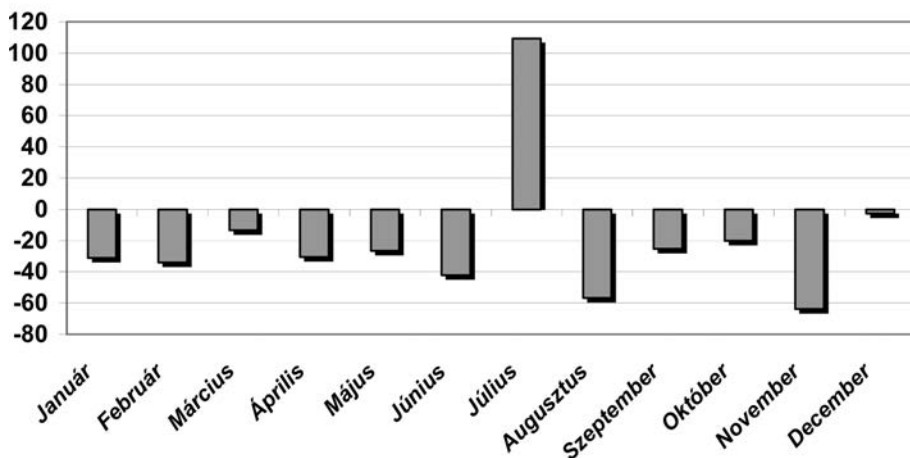
A napi középhőmérséklet eltérése az átlagtól  
Veszprém, 2011. október - december



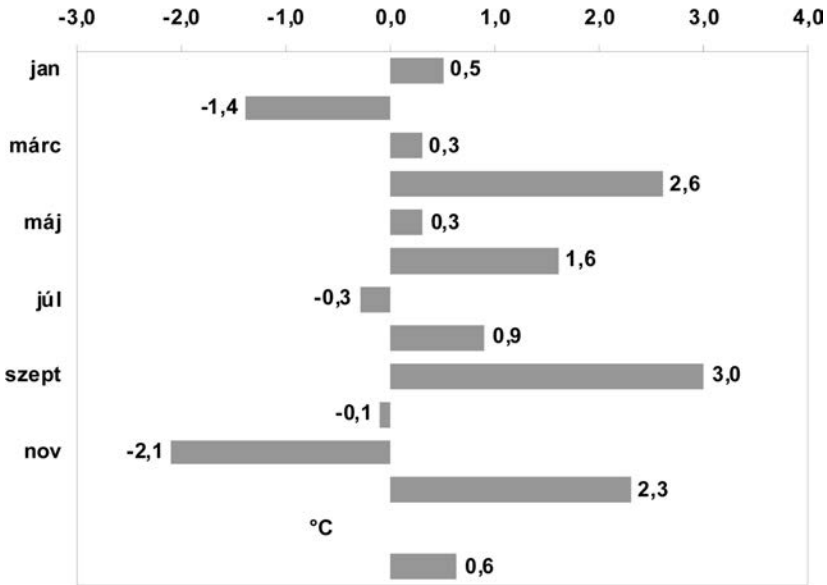
Havi csapadékösszegek (mm)  
Veszprém-repülőtér, 2011



Csapadék többlet, illetve hiány az egyes hónapokban (mm)  
Veszprém-repülőtér, 2011



**A havi középhőmérséklet eltérése a sokévi átlagtól  
Veszprém - 2011**



**Csapadék mennyiség a sokévi átlag (622 mm) százalékában  
Veszprém - 2011**

2011	mm	Különbség	%	Átlag
Január	3,9	-31	11	35
Február	2,9	-34	8	37
Március	23,6	-13	64	37
Április	11,6	-30	28	42
Május	36,5	-27	58	63
Június	29,0	-42	41	71
Július	171,2	109	276	62
Augusztus	16,3	-57	22	73
Szeptember	20,8	-25	45	46
Október	24,0	-20	55	44
November	0,3	-64	0	64
December	45,5	-3	95	48
<b>Éves összeg</b>	<b>386</b>	<b>-236</b>	<b>62</b>	<b>622</b>

## A megújult Haiszler-kápolna az Alsóvárosi temetőben

VÁNDOR ANDRÁS

### Az Alsóvárosi temető kialakulása

A temetőhely létrehozása a városgyarapodás, a lakosság számbeli növekedése, a mindenirányú fejlődés következményeként jött létre. A XVIII. században Veszprém városa kezdett terjeszkedni, így szükségessé vált új temetők megnyitása. A helyet Bajzáth József püspök jelölte ki ott, ahol jelenleg is fekszik. A temető azonban kicsi lehetett, ugyanis egy fertőző betegség miatt hamar megtelt. Szükség volt további temetőhely felkutatására. A püspöktől kapott eredeti temetőhelyet közben fokozatosan bővítették, ami abban az időpontban a mai Haiszler-kápolna körüli terület volt.



*Kápolna a felújítás előtt (sárga)*

A kápolna a szent kereszt felmagasztalásának tiszteletére épült. A kápolna építésétől kezdve a síremlékek küllemére és berendezésére nagyobb gondot fordítanak. A temetőben vannak eltemetve a város jeles polgárai, 1848/49-es szabadságharcosok, háborús hősök, polgármesterek, főpapok, orvosok.

Napjainkban a temetőt új temetkezésekre nem használják, családi sírjait, kriptáit a ma még élő leszármazottak halálakor nyitják csak meg.

### A Haiszler-kápolna építéstörténete

A temetőkápolnát Haiszler György veszprémi orvos emeltette 1831-ben, az előző évben pusztító kolerajárványban elhunyt azonos nevű fia sírhantja fölé.

Az alapító család 1832-ben az egyházmegyei hatóságnál 1000 Ft-os alapítványt tett, hogy abból évente a Szent Kereszt megtalálásának napján szentmisét mondjanak. Az alapítványhoz több egyházatya és hívő is csatlakozott. Többek között Randler János veszprémi püspök is, aki elrendelte, hogy évente meghatározott napokon szentmiséket mondjanak. Ez évente 71 szentmisét jelentett.

A kápolna építészeti kialakítását Korompay György az alábbiak szerint írja az 1957-ben megjelent Veszprém című könyvében:

*„A klasszicizmus egyházi emlékei közé tartozik a Mártírok útja (Őrsi út) 6. sz. alatt az Alsóvárosi temetőben álló Haiszler-kápolna (újabban ravatalozó) melyet Haiszler György orvos emeltetett György fia sírja fölé.*

*A bejárati oldal négy ¼ dóroszlopos, timpanonnal lezárt előépítményén keresztül köralaprajzú centrális térbe jutunk, melyhez a bejáratl szemközt félkörű apszis csatlakozik. A kápolna oldalfalain Ádám és Éva bűnbeesését, a paradicsomból való kiűzését, a kupola felületén pedig a feltámadást és az utolsó ítéletet ábrázoló freskók láthatók. A homlokzat falnyílásait kovácsoltvas rácsok díszítik. A timpanon mögötti nyeregtetőn haranggal felszerelt huszártorony ül, a kupolát zsindelezett manzárdtető fedi. Az oltár kronosztikonjából az 1830-as, a timpanon frízén levőből az 1831-es évszám olvasható ki.”*

### Megkezdődik a felújítás

Az évtizedek során nagyon elhanyagolt és leromlott állapotú kápolna felújítását több tényező szerencsés találkozása tette lehetővé, ezek nagyon röviden:

- Németh Katalin (KÖH területi felügyelő = Kulturális Örökségvédelmi Hivatal a korábbi Országos Műemlékvédelmi Hivatal jogutódja 2001-től) és Gy. Lovassy Klára, a Magyar Építőipari Múzeum akkori igazgatója kezdeményezésére Jánossy Johanna fiatal építészmérnök (a neves veszprémi építész család leszármazottja) felújítási tervet készített a temetőkápolnára,
- A Műemléki Szakképzésért Alapítvány Veszprém, műemlék épület felújító (valódi értékteremtő) munkát keresett a veszprémi Tánacsics Mihály Szak-

középiskola, Szakiskola és Kollégium újonnan indított műemléki felújító technikus tanulói számára,

- A KÖH pályázatot írt ki elhanyagolt műemlék épületek felújítására,
- A Veszprémi érsekség vállalta a felújítási pályázat előírta önrészének biztosítását.

2002. június végén érkezett a várva várt hír, nyert a kápolna felújításra beadott pályázat, szeptember elején indulhat a tetőfelújítás.

NYERTÜNK! Vége a tanévnek, kezdődik a nyári szünet, ezért nagyon gyorsan meg kellett határozni a szükséges lépéseket a szeptemberi kezdéshez, hogy az első hó előtt el tudjuk készíteni a Haiszler-kápolna tetőfelújítását.

- Találnunk kellett egy, a régi ácsmunkákhoz értő ácsmestert, aki vállalja a munka vezetését diák munkaerővel.
- Át kellett alakítani a munkát végző 15. M műemléki fenntartó technikus osztály órarendjét, szeptember, október, november hónapokban heti három nap gyakorlat, két nap elmélet, december, január, február hónapokban csak elméleti oktatás, március, április, május hónapokban ismét heti három nap gyakorlat.
- Egy faanyagvédelmi szakértővel meg kellett vizsgáltatni a tetőszerkezetet, hogy szakvéleménye alapján tudjuk elvégezni a felújítást.
- Pontos organizációs tervet kellett készíteni.
- Felvonulási épületet kellett keresni, öltöző, WC-mosdó, étkező-, raktár- stb. helyiségekkel.

A legfontosabb kérdéseket sikerült a szeptemberi kezdéshez tisztázni:

- Schalbert József hidegkúti ácsmester, Józsi bácsi elvállalta a felújítási munka vezetését a műemlékfenntartó diákokkal.
- Az alapítvány megbízta személyemet, Vándor Andrászt a felelős műszaki vezetői feladat ellátásával.
- Az alapítvány megbízta az iskola volt tanítványát, Németh Tibor 2002-ben végzett műemlékfenntartó technikust – aki alternatív katonai szolgálatát az Alapítványnál töltötte –, a művezetői feladatok ellátásával.
- Felvonulási épületként a temetőgondnokságtól megkaptuk a volt temetőőr házat. Egy nagy lomtalanítás és meszelés után használatba vehettük öltözőnek, raktárnak, a házban szerencsénkre működő mellékhelyiség is volt.
- A felvonulási épület és az építkezés áramellátását a kórház segítségével tudtuk megoldani.
- A műemlék épületek tető felújításának elengedhetetlen feltétele faanyagvédelmi szakértői vélemény készítése. Augusztus hónapban Svejkovszky Ferenc faanyagvédelmi szakértő az alapítvánnyal kötött szerződés alapján megtekintette az épület tetőszerkezetét, folyamatosan felügyelte a felújítást, elkészítette a szükséges szakértői véleményt.
- A tetőfelújításhoz szükséges keretes fémállványt a Schalbert-család biztosította.
- A kéziszerszámokat és a felújításhoz szükséges kisgépeket az iskola tanműhelye biztosította.





*A megbontott tető, itt kezdtük a feltárást és a felújítást*



*A fiatorony, csak a keményfaszerkezet volt ép, a deszkázatot cserélni kellett*

– A teljes cserére szoruló fémlemez fedés munkáit a veszprémi Tető Profi Kft. vállalta.

Szeptember első hetében nagy lendülettel megkezdődtek a felújítási munkák. A diákcsoport elkezdte a temetőőr ház kitarítását, meszelését. Beszállították az állványzat anyagát Hidegkútról. Az iskola tanműhelye biztosította a szerszámokat és az egyéb szükséges eszközöket. A nagyon rövid előkészítési idő ellenére sikerült a munkakezdés alapvető feltételeit biztosítanunk.

Elkezdődött a tényleges munka. Józsi bácsi vezetésével a diákcsoport pár nap alatt elkészítette a kápolna állványozását. Az állványzat elkészítése után következett, a meglévő héjazat megbontása a tető déli oldalán, végre megláttuk az eddig eltakart szerkezetet. Ugyanis a téglaboltozat és a tetőfedés között olyan kicsi a távolság, hogy emiatt addig senki sem láthatta a fa szerkezeti elemeket.

Menet közben alakult ki a munkamódszer, először folyamatosan lebontottuk a meredek tetőfelület műemlékpala burkolatát, egyenként megvizsgáltuk a már látható szerkezeti elemeket, eldöntöttük melyik elemet kell cserélni melyik elem az, amelyik javítható. Az új elem elkészültéig, vagy a javítható elem javításáig ideiglenes megtámasztással biztosítottuk a felső tetőrész állékonyságát. Amikor helyére került az új, vagy javított elem, elvettük az ideiglenes megtámasztást.

Pár nap alatt kialakult egy egészséges munkamegosztás a diákcsoportban, a gyakorlott tanulók Schalbert József ácsmester mellett segítették a bontás nagyon fontos műveletét, a kevésbé gyakorlottak egyszerűbb, de mindenképpen szükséges munkafolyamatokat végeztek, unatkozó ácsorgó



*A harang változtatás nélkül maradt a tartószerkezeten*

A harang változtatás nélkül a helyén maradt, a működőképesség helyreállítása nem volt feladatunk.<sup>1</sup>

A felújítási terv szerint a lebontott műemlékpala helyett az eredeti tetőfedőanyaggal megegyező faszindely burkolatot kellett készítenünk. A faszindely beszerzése



*Minta zsindely felület, itt határoztuk meg a léckiosztást*

nem egyszerű feladat, de több tanulónk volt, aki nyaranta dolgozott az „Örökségünk Örei” diáktáborokban, ahol zsindelykészítést és zsindelyezést is tanulhattak. Megkerestük az „Örökségünk Örei” tábor szervezőjét, Giczy Gabriellát és segítségével vásároltuk meg a kápolnához szükséges zsindely mennyiséget.

diákok nem láttam a felújítás munkák során.

A kápolna bejárata feletti enyhe lejtésű tetőrész megbontásánál derült ki, hogy a teljes tartószerkezet tönkrement, cserére szorul a fémlemez burkolat aljzatát képező deszkaburkolattal együtt.

A bejárat feletti tetőrészből áll ki a harangot körülvevő fiatorony, deszkaburkolata az ablakokkal együtt javíthatatlan volt, cserélni kellett.

Viszont a fiatorony keményfából készült belső tartó szerkezete teljesen ép volt, így javításra nem szorult.

A meredek tetőrész szerkezeti elemeinek megerősítése után kezdődött a lécezés a faszindely alá és megnyílt a munkaterület a zsindelyezés és zsindelyezők számára. A zsindelyezésnél élen jártak a nyári táborokban kiképzett diákjaink, akik a hagyományos munkát, csak a „kecskének” becézett eszközzel tudták elkészíteni, ezért először két darab „kecskét” gyártottak.

Időben a leghosszabb munkafolyamat volt a zsindelyezés, emlékezetem szerint több mint 4000 db faelemet kellett kézbe

venni, pontosan a helyére illeszteni és rögzíteni. Schalbert ácsmester folytathatta a felső tetőfelület bontását. A nagyon sérült bádofedés alatt teljesen elkorhadtak a fenyőfa szerkezeti elemek, jelentős részüket cserélni kellett.



*Munkában a „Kecske”,  
Péter zsindelet alakít*



*Nagy ütemben készül a zsindelezés*

megfelelően egy szerény fogadással zártuk az ünnepséget.

A nagy és eredményes munkában résztvevő diákok márciusig visszavonultak az elméleti tanuláshoz az iskola falai közé.



*A kereszt javítása: leemeltük  
a rézlemez keresztet a tartó rúdról*

A két tetőfelület közötti párkány tölgyfából készült, nagy örömünkre ezek felújítása csak egy alapos tisztítás volt.

A kereszt alulról nézve igen rossz állapotúnak látszott, de közelről megtekintve láttuk, hogy a rézlemez burkolat sarkainak forrasztása után tovább díszítheti a tetőt

A felújított fa szerkezetre rézlemez fedést készített alvállalkozónk, a Tető-Profí Kft., a tetőszegélyek, vápák is rézlemezrel készültek.

A tetőn végzett munka mellett beterveztük a falak nedvedésének egyik okozóját, a nagyon szilárd beton lábazat leverését. Fáradtságos munkával, nagyteljesítményű vésőgép segítségével ezt a feladatot is sikerült megoldani. November utolsó napjaiban, még a tél beállta előtt befejeztük a tetőfelújítást, ezzel az ez évre tervezett munka elkészült.

Az iskola új műemlékes tantermében tartottunk egy rész átadási ünnepséget a megbízó és a munkákban résztvevő összes szereplő részvételével. A felújítási munka megelőző terveit, a kápolna történet dokumentumait paravánokon mutattuk be a résztvevőknek. A régi hagyományoknak



*Tibor, Elemér és Józsi bá' a kereszt  
alatti deszkázást cseréli*

## Megszépül a kápolna

A homlokzat felújítás legfontosabb feladata ismét a „mester” megtalálása volt. A homlokzati munkák megkezdése előtt sikerült elérni, és a nem könnyű feladatra megnyerni Tóth Ferenc kőműves mestert a műemléki kőműves munkák gyakorlott ismerőjét.

A homlokzati munkákat 2003. március közepén elég csípős, tavaszi időben kezdtük. Az összeszokott diákmunkások Tóth Ferencet, „Feri bá-t” nagyon hamar megkedvelték és ismét nagy lendülettel fogtak az újabb munkafolyamatokhoz.

Első feladat a hibás vakolatfelületek meghatározása és eltávolítása volt, ezután következett a párkányok, tagozatok javítása. A lábavatvakolás a tervek szerinti lélegző vakolattal készült.



*Feri bá' leveri a hibás vakolatot*



*Több rétegben készül a „lélegző” vakolat*

A vakolatjavítás időigényes feladat, figyelembe kell venni a száradási, kötési időket. A vakolás befejezése után következett a homlokzatfestés, amit a kápolnánál tiszta mésszel kellett elkészíteni. A feladatnak megfelelő meszet a tihanyi templom felújítóitól kapott, több évig vermelt bakonybéli mész volt.

A bejárat feletti kronosztikon felújítását Gyimesi Zsolt tanulónk készítette, aki már díszítő festő szakmunkásként végezte el iskolánk műemlékfenntartó technikus szakát. Először „pauzálásnak” nevezett munkafolyamattal rögzítette az egész felirat minden elemét, majd a felület meszelése után a korábban rögzített minták alapján készített sablonnal elkészítette az eredeti felirat felújított mását.<sup>2</sup>

A nedvesség elleni szigetelés egyik eleme a megfelelő lábavatvakolat használata, másik eleme, szivárgó rendszer készítése volt.

A szivárgó rendszer elkészítésekor az egész kápolna körül árkot kellett ásni és az árokba perforált szivárgó csövet elhelyezni. A kápolna bejáratánál a szivárgó árok ásása közben megtaláltuk a talaj által eltakart eredeti lépcsőfokot a korabeli sárkaparó vasakkal.





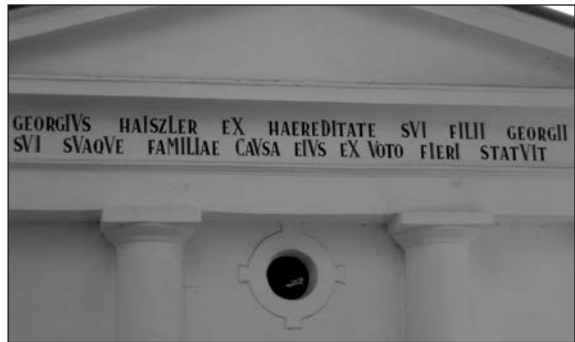
*Több évig vermelt bakonybéli mésszel készül a meszelés*

A megtalált lépcső szintje arra engedett következtetni, hogy a tetető talajszintje az eltelt 170 évben 30–40 cm-t emelkedett. A lépcsőt eredeti szintjén kellett megtartani, ezért két lépcsőfokkal lesüllyesztve alakítottuk ki a bejárat előtti pihenőt. A tervező által elképzelt új lépcsőt hidegkúti mészkővel, íves kialakítással, Reichert László és Krámlí Zoltán tót-vázsonyi kőművesek készítették.

A bejáratú kétszárnyú ajtó nagyon elhanyagolt állapotú volt, ezért újat akartunk készíteni, de Németh Katalin tanácsát



*Zsolti festőrestaurátor tanulónk a kronogramját pauzálja – a kronogramma 2012-ben*



*Szivárgó rendszer készül a további nedvesedés megakadályozásához*

megfogadva az iskola asztalos tanműhelye felújította a régít az eredeti vasalatokkal együtt, Fehér Jenő gyakorlati oktatásvezető-helyettes irányításával.

Május második hetében a 15. M osztálynak megkezdődött az érettségi szünet, így a munka befejezését átvette a következő, a 14. M műemléki fenntartó technikus osztály. A felújítási munkák befejezése után szépen kitakarítottuk a kápolnát, padjait visszahelyeztük eredeti helyére. A kápolna így ismét alkalmassá vált ravatalozásra.

Végezetül meg kell említenünk azokat, akik valamilyen módon részt vettek a munkálatokban. A műemlékfenntartó technikus kép-



*Jánossy Johanna tervező szemléli az eredeti bejárati lépcsőt*



*A kész bejárati lépcső*



*Fehér Jenő elhelyezi a felújított bejárati kaput*



*Reggeli napsütésben a főhomlokzat*



zés bevezetésének és a Haiszler-kápolna felújítási munkáinak egyaránt kezdeményezője volt az azóta örökre eltávozott Olaj Imréné, Gabi tanárnő (1951–2003) okl. építőmérnök, okl. műemlékvédelmi szakmérnök. És álljon itt a 15. M osztály

*Szépen ragyog a felújított nyugati homlokzat*



névsora: Fartel Luca, Fehér Aliz, Gál Zoltán, Gumbér Dezső, Hajba Csaba, Jaros Balázs, Kerpács Elemér, Magyar Álmos, Mészáros Jenő, Miklósi-Sikes Csaba, Molnár András, Skerlecz Ferenc, Somlai Dániel, Szabó Péter.

## Utószó

Veszprém egyik szép építményének külseje megújult, de hátra van és jelenleg megoldatlan a Haiszler-kápolna belső terének rendbetétele, restaurálása. A megkoptott, tönkrement freskók, a belső tér kronogrammájának, a szétdőlt orgonának, a fa berendezéseknek a megújítása óriási feladat lesz, de bizonyára megérné a befektetett munka, hiszen újabb érdekes színpontja lenne a Királynék városának.

### FELHASZNÁLT IRODALOM

BALASSA László–KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém. Budapest, 1983.

BALASSA László–KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém. Budapest, 2006.

HOGYA György: Adatok Veszprém város temetőinek történetéhez. Veszprém, 1997.

KOROMPAY György: Veszprém. Budapest, Műszaki K., 1957.

### JEGYZETEK

<sup>1</sup> A harang felirata: „Krisztus! Király vagy mindörökre!  
Téged illet imádás, hódolat,  
Hozzád szálljon fel minden gondolat.  
Add áldásod elhunyt híveidre.  
Légy azok királya mindörökre!”

A harang 63 kg, készítette *Szlezák László*, aranykoszorús harangöntő-mester, *dr. Rott Nándor* megyéspüspökségének 20., *Serák József* kanonok-plébánossága 8. esztendejében. In: Válság után — háború előtt. Veszprém az 1930-as évek végén. Veszprém, 2010. 143–144. p.

<sup>2</sup> A kápolna homlokzati oldalán látható kronogramma felirata:

GEORGIVS HAI SZLER EX HAEREDITATE SVI FILII GEORGII  
SVI SVA[E]QVE FAMILIAE CAVSA EIVS EX VOTO FIERI STATVIT

A felirat magyar fordítása a következő:

FOGADALOMBÓL ÁLLÍTTATTA ÖRÖKSÉGÉBŐL HAI SZLER GYÖRGY,  
FIA, GYÖRGY RÉSZÉRE ÉS SAJÁT CSALÁDJÁ SZÁMÁRA.

A feliratban nagyobb méretűre írt és pirossal festett betűjegyeket kövér dőlt betűk jelzik. A számértékek: **M**: 1 db = 1000; **D**: 1 db = 500; **C**: 1 db = 100; **L**: 3 db = 150; **X**: 2 db = 20; **V**: 9 db = 45; **I**: 16 db = 16. Összesen 33 db betű; a kiadott évszám: 1831. A felirat értelmezését Somfai Balázs főlevéltárosnak, a latin szöveg fordítását Boros István levéltári igazgatóhelyettesnek köszönöm.

## Sírkő és sírhely – a közösségi emlékezettről

FÖLDESI FERENC

**T**ALÁN NINCS VESZPRÉMNEK OLYAN LAKÓJA, aki ne gyalogolt volna keresztül Veszprém egyik legismertebb temetőjén, az Alsóvárosi temetőn át lerövidítve útját, amely a Mártírok útját köti össze az Erzsébet ligettel. Ha nem merült el a gondolataiba, talán meg-megállt némelyik díszesebb síremlék előtt, vagy böngészte a porladozó keresztteken még éppen csak olvasható feliratokat. E sorok írójának igen örömteli esemény volt, amikor 2012-ben a Hősök Napján átadták a megújított I. világháborús sírokat, és az újonnan kialakított emlékhelyet. Teljes mértékben azonosulni tudok az átadási ünnepségen Nagy Károly plébános által elmondottakkal: felemelő, hogy ebben a nehéz időszakban egy közösség nem kért, hanem adni tudott egy jó ügy érdekében.

A sírkert megújult, a szétporladt és olvashatatlan sírköveket újra cserélték, az elhunytak neveit a Hadtörténeti Intézet és Múzeum levéltára segítségével pontosították. Az ott eltemetettek visszatértek a közösség emlékezetébe. És itt álljunk meg egy pillanatra. Elgondolkodtunk már azon, hogy mi a sírkő? Ha száraz megfogalmazást használnám: „*A sírkő a genealógiai emlékezet tárgyasult formája, emlékjel, ami a leszármazást, a rokoni viszonyokat, valamint a család és közösség elhunythoz való viszonyát tárgyasítja és vési kőbe.*”<sup>1</sup> És a sírhely? Például a már említett katonaparcella 356 sírhelye? Nos, a sírhely ugyanakkor egy másik szerepkörrel bír. Az érző, értő közösség által fenntartott emlékezet helye, ahol újramondhatóak az elhunythoz kötődő közösségi történetek, az emlékezők megbizonyosodhatnak a múlttól, újrafogalmazhatják a korábbi nemzedékekhez való viszonyt és nem utolsó sorban a személyes élmény révén mindez a kortárs nemzedéki emlékezet részévé tehető. Mindehhez kapcsolódik egy írásbeliség is: a nekrológok, az emlékező írások, a személyes történetek és nem utolsó sorban a temetői feljegyzések a sírhelyekről, a feliratokról.<sup>2</sup> Vagyis az írásbeliség elérhetővé teszi a korábbi generációk emlékezetét, a vonatkoztatási keretül szolgáló életvilágok rekonstrukcióját.

Az emlékező közösség hiánya idézi elő a feledést. Ennek során mindaz eltűnik, ami már nem idézhető fel vonatkoztatási keret híján, vagy a közösségi emlékezetátadás megszakadása folytán. A sírkőről, a sírról elmondottak vonatkozhatnak veszprémi, a közösség által ismert személyekre? Bizton mondhatjuk: igen. Számtalan, a széles közösség emlékezetéből már kiesett, de az egyre szűkülő csoport emlékezetébe még meglévő és sajnos ott is egyre halványuló személyiség tűnik el lassan, de biztosan. E rövid írásban most csak kettő, a maga korában elismert és tisztelt, nép-

szerű veszprémi személy emlékezetét, de inkább a személyükhöz köthető tárgy emléket kívánom az olvasó figyelmébe ajánlani.

Mindkettő az 1848/49-es forradalom és szabadságharc katonája volt. Mindkettő sírja sokáig zarándokhely volt a '48-as emlékezések sorában. Ma már nincs, sírjuk jeltelen, nevük nem olvasható, kiestek a szélesebb emlékező közösség sorából: ők nincsenek többé. Az emlékezet zárványaként megmaradt nekrológok és arcképcsarnokok viszont halvány képét őrzik személyüknek. S, hogy kik ők? Kun Béla 1848/49-es huszárszázados, a móri csata hőse és zombatfalvi Zombat István honvéd ezredes, 1848/49-es honvéd őrnagy.

Kun Béla „emlékezetőrző zárványa” talán kissé erősebb, mint Zombat Istváné. Számtalan történet olvasható tetteiről, melyeket Eötvös Károly örökített meg írásában. Számos történet keringett róla és tetteiről még életében és viszonylag sokáig halála után. Nem csak idő, de a történelem is „segített” abban, hogy kiessen személye a kollektív és erős emlékezetből: névazonossága egy későbbi, dicstelen tetteivel „hírnevet” szerző diktatórikus személlyel. A sírkő, amely sírhelyét jelölte 1938-ban még megvolt, olvasták rajta nevét. Aztán ledöntötték, eltűnt: Kun Béla nincs többé.

Zombat Istvánról még kevesebbet lehet tudni, az ő „emlékezetőrző zárványa” igen kicsi. Történetek nem keringtek róla a városban sem életében, sem halála után. Vagy legalább is nem jegyezték fel róla. S, hogy mi az ami megmaradt róla az emlékezet emléksarnokában? Többek között írása és „emlékezetőrző jegyzéke” az



*Kun Béla sírhelye az alsóvárosi temetőben. Új sírszám nincs, régi sírszám: 862. A sír a jelenlegi számozás szerinti 80. és 81. számú között van. Több ellenőrzést követően – ha csak ideiglenesen is és nem oly díszessel, mint ellenfelének Schaffgotsche őrnagyé a móri temetőben – megjelöltem Kun Béla nyughelyét.*



*Zombat István és családja vörösköből készült sírboltja. Itt van eltemetve felesége, Zombathné Grósz Emilia, korán meghalt lánya Zombat Erzsike, lánya Vadászné Zombat Gabriella és veje Vadászy Ambrus ezredes. Régi sírszám: 1117, új sírszám: 1494*

Aradon kivégzett és bebörtönzött 1848/49-es hősökről: tábornokokról, tisztekről, tiszthelyettesekről és közvitézkekről. Igaz, a kézirat, amelyet lánya a Veszprém megyei Múzeumnak ajándékozott 1913-ban<sup>ii</sup>, már nem található, de nyomtatásban megjelent<sup>4</sup>. Őrzi emlékezetét az Erdélyi Múzeumegylet, mint annak alapító tagját, vagy a Fejér megyei és a Székesfehérvár városi történelmi és régészeti egylet, melynek tiszteletbeli tagja volt. De őrzi Veszprém város első, állandó elhelyezésű honvédszázlőalja is, melynek első parancsnoka volt.

Emlükük, hol halványan, néha erősebben: de él. És mi a helyzet sírjukkal, a sírhellyel: a kollektív emlékezet helyszínével? Ahol újramondhatóak a történetek, ahol újrafogalmazhatjuk a nemzedékükhöz tartozó viszonyainkat. Ahol folytonossá tehetjük a múlt történéseit, kapcsolva és kiegészítve a jelennel. Ahol a jövőnk érdekében kapcsoljuk egymáshoz a múltat és a jelent.

A múlt emlékezetének feltárásában jelentős szerepe van az írásbeliségnek. Leszűkítve most azokra a feljegyzésekre, melyek segítenek megőrizni és felerősíteni, megőrizni például ezeket a sírhelyeket, a kapcsolódó személyeket. E helyen mindenképpen ki kell emelni a „VKSZ” Zrt. Temetőgondnokságon vezetett feljegyzéseket, mint olyan okmányokat, melyek elősegítették, hogy a már emlékezetből kieset-

tek – jelen esetben Kun Béla és Zombat István – „visszatérjenek”. Ehhez kellett egy-egy motiváló személy – aki jelen esetben Csiszár Miklós és Gy. Lovassy Klára – és kellett egy rendkívül elkötelezett, segítő közösség – ami esetünkben a Temetőgondnokság munkatársai. Az okmányok, amelyekből a leginkább lehetett dolgozni: a „Sírboltkönyv”, valamint egy – nagy valószínűséggel 1938 után néhány évvel felfektetett – jegyzék: „Alsóvárosi temető 1800–1938.” Ezen kívül még használható volt a betűsoros „Alsóvárosi jegyzék” is. Az említett okmányok vezetését már az 1930-es évek végétől befejezték, új bejegyzések nincsenek bennük. Én a leghasználhatóbbnak az „Alsóvárosi temető 1800–1938”-as nyilvántartást találtam. Az elmondottak szerint a könyv felfektetése úgy történt, hogy minden egyes sírt a helyszíni szemlén bejegyezték a könyvbe az akkor vezetett sírszámozás szerint. Ha el tudták olvasni a sírkőre vésett nevet, pontosan beírták, ha nem: névtelenként vették fel a jegyzékre, de a sírhelyet mindenképpen jelölték. Megítélésem szerint a jegyzék pontos, követ egyfajta logikát, de néha zavaró számozás-kitérések is vannak, ami nyilván az akkori temetési rendszernek tulajdonítható. A legnagyobb gondot a kutató számára az adja, hogy a jelenleg alkalmazott sírhelyszámok nem egyeznek meg az említett könyv felfektetésekor alkalmazott és vezetett sírhelyszámzással. Sajnos ugyanez mondható el a „Sírboltkönyvre” is. Vagyis: ha felleltük a keresett személyt, még valamilyen módszerrel meg kell feleltetni a jelenlegi számozással is. Csak megjegyzésként: található még egy harmadik számozási módszert alkalmazó betűrendes mutató is, amit eddig még nem sikerült megfejtenem.

A régi és az új számozás közötti kapcsolat megteremtésében csak a gondnokságon dolgozók tudnak segíteni, akik – mint már mondtam – rendkívül segítőkészek, és láthatóan örömmel teszik. Ezúton is megköszönöm szíves támogatásukat.

E helyütt most nem térek ki a keresés hosszadalmas idejének bemutatására. Végül a fáradozást siker koronázta: mindkét sírhelyet nagy biztonsággal azonosítottam. Fogalmazhatok úgy: Kun Béla és Zombat István visszatért az emlékező közösségbe? Én úgy érzem, hogy igen. De érdemes Seneca gondolatát is megszívlelni: *„A szellem emlékezete halhatatlan! (...) egyetlen más emlékmű sem állja az időt, akár kőből, akár márványtömbből, akár földhányásokból tornyozták mérhetetlen magasba, mert valamennyi sorsa egy: pusztulás.”*<sup>5</sup>

#### JEGYZETEK

<sup>1</sup> GLÄSSER Erik: Egy bácskai orvos enyésző sírkövérol. = Bácsországi Vajdasági Honismereti Szemle, 2012/07 60.

<sup>2</sup> HOGYA György: Adatok Veszprém város temetőinek történetéhez. Veszprém, 1997.

<sup>3</sup> Veszprém Vármegyei Múzeum szerzeményi napló 1903–1923, 4052 fszám.

<sup>4</sup> VAHOT Imre: Honvédek könyve, történelmi adattár az 1848/1849-ki magyar hadjáratról, Pest, 1861.

<sup>5</sup> SENECA: Vigasztalások. Ford. Révay József, Budapest, Magyar Helikon, 1967.



## MEGEMLEKEZÉSEK

**Dr. Sipőcz József tanár, sportvezető,  
sport és helytörténész emlékére**

(1945. június 14 – 2012. január 26.)

TUNGLI JÓZSEF

**DR. SIPŐCZ JÓZSEF NYUGDÍJAS VOLT MÁR HIVATALOSAN**, mégis sokat dolgozott, nagy veszteség, hogy alkotó munkája teljében eltávozott örökre a közéletből. Sokoldalú, tapasztalt ember volt.



E sorok írója, büszke arra, hogy vele együtt versenyző atléta, tanárként kollégája, a megye sportmozgalmát együtt alakító sportvezető társa lehetett.

A tanár úr, egész élete során végzett pedagógusi hivatása mellett, önmaga által vállalt feladatnak tekintette, hogy egyre mélyebben tárja fel Veszprém város és megye, sport és társadalmi élete történéseit. Sokszor beszélt erről, kisebb-nagyobb hallgatóság előtt, velem sokszor, levéltárban, könyvtárakban történt találkozásaink során. – „Egyre többet tudok meg a múltról” – cseng fülembé most is kijelentése. Hangoztatta – „a végső tisztánlátás sohasem tárható fel, azt megítélni a kutatóknak van joga”. Eszerint végezte feladatait.

Kétségekkel volt tele az igazság kideríthetőségét illetően, mint általában a sokat tudó emberek. Munkássága értéke vitathatatlan, élete, megismerésre méltó a teljesség igénye nélkül.

Sipőcz József 1945. június 14-én született Külsővaton. Népes családjára dolgoságát jelzi, hogy elődei több száz hold földdel, nagy gazdasággal, sok állattal, köztük szép lovakkal rendelkeztek. A második világháború utáni zűrzavaros időszakban, főleg a kulák törvények következtében szétszóródott a család, de az igényes szülők Sipőcz László, Csik Anna gondoskodtak gyermekeik taníttatásáról.

József, Győrben a Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett 1963-ban. Tanári végzettségét először Szegeden a Tanárképző Főiskolán testnevelés-földrajz szakon 1969-ben, majd a Testnevelési Főiskolán (ma egyetem) 1978-ban kapta, ahol később 1984-ben, az országban az elsők között, a sporttudományok doktora címet is megszerezte.



Első diplomája kézhezvétele után, 1969–1975 között Sümegen a Ramasetter Vince Általános Iskolában tanított. Sportolóként a Sümegi Volán Sportkör országosan is jegyzett versenyzője, dobóatléta volt. Szervezésével és irányításával alakult meg a nagyközség (már város) súlyemelő szakosztálya, tagjai abban az időszakban szép sikereket értek el.

Szorgalma, munkálkodása eredményeként, 1975-ben a Veszprém Vegyipari Egyetem (ma Pannon Egyetem) testnevelési tanszékére került és ott tanított testnevelő tanárként 1985-ig. Közben folyamatosan képezte magát. Atlétaedzőként is ténykedett, a Bakony Vegyész Torna Club szakosztályában, sprintereket, középtáv-futókat, ugrókat nevelt. Ez időszak adta meg az alapot (1978–80), a sportág akkortól országosan kiemelkedő eredményességű szakosztályának (az utolsó öt évben is mindig első vagy második az országos rangsorolásban). A vezetőedzőként is dolgozó szakembernek, a megyében egyedülálló sikere volt, hogy a Magyar Atlétikai Szövetség által nyilvántartott 1100 edző között, akik közül 454 fő volt minősített, Ő országosan nyolcadik lehetett.

Sipőcz József lett az ügyvezető elnöke a város Veszprém Sportegyesület névre változtatott reprezentatív egyesületének. Az 1985–88 közötti években, közreműködésével, több létesítményfejlesztés is történt, ekkor készült el a futófolyosó, megtervezték az atlétikai pálya műanyag borítását.

Folyamatos alkotókedve kielégítése, önmaga állandó megújítása igénnyel, 1988-ban Balatonkenesére került, ahol kipróbálta a közoktatásban az irányítás feladatait, 1993-ig az ottani általános iskola igazgatását végezte.

Veszprémbe visszakérülve, 1994-től nyugdíjba vonulásáig, 2005. július 5-ig a Medgyaszay István Szakképző Iskola és Kollégium testnevelő tanára volt.

Ebben az időszakban kezdett sporttörténeti kutatásokkal foglalkozni. Ekkortól kezdte kutatóként megismerni és tisztelni a közéletben jártas társadalmi réteg, bár szakmai jellegű cikkei, kisebb jelentőségű tanulmányai már régóta megjelentek.

Következetesen, a ráfordítható idő miatti önostorozó érzettel járta a könyvtárakat, levéltárat. Önemésztő áron is felkutatta, összegyűjtötte, rendszerezte, későbbi kiadásra előkészítette a Veszprémmel kapcsolatos sport témájú történeti adatokat. Eredményeként, a megyeszékhely testkultúrája történéseit, a megismerhető kezdetektől a legutóbbi időszakig fellelte és jól tagoltan, érzékletesen követhető formában, hat külön-külön is értékes könyvként olvashatóan megírta, támogatókat is találva kiadta. A hatodik kötet halála után jelent meg.

Veszprém megyében közkedvelt és eredményes sportágakat népszerűsítő munkát is folytatott, a Veszprém Helyőrségi Művelődési Otthon felvállalásával. Kezdeményezésével, aktív irányításával, alapos részletezéssel, jövőbe mutató következtetésekkel, évenként egy alkalommal konferenciákat szervezett. Az atlétika, birkózás, labdarúgás, kézilabda, vitorlázás sportágak fejlődését, így közvetett módon is elősegítette.

A testnevelés és sport jellegű kutatások és leírások mellett, egyre bővülő terjedelemben helytörténeti gyűjtéseket is végzett, így születtek meg a betyárvilágot is bemutató munkái.

Tevékenységében, életvitelében egyaránt a teljességre törekedett. A legkülönbözőbb szakmai, társasági, társadalmi közegekben keresett kiteljesedési lehetőséget. Kiemelendő a Magyar Pedagógiai Társaság Veszprém Megyei Tagozatában és a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaságban vállalt önzetlen feladatvállalása, utóbbinak alapító tagja is volt.

Dr. Sipőcz József pedagógusi, sportvezetői, kutatói tevékenysége kiteljesedéséhez nagyban hozzájárult, hogy mindenkor biztos és segítő családi háttérrel érezhette magát mögött. Felesége, Sipőczné Hatházi Sára, tanár-képzőművész, a Szegeden tanulás időszakától, élete utolsó percéig támasza, óvója, szakmai és emberi támasza volt.

Gyermekeik, József, (1971, ELTE Állam és Jogtudományok.), Zoltán (1973, ELTE Tanárképző, PTE Természettudomány Kar) diákként, sportolóként mindketten eredményes atléták voltak édesapjuk irányításával, az életpálya választással, eddigi életvitelükkel hozzájárultak ahhoz, hogy a Sipőcz név, szűkebb-tágabb határokron belül közmegbecsüléssel büszkélkedhessen.

Dr. Sipőcz József, méltánytalanul korán, alkotótevékenysége teljében, rövid, súlyos betegség következtében hagyta el Veszprém városi-megyei munkássága helyszíneit.

Cikkei, tanulmányai, könyvei olvashatóan, hozzátartozói, tisztelői emlékezetben megőrzik egyéniségét. A 2012. évben 54. alkalommal megrendezett Nemzetközi Atlétikai Balaton Bajnokság megrendezésétől (Veszprém, július 9.), a távolugrás versenyszám őrzi emlékét.

Veszprém, 2012. augusztus 11.

#### VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- SIPŐCZ József (társszerző): VTC–VSE: 75 év Veszprém sportjáért. Veszprém: VSE, 1987. 391 p.
- SIPŐCZ József (társszerző): Magyarország olimpiai kronológiája. Bp. MOB, 1996.
- SIPŐCZ József: Savanyó Józsi, a jó betyár. Veszprém, 2006. 121 p.
- SIPŐCZ József: Veszprém sporttörténete 1867–1918. I. rész: Veszprém: Veszprém sportélete az első világháború előtt. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 1997. 127 p.
- SIPŐCZ József: Veszprém sporttörténete 1918–1945 II. rész. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2005. 164 p.
- SIPŐCZ József: Veszprém sporttörténete 1945–1948 III. rész. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2007. 111 p.
- SIPŐCZ József: Veszprém sporttörténete 1948–1957 IV. rész. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2008. 198 p.
- SIPŐCZ József: Veszprém sporttörténete 1957–1969 V. rész. Veszprém: Veszprém megyei Jogú Város Önkormányzata, 2009. 207 p.
- SIPŐCZ József: Veszprém sporttörténete 1970–1984 VI. rész. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2012. 236 p.

## A zöld napernyő már örökre behúzva (Emléktöredékek Kollár Kálmán karnagyról, a barátról és a művésről)

KELLEI GYÖRGY

AMIKOR IDÉN JÚLIUS 7-ÉN a Facebookon értesültem a haláláról, az első pillanatban a fájdalom és a veszteség helyére az önzés toladott: kivel marhás-kodom ezután, ki mesél kacagtató vicceket és történeteket a veszprémi Kossuth Lajos utcán? Ott kerültünk igazán közel egymáshoz 1998-ban, egy nyár eleji dél-előttön. A posta előtt találkoztunk, kezét fogtunk és indultunk volna tovább, de vala-



mi felfoghatatlan erő visszatartott bennünket, árnyékba húzódtunk, hogy pár percet beszélges-sünk. A percekből másfél óra lett, állva, karba font kézzel kölcsönösen szórakoztattuk egymást. Gyerekkori emlékek, zenei és irodalmi élmények, szerelmi kalandok, művelődéspolitikai kérdések kerültek szóba; sok mindenben egyetértettünk, csak kevés dologban különbözött a véleményünk. A város templomaiban már deket harangoztak, amikor befejeztük a diskurzust azzal, hogy folyta-tása következik.

A Veszprém megyei Napló szerkesztősége, ahol kulturális rovatvezetőként dolgoztam, az idő tájt a Házgyári úton működött. Alighogy kértem, író-asztalomon csörgött a vezetékes telefon. Kálmán keresett: ősszel elmennék-e velük franciaországi turnéra? Megköszöntem a meghívást, és igent mondtam.

\* \* \*

Azon a régi nyáron kezdtem csak igazán gondolkodni azon, hogy mit tudok *Kollár Kálmán* tevékenységéről, és mit tudok a Liszt Ferenc Kórustársaságról. A lapnál nem hozzám tartozott a zenei terület, csupán a kulturális rovat szerkesztője-ként érintett a művészeti ág. Akadt is éppen elég konfliktus, olykor nem győztem elsimítani a produkciók és a kritikák miatt keletkező személyi ellentéteket.

Kollár Kálmán nevét és a kórus munkáját fellépéseikről ismertem, távolról, nézőként, amikor beültem egy-egy hangversenyükre, vagy éppen alkalmi szereplésüket hallgattam meg. Baráti „áttörésre”, személyes kontaktusra 1994 telén került sor. A veszprémi Petőfi Színházban *Holl István* színész rendezésében ekkoriban mutatták be Zerkovitz Béla és Szilágyi László *Csókos asszony* című operettjét. Kritikámban, enyhén szólva, „lehúztam” a produkciót, amelyben az elragadó, örökzöld slágerek sem mentették meg a gyatra éneklést, az elhadart, elkapkodott, sekélyes sztorit. Miután a főszerkesztő elolvasta a cikket, megkérdezte, hogy vállalom-e a véleményemet. Persze, miért ne, előítéletek nélkül írtam le benyomásaimat. A megjelenés után minden oldalról bíraltak: színházi emberek, nézők és törleszkedő szakmabeliek, sőt, helybeli televíziós kollégák még arra sem méltattak, hogy az élő beszélgetésben megvédhessem, alátámaszthassam kritikai észrevételeimet. Mindez nem foglalkozott, de az etikátlan megjegyzések azért meg-megtapadtak rajtam. Kálmán aztán feloldotta őket. Telefonált: – *Igazad volt, maximálisan egyetértek veled. Úgy hallottam, hogy már korrigálták az előadást, rövidebb, feszebb és minőségesebb lett. Ha nem csapsz oda rendesen, legközelebb operát játszanak majd.* – Utóbbi mondata persze művészi túlzás volt, de bátorításától szertefoszlottak kételkedéseim.

\* \* \*

Elöttem egy színes, kissé töredezett fotó Kálmánról. 1998 októberében készítettem a Veszprémtől 1800 kilométerre fekvő Loire-parti Montjeanban. A település a 19. században az 1010 kilométer hosszú Loire egyik legjelentősebb kikötője volt, a környéken bányásztak mészkövet és szenet hajókkal szállították Bretagne-ba. A városban pezsgő a kulturális élet. Zene- és tánciskolája, kamara- és szimfonikus zenekara van, 350 személyes színháztermében a helybeli színiiskola növendékei is fellépnek. Kálmánék hatalmas sikert arattak az értő közönség előtt. Végig jókedvű volt, az említett fotó éppen egy ilyen pillanatot örökített meg. Kálmán a montjeani közösségi ház nagytermében egy széken ül, egyik alkalommal itt vacsoráztunk. Derékig látszik. Fekete nadrágot és szürkés-kék inget visel, rajta az elmaradhatatlan szemüveg. Ragyog az arca, mosolyog. Olyan fény borítja el, mint amikor egy felhős nyári éjszakán a hold sugarai átvilágítanak az égbolt résein. Isteni fény, isteni ragyogás ez, méltó Kálmánhoz. Ám ez a fotó nem egy szokványos felvétel. Művészi értéke nem nagy, mégis különleges. Hogy mitől? Együttléteink alatt gyakran szót váltottunk parajelenségekről is, őt érdekelték a megmagyarázhatatlan, rejtélyes folyamatok, csalafinta ideológiákat társított ezekhez. Egyszer, amikor fenn jártam a lakásában, *Reviczky Krisztina* ajkai költőnővel nevetve azt vitatták, hogy a mosdókagylóban lefolyó víz irányának milyen spirituális értelmezése van, ugyanis nem mindegy, hogy jobbra vagy balra fordulva örvénylik-e a vízszugár, amikor elnyeli a lefolyócső. Kálmán kópésan ugratta a költőnőt, és így tett velem is Montjeanban. Persze a lelke mélyén nem hitt az okkult erőkből, a parafenoménok csaló bűvészkedéseiben, maszlagáiban, istenhite kikezdehetetlen volt, de szeretett heccelődni, kábi-

tani. Higgyem el, hogy ő is képes bravúros mutatványokra. A montjeaniaktól kapott városi plakettet a homlokához nyomta, majd elengedte. Büszkén nézett előre. A fém odatapadt a nedves bőrhöz, ám amikor a kohézió a hőmérséklet megváltozása miatt gyengült, vagy Kálmán ösztönösen összeráncolta a homlokát, hogy tovább tartson a bővület, az ölébe pottyant. Egyszer még sikerrel megismétlődött a kísérlet, de később már megmakacsolta magát a montjeani ajándék, nem akart engedelmeskedni.

Kálmán emlékét nekem többek között ez a játékos, humoros fotó is megőrzi a múltó időben.

\* \* \*

Kodály Zoltán és Bartók Béla zenéjének esszenciáját ezernyi megközelítésben, formában hallottam már. Affektáló, sznob okfejtések is akadtak közöttük. Talán Fodor András Kossuth-díjas költő 1978-ban megjelent, *Vallomások Bartókról* című kötete hatott rám legmélyebben, de Kálmán ráérző, elsőrangú pedagógushoz méltó elemzése vitt igazán közel a két géniusz munkásságához. A franciaországi Laval keskeny utcáin, régi, favázas házai között ballagtunk. Lavalt a Mayenne folyó szeli ketté. Itt született az *Übü király* című abszurd dráma írója, Alfred Jarry és Henri Rousseau, a „vámosként” becézett világhírű naiv festő. Séta közben Kálmánhoz fordultam: – *Kérlek, magyarázd már meg, mi a közös és mi az eltérő Kodály és Bartók zenéjében.* – Kicsit kötözködő volt a kérdésem. Zenei berkekben nemegyszer hallottam, hogy Kollár Kálmán a magyar népdalok avatott ismerője és értelmezője. Felhúzott szemöldökkel rám nézett: – *Komolyan gondolod?* – Bölintottam, és hozzáfűztem, hogy érthető elemzésre számítok, vegye figyelembe, hogy laikus vagyok. Szemrebbenés nélkül figyeltem és szívtam magamba a fejtegetését:

*„Népdalaink nem természeti képek, hanem szimbólumok, a valóságból merítenek... Nagyon kell ismerni hozzá a történelmet, az ország tájegységeit. A szégyenlős magyar férfi-nő viszonyt falun rettenetes titok, mítosz lengi körül. A szerelem jelképekben, például alma, szilva, uborka, csizma alakjában, körülírva jelenik meg. Kidomborodik bennük az ősi magyar falvak lakóinak istenhite, asszonytisztelete, gyermekszeretete, természetimádata, a föld, a munka tisztelete és a hazaszeretet. A bujdosó árva madárról szóló dal például a nyolc-tíz esztendő s katonáskodást idézi. A Mátrai képek a mátrai pásztorélet csodálatos, fantasztikus freskója. Kodálynak ez a műve sokak szerint a magyar kórusirodalom csúcspontja. A népzene komplikált jelképrendszer, amit sajnos nem tanítanak a főiskolákon és az egyetemeken. Ha a drágáimmal, a kórus tagjaival előveszünk egy népdalszöveget a próbán, akkor fölvillanyozódnak, mindent tudni akarnak a népdalról. Érdekes módon a magyar zene nehezebben adja meg magát nekünk, mint egy Monteverdi például. Az okát nem tudom megfejteni. Talán annyira fertőzöttek vagyunk mindenféle zenei behatással, hogy a népdal kultusza háttérbe szorul. Pedig fontosak, mert hordozzák a társadalmi tudatunkat, történelmünket, érzelmvilágunkat, szokásainkat. Ha egyik kezünkkel nem kapaszkodunk a gyökerekbe, akkor menthetetlenül elsodor bennünket a szél. A*

magyar kórusműveknél a legigényesebb opuszok mind magyar népdalíhletésűek. A népdalok nélkülözhetetlen 'alapanyagok'. Olykor természetes módon szólalnak meg, hangszeres vagy többszólamú kísérettel, olykor pedig egy vers megzenésített formájában jelentkeznek; a népdalok motívumai, fordulatai, gesztusrendszerük ott lapang, állandóan jelen van a hazai művekben. A magyar komponisták annyira telestívták magukat a népdallal, hogy nélkülük zeneileg szinte képtelenek létezni... De hogy válaszoljak a kérdésekre... Képzeld el egy hatalmas pipacsmezőt. Bartók ebből csak egyetlen egy szálat szakított le, míg Kodály átölelte az összes virágot. Kompozícióikban így ötvöződik a magyar, illetve az egyetemes vonulat, hatásuk a világban különböző módon érvényesül, de virtuálisan a pipacsmező jelenti az állandóságot, a hazát, az otthont.”

\* \* \*

Kollár Kálmán 1958-ban lemezvillás Csepel motorkerékpárjával keresztül hajtott Veszprémen, és – amint azt öt éve, 75. születésnapján készített interjúban mondta – megmagyarázhatatlan szerelem keletkezett benne a város iránt, lenyűgözte a megyeszékhely. Ebben az esztendőben alakult meg a Liszt kórus. Akkor még nem gondolt arra, hogy egy év híján fél évszázad tölt majd el az együttes élén, sikert sikerre halmozva a régióban, az országban és külföldön.

1932. június 29-én született Lovászpatonán, a négy elemi iskola után a győri bencés gimnáziumban és tanítóképzőben folytatta tanulmányait. A patonai „öspörös” úr papnak szánta az okos gyereket, de Kálmán asztalos édesapja hallani sem akart erről. Édesanyja varrónő volt, s mivel nem volt földjük, az izmos, duci kölyök (később birkózott is, ifjúsági válogatott lett) parasztcsaládoknál dolgozott. Sokszor azt hitte, hogy megszakad aratáskor, kéverakáskor, masinázáskor. Ebben a környezetben szóba sem jött, hogy egyszer majd karmester lesz. Tizenkét éves korában az otthoni asztalos műhelyben készített magának egy hegedűt, elvitte Győrbe és bement a zeneiskolába. Bekopogott egy terembe és egy szemüveges zenetanárnak azt mondta, hogy tanítsa meg hegedülni.

Kálmán Győrben végezte a zeneiskolát, a konzervatóriumot és a főiskolát. Ott diplomázott hegedűből és szolfézsából. Emellett tanítói oklevelet is szerzett. Később az énektanári és karvezetői diplomát is megkapta. 1955-ben a veszprémi Állami Zeneiskola, később a Csermák Antal Zeneiskola tanára lett. Két éven keresztül hetente kétszer Győr és Veszprém között pendlizett vonattal. 1963-ban Nagy Lidiától, a veszprémi ének-zene iskola alapítójától átvette a Liszt kórus irányítását. Korábban ő vezette a tenor szólamot. Ekkor ismerte meg a kóruséneklést, a közösségi összetartozást. Az együttest eleinte Munkáskórusnak hívták, majd Liszt Ferenc nevét vették fel, 1996-ban pedig kórustársasággá változtatták a nevüket. Széles körű zenei felkészültségének és kiapadhatatlan energiájának köszönhetően jutott ideje más kórusokra is. A hatvanas években hat évig a Zirci Bányász Vegyes kart, a nyolcvanas években a Péti Munkás Férfikart, 1975-től 1987-ig a veszprémi Kállai Éva Gimnázium Leány-, illetve Vegyes karát vezette.



A legnagyobb sikereket a Liszt Ferenc Kórustársasággal érte el, kölcsönösen halhatatlanná tették egymást. Az elmúlt évtizedekben felléptek Olaszországban, Görögországban, Angliában, Franciaországban, Svájcban, Belgiumban, Walesben, Spanyolországban, Romániában, Horvátországban, Ausztriában. Az olaszországi Arezzóból három első díjat hoztak el, és két alkalommal a BBC versenyének nyertesei lettek. A franciaországi Toursban Köztársasági Elnöki Különdíjat kaptak, míg egy évvel később, 1976-ban a svájci Moutreaux-ben az első helyre kerültek. Az első és a második Budapesti Nemzetközi Kórusversenyen Aranydiplomát vehettek át. 2000-ben, a II. Budapesti Kodály Zoltán Kórusversenyen első díjjal jutalmazták produkciójukat. Húsvéti zenés áhítattal rendszeresen fellépnek a veszprémi Szent Mihály-székesegyházban, Pünkösdkor pedig a Tihanyi Apátságban énekelnek. A kórustársaság szervezi és rendezi kétévenként októberben a Nemzetközi Romantikus Kóruszenei Találkozót. Az eddigi tíz seregszemen nyolc országból 42 együttes lépett fel Veszprémben. 1998-ban megszerezték a legmagasabb magyarországi minősítést, a *Hangversenykórus Summa cum Laude* címet. Ugyanebben az évben, a 40 éves jubileumon felavatták a Kórusházat. 2007-ben a kórus elnyerte a Magyar Művészetért Díjat, 2011-ben pedig Magyar Örökség Díjban részesültek. Pazar lista, s mindez Kálmán ars poeticájából fakad, amit 1997 novemberében így fogalmazott meg a Városi Művelődési Központ *Vendégeink a barátaink* című beszélgetéssorozatában: „*Mindig azt teszem, ami a kórustagok arcára van írva. S nagyon szeretni kell őket. Én mindig a kórustagokért vagyok, ők az elsők.*”

Soha nem ismert pardont, ha a zenéről és a drágáiról esett szó. Nem tűrte el, ha külső momentumok megzavarták őket hangversenyeiken. Elég volt egy pillantás, és „rendet” teremtett. Egy alkalommal tanúja voltam annak a láthatatlan szellemi áramnak, amely belőle sugárzott. Külföldön léptek fel, egy ódon kastély dísztermében énekeltek. A regionális televízió operatőre buzgón forgatott, miközben bőr cipőtalpával neszezve meg-megcsúszott a frissen fényesített padlón. Kálmán egy villanásnyi időre korholó tekintettel oldalra fordította a fejét, és az operatőr máris zokniban végezte a munkáját. S tapasztaltam azt is, amikor iszonyú lelki erővel újra kezdte vezényelni hangversenyük nyitó művét, mert a meghívott és még rutintalan hegedűművész rossz ütemben szólaltatta meg a hangszerét.

A kórusnak 12 CD-je jelent meg, a sort 1981-ben a *Bakonyi Hangok* első darabja nyitotta meg. Négy lemez született ebből a sorozatból. 2002-ben elkészült a Kodály 24 vegyes kari művét bemutató dupla CD: „*Zengi nekünk dalt...*” Kálmán hasonló címmel tanulmánykötetet is írt. Ekkor ünnepelte 70. születésnapját, amely egybeesett Kodály Zoltán születésének 120. évfordulójával. Tíz évvel ezelőtt így beszélt a lemezről és a kötetről: „*Huszonnégy Kodály-mű, a legnagyobbak kerültek lemezre. Néhány kisebb terjedelmű darab maradt ki... Vörösmarty Liszt Ferenchez című versére komponált Kodály egy gyönyörű, zengzetes kórusművet, és a költemény sorai között találjuk a címben idézett szavakat. A tanulmánykötet a CD huszonnégy művének elemzését tartalmazza egyenként, külön-külön. Próbáltam megfogalmazni, hogy karvezetői szempontból milyen speciális feladatot jelentenek a művek. Az elem-*

zések szintézist adnak. Kiderült számomra, ha igazán hitelesen akarjuk Kodályt tolmácsolni, akkor nem elég azt az egy művet bonckés alá venni, amit éppen tanítunk a kórusnak, hanem ismerni kell az egész életművet. Ez a munka Európában is egyedülálló, ilyen összefoglaló tanulmány még nem készült. A magyar és a kodályi lélek találkozása olyan mélységeket érint, ami másutt nem fordulhat elő. A népdalok olyanok, mintha tükörbe nézne az ember, ha ismerjük és énekeljük őket, meg tudjuk, hogy kik vagyunk. Ez fantasztikus nagy élmény. Amihez Kodály hozzányúlt, ahhoz a magyar lélek valamilyen darabkája kötődik. Ezt csak ő tudja megcsinálni.”

\* \* \*

Belvárosi, hatodik emeleti, másfél szobás, könyvekkel, lemezekkel, kazettákkal, oklevelekkel, utazások emlékeivel és hangszerekkel zsúfolt lakásában számos interjút készítettem vele. Emellett szerepléseikről tudósítottam, és híreket közöltem rólok. Amikor látogatásaim között sűrű elfoglaltságom miatt hosszabb idő telt el, szemrehányást tett, kihúztam őt a barátaim névsorából, mert *falus*i karnaggyal nem foglalkozom. Persze derűs, évődő hangneműek voltak ezek a feddések, barátokként hiányoztunk egymásnak. Ahányszor csak elhajtottam a Jutasi út elején, a vásárcsarnok mellett, minden alkalommal felnéztem a kocsiból az erkélye fölé kinyúló zöld napernyőre. Az ernyőt csak zord, cudar időjáráskor találtam behúzva. Most már örökre így lesz. Nincs kihez felpillantanom.

Kis lakásában nassolgatás és teázgatás közben örökérvényű gondolatokat fogalmazott meg. A hegedűtanításról például ezeket mondta: „*A hegedűt ugyanígy kell tanítani, mint a kórusvezetést. Ugyanazok a törvények. S nem az számít, hogy a növendékből ki és mi lesz. A lényeg az, hogy az álla alatt a 'száraz' fával mit tud kezdeni belülről. A tapasztalatokká átalakuló lelki folyamatok hogyan, miként jelentkeznek, amikor hegedűl. Ha kétszer tökéletesen eljátszik valaki egy művet, ott nincs mit keresgélni. Az életet nem lehet skatulyaszerűen élni, nem ismétlődik semmi, csak látáshoz.*” S amikor megkérdeztem tőle, hogy dédelgetett-e szólistakarriert annak idején, tiltakozott: – *Mint hegedűs, nem vagyok színpadra teremt. Soha nem voltak szólistaambícióim.*

Frappáns esszével lepett meg a kórustársaság által képviselt zenei irányzatról is: „*A mi hangzásideálunktól soha nem tértünk el. Azt mondják a kollégák, hogy csukott szemmel messziről meg lehet ismerni a Liszt kórus bársonyos, lágy hangzásvilágát. Az emberi hangon nem szabad erőszakot venni, az emberi hang nem hangszer, de minden hangszer az emberi hang utánzását akarja elérni. Nekünk nem kellett soha stílust váltanunk, egy bizonyos hangzáskultúrát teremtettünk, amelytől nem távolodtunk el, és nem csalódtunk benne. Európa minden versenyén megálltuk a helyünket. Az ember természetes énekhangján énekelünk, nem csinálunk belőle hangszert. Az emberi hang a legnemesebb, a legszentebb hangszer a világon, párja nincs. Ezt kell kiművelni... Az a baj, hogy a politikusok nem hisznek az agyukatatóknak. Nem hiszik, hogy először a lelket kell egészségessé tenni és utána egészséges*

lesz a test is. Ha ez rendben van, az ember tud termelni. Ezért kellene az államnak eltartani a kultúrát, és nem megalázó helyzetbe hozni bennünket. A kultúrán a színházat, a mozit, a zenét, az irodalmat, a képzőművészetet, az építészetet értjük. Pedig nem az a kultúra, hanem az, hogy mit eszem, mit iszom, hogyan viselkedem, öltözködöm, hogyan élek a párommal, hány idegen nyelven beszélek, mit olvasok, hogyan nevelem a gyerekeimet. Ez mind kultúra és ennek a zene egy kis része, de nagyon alkalmas arra, hogy minőségének felcserélésével manipulálni lehessen az embereket. Mi élő szerzőktől húsz magyar kórusművet tanultunk meg. Ez Magyarországon egészen ritka. De a régi zenétől kezdve a bécsi klasszikusokon, romantikusokon át a mai avantgárd szerzőkig terjed a skála. Mindegyik műnek más a színvilága, hangzáskultúrája, mindegyik mást akar elhíttetni velünk, az előadókkal, a hallgatókkal, mindegyik másról akar meggyőzni.”

A kórus az utóbbi évtizedekben szívesen énekelt oratóriumokat: *Vásáry Tamással* Mozart c-moll miséjét, *Roy Wales-el* Händel Messiását, *Medveczky Ádámmal* Orff *Carmina Burana* című művét.

Kollár Kálmán 75. születésnapján így nyilatkozott a Veszprém megyei Naplónak: – *A hátralevő éveimet Veszprémnek kell adnom. A régi veszprémi szerzők kompozícióit kell felélesztenem, hogy büszke lehessen a város a múltjára. Két CD már megjelent ebben a Musica Antiqua Vesprimiensis sorozatban.*

Az első két lemez 2004-ben, illetve 2006-ban készült el. A veszprémi püspöki levéltárban őrzött 17–18. századi zenei anyagot, a lúdtollal írt kottákat Kálmán dolgozta fel számítógép segítségével. „*Gyöngyszemecskék, apró, tökéletes miniatűrök*” – így jellemezte a darabokat. A partitúrák az elmúlt évszázadokban alkotó zeneszerzők, karnagyok és orgonisták műveit „támasztják” fel. A felbecsülhetetlen értékű gyűjtemény és kultúrtörténeti, zenei kincs a közelmúltban jelent meg a negyedik CD-n.

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem és a Kórusok Országos Tanácsa 2005. április 2-án és 3-án mesterkurzust tartott a karnagyoknak. A kurzus vezetésére öt kérték fel. Naponta három-három órás próbát tartott a résztvevőknek. Elsősorban a ma élő zeneszerzők komplikált, nehéz műveit elemezték, megközelítésük és értelmezésük állt a középpontban. A kurzusra a ma élő legnagyobb zeneszerzők közül *Karai József, Kocsár Miklós* és *Szokolay Sándor* is ellátogatott.

\* \* \*

Kálmán szabad idejében sokat olvasott, szerette *Hamvas Béla, Márai Sándor* és *Hrabal* könyveit. S jó időben gyakran kiment a Veszprém melletti Csatár-hegyre, kis házába. Jávor- és fenyőfából itt készítette a hegedűit. A lakkot is maga keverte ki ősrégi, de módosított cremonai receptek alapján. – *A hegedű mindig egy csodát jelentett számomra. Valami történik, amikor rajta dolgozom Csatáron. A fák alatt, madarak között az ember közel érzi magát Istenhez. Valaki vezeti a kezemet. Az ember lelkének egy kis darabja benne van a hangszerben.*

Rendkívül gazdag, maradandó értékeket létrehozó életébe belefért a prózairás is. Nyolcvanadik születésnapjára jelent meg a *Hamu alatt* című gyűjteménye. A kötetet tusrajzaival illusztráló *Debreczeny Zoltán* festőművész találoán *kolláriáknak* nevezte a Lovászpatonához kapcsolódó történeteket és epizódokat. „*Történeteim szereplői nem kitalált, hanem valóságos személyek. Mondanom sem kell, hogy messze elkerült az a szándék, hogy írásaimmal bárkit megbántsak. Ha ennek ellenére valaki mégis neheztelne, ezúton kérem, mentsen fel a szent és mindent megszépítő emlékezés bocsánatos bűne alól. Köszönöm nekik, hogy köztük lehettem, és csillagszemű tekintetüket a mai napig őrizhetem... Kálmán*” – olvashatjuk könyvének bevezetőjében.

A huszonnyolc balladai hangvételi novellában a szülőfalu múltbeli világa elevededik meg. Mint az egyszerű, könnyen énekelhető dalok kottái, olyan kristálytiszták és cizelláltak ezek az emlékezések. Fájdalmasak és mulatságosak – keserédesek – egyszerre; betegségről, háborúról, gyerekkori csínyekről, falusi ebédekről, verejtékes aratásokról, mókás foghúzásról és varázslatos hegedűórákról szólnak, közben fel-feltűnik egy-egy miniportré anekdotákkal fűszerezve. Kálmán elkerüli az eufemisztikus ábrázolást, és nem aggat felesleges toposzokat alakjaira, *csak* mesél, természetesen és szeretettel, hálával.

Zeneszerzőként is debütált. *Veszprémi Passió* című művének ősbemutatóját a Liszt kórus előadásában április 4-én tartották a székesegyházban. CD-felvétel is készült, és a tihanyi apátságban is bemutatták a kompozíciót. Kálmán hetekkel a halála előtt nyilatkozott a Veszprém megyei Naplónak: – *Már konzis koromban is próbálkoztam zeneszerzéssel, de az akkori igazgatóm kedvemet szegte: szép-szép, de ez nem magyar zene. Tizenévesként fogalmam sem volt, mi a magyar, francia, német vagy másféle zene, ez csak később tudatosodott bennem. Kisebbségi zeneművek, átíratok azért találhatóak a főkönyvtárban... A liturgiában évente ismétlődő szenvedéstörténet végigélése számomra is megrázó élmény. A Veszprémi jelző azért került a Passió elé, mert a Liszt Ferenc Kórustársaságnak nagyon sok jót tett a város, az érsekség és Nagy Károly atya... Nagypénteken a templomokban a liturgia szerint nem szólalhat meg hangszer, a harangok is elmennek Rómába. Emiatt a magyar nyelvű passiók egyszerűek, egyszólamúak, szegényesek. Az én passióm a vegyes kar, a szólisták és a hangszerek szerepeltetésével az egyszólamú magyar passióknál sokkal gazdagabbá válik. Tisztelettel és örömmel írtam kórusom tagjai számára, akik megható odaadással vettek részt az ősbemutató előkészítésében. A lelkes fogadtatás igazolta törekvéseinket.*

Kálmán rengeteg elismerésben részesült, elhalmozták díjakkal. Néhány ezek közül: Pro Urbe, Veszprém (1992), SZOT-díj, Veszprém Megyei Érdemérem és Művészeti Díj (1997), Gizella-díj (2001), Veszprém Város Díszpolgára (2002), Magyar Köztársaság Érdemérem Lovagkeresztje (2002), Lovászpátona Díszpolgára (2007), Magyar Kultúra Lovagja (2009), KÓTA Életmű-díj (2009). A rangos művészeti díj (Liszt-díj, érdemes művész, kiváló művész) azonban csendes, békés haláláig elkerülte. Gyanítom, hogy *igazi, őszinte* odaadással senki nem hadakozott orszá-

gos zenei elismertségéért, de ő nem kesergett emiatt: – *Ez egy értékvesztett világ. Einsteint megkérdezték, hogy miért hegedül annyit, a zenélésre fordított időt tudományos munkával is tölthetné. Erre azt válaszolta a tudós: ha nem hegedülnék, akkor azt sem tudtam volna megcsinálni, amit eddig megcsináltam. A zenei művészeti díjak is eltorzultak. Nem biztos, hogy örülnék neki, ha kapnék egy Liszt-díjat, és tudnám, hogy kik kaptak még. Olyan kategóriában is kaptak már, amivel én soha nem tudnék azonosulni, inkább szégyellném magam, ha kapnék.*

\* \* \*

„Zengj nekünk dalt...” című kötetét 2002. július 24-én Veszprémben a következő szavakkal ajánlotta nekem: „*A dedikáció hálátlan, udvariaskodó kaptafái helyett: Gyuri! Áldjon meg az, akiben hiszel a sok jóért, amit Tőled kaptam. Igaz barátsággal és csodálattal: Kálmán*” Elérzékenyülök, ahányszor mostanában újra és újra olvasom sorait. Amit mi, barátai és tisztelői adtunk, adhattunk Neki ragaszkodásunkkal, elenyésző ahhoz képest, amit páratlanul tiszta és önzetlen művészete által Tőle kaptunk örökségbe. A hűséges és igényes kórus mindenkor híven ápolta és ápolja ezt a köteléket. Kálmán most már az égből kíséri figyelemmel nekünk szóló, végtelen dalaikat.

Balatonfüred, 2012. július 31.

# Tábori lelkész a II. világháborúban

Pfléger Mihály Farkas 1912–1984

HOGYA GYÖRGY

## Ifjúsága



Pfléger Mihály (szerzetes neve Farkas) Zics községben (Somogy megye) született 1912. szeptember 8-án. Apja Pfléger Mihály ácsmester, édesanyja Pruk Anna.

Az elemi iskola hat osztályának elvégzése után, 1926-ban a helyi kastélyban megnyílt magán polgári iskola első évfolyamának tanulója lett. Az iskola szervezője és annak egyetlen tanára Kovács Géza. Érdeme, hogy megpróbálta összegyűjteni és tovább tanítani az elemi iskolát elvégzett fiatalokat. Tanulmányait Kaposváron a Somssich Pál gimnáziumban folytatta, és Veszprémben a piaristáknál fejezte be.<sup>1</sup> Veszprémben a tanulmányi ideje alatt a Pajta u. 13. szám alatti házban volt albérlő.

A gimnázium végeztével felvételt nyert a ferencesekhez a búcsúszentlászlói (Zala megye) rendházba, mint novícius. Ennek lejártá után Szombathelyen végezte a teológiai tanulmányait, ahol F. Pető Lénárd volt a főnök. Szombathelyen szentelte pappá Grósz József püspök, a későbbi kalocsai érsek 1937. július 27-én. Első szentmiséjét szülőfalujában, Zicsen mutatta be. Előbb a pápai rendházban szolgált, majd Budapesten a Ferencendi Tartományfőnökség által kijelölt helyeken. Egy másik megemlékezés szerint „... a pápai rendházban szolgált, majd a budapesti mariánus tartományfőnökségre került, ahol könyvtáros és gyóntató volt, 1944-ben a kiskanizsai rendházból ment el tábori lelkésznek, főhadnagyi rangban.”<sup>2</sup>

## Kolozsvárról Veszprémbe

A bevonulási parancsnak eleget téve, 1944. szeptember 18-án, a tábori naplójába tömör egyszerűséggel csak annyit írt, hogy „bevonulás a kolozsvári 9. számú hely-



örségi kórházhoz. Jelentkezés után sok munka a betegekkel. 5 provisio”. (a haldokló katona utolsó útjára való felkészítés – Szerző) Valójában nagyon sok munka várt rá, mert másnap, szeptember 19-én 33 ismert nevű és 15 ismeretlen nevű honvédet temetett el. A temető helye nincs megjelölve.

1944. szeptember 23-ától ismeretlen okból átvezényelték az ugyancsak Kolozsváron települt 7. sz. tábori kórházhoz. Még ugyanezen nap délutánján 9 magyar katonát temetett el, most már a 7. sz. tábori kórház lelkészeként.

Közben annyi történt, hogy a román hadsereg 1944. augusztus 23-iki kilépése a háborúból, azaz áruháza következtében a szovjet hadsereg Jassitól (a román szovjet határtól) harc nélkül, vonaton tette meg az utat a magyar határig, Aradig. Az Arad-Lippa térségében harcoló magyar és német hadsereg helyzete nagyon kedvezőtlenül alakult, különösen a tordai arcvonalon. Az emberveszteség igen nagy volt! A tábori kórház sorsa is bizonytalanná vált. Szeptember utolsó napjaiban a helyzet már olyan kritikus volt, hogy a sebesültek kórházvonaton történt elszállítása után, október 3-án éjjel elhagyta Kolozsvárt. Útjuk Zilah, Szilágysomlyó, Nyíregyháza, Nagykálló, Tokaj, Miskolc, Sajószentpéter, Losonc, Ipolyság, Esztergom, Lovasberény, Székesfehérvár, Simontornya, Enying-Óhodos puszta, Balatonkenese, és végül Veszprém, ahová 1944. december 7-én érkeztek meg a Kinizsi Pál altisztképző intézetbe.<sup>3</sup> (Ma Veszprém Megyei levéltár, Jutasi út.)



*Dr. Fejes Sándor  
ny. ref. lelkész (1909–1987)*

A tábori kórház parancsnoksága, dr. Papp Bertalan orvos alezredes vezetésével, valamint a belgyógyászati osztály, dr. Horváth János orvos százados vezetésével a Davidikum épületében rendezkedett be. Itt működött a fertőtlenítő részleg is. A sebészeti osztály dr. Tiborcz Sándor orvos fhdgy. vezetésével a Szent Anna téren az Irgalmas Nővérek Ranolder Intézete összes tantermét birtokba vette. (Ma Padányi Biró Márton R. Kat. Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola). A törzshöz tartozó ellátó részleget és a fegyveres őrséget adó 30 főt, a Szent László iskolában, míg a 60 fogat lovait és legénységét a veszprémi káptalan tulajdonát képező Jutas puszta istállóiban helyezték el. Pfléger Mihály Farkast és református lelkészársát dr. Fejes Sándort az Irgalmas Nővérek Intézetében helyezték el.

### Veszprémi ténykedése

A hosszú és izgalomokkal teli út után Pfléger atya már másnap, december 8-án a Davidikum kápolnájában szentmisét celebrált, ezen jelen volt 12 tiszt és 80 főnyi legénység.

1944. december 9-én megtörtént Veszprémben a tábori kórház első hősi halottjának, a 26 éves Schmidt György honvédek a temetése. Aztán sorjában, csaknem naponta folyt a temetés a Dózsavárosi temető déli oldalán addig kukoricaföldnek használt területen. Csak a Pfléger atya által eltemetett római katolikus halottak neve ismeretes. A református lelkész külön hadinaplót vezetett, ez azonban nem került elő. A hadinaplóba történt bejegyzések alapján Pfléger atya 128 temetést végzett december 9 és 1945. március 21-e között. Az 1953-ban titokban létrehozott hősi emlékművön – az Alsóvárosi temetőben eltemetettekkel együtt – összesen 224 név olvasható.<sup>4</sup>

Minden vasárnap tartott istentiszteletet a belgyógyászati és a sebészeti osztályokon, valamint Jutas puszán. Egy alkalommal – ismeretlen okból – a március 11-iki istentiszteletet a sebészeten, Babics Endre kanonok-plébános, a belgyógyászaton pedig „az enyingi plébános” végezte el. Ugyanezen a napon Pfléger atya Jutas puszán – 1 tisztt, 108 civil és 40 legénységi állományba tartozó honvéd előtt celebrálta a szentmisét. Ez utóbbi istentiszteleten szentáldozásra járult 1 tisztt, 24-en a legénységből, valamint 96 civil és 1 civil beteg. A következő, a március 15-iki nemzeti ünnepi szentmisén, a légitámadások sebesültjeinek ellátása és gondozása miatt, a sebészeti osztályon csak 14 fő tudott jelen lenni. a húsvét közeledtével elkezdte betegosztályonként a fekvő betegek között a húsvéti gyóntatást, valamint a lelki gyakorlatok tartását az alábbi témakörben: márc. 1. A lélek értéke, márc. 2. Jó gyónás, lelkiismeret vizsgálat, márc. 3. A bűn rútsága és a jó szentgyónás. Naponta 1–6 esetben provisio, a haldokló kívánságára az utolsó útra való felkészítés. Volt eset, hogy éjjel 23 órakor kért papot egy sebesült honvéd. Pfléger atya pedig fáradhatatlanul és lelkiismeretesen végezte a kötelességét, ahogy erre fogadalmat tett. Lelkészi tevékenységét két esetben is ellenőrizte Németh Lajos, a II. hadsereg vezető lelkésze.

Közben a front veszedelmes közelségbe került. Állandósultak a légiriadók, légitámadások. 1945. március 18-án, vasárnap reggel 5 órakor megkezdődött a betegek elszállítása, kórházvonattal. E napon reggel 7 órakor a veszprémi katonai alakulatok részére a székesegyházban szentmise és szentáldozás Kozdelka László ezredes városparancsnok vezetésével. Pfléger atya 9 órakor a sebészeten, 10 órakor pedig Jutaspuszán, míg név nélküli helyettese, az „enyingsi plébános”, ugyancsak 10 órakor a belgyógyászaton tartott szentmisét. Március 21-én is folytatódott a betegek kiszállítása a veszprémi belső vasútállomásra. „*A front közeledtével azokat a járóképes betegeket, akik családjukat, vagy megbízható ismerőseiket el tudták érni, elbocsátották. A járóképteleneket a reggeli vizit, kezelés és kötözés után útra készre kellett öltöztetni...*”<sup>5</sup>

Március 21-én az utolsó sebesülteket is kiszállították a veszprémi belső vasútállomásra. Időközben átéltek egy légitámadást, amelyet a nap folyamán több is követett. „*Szerencsére a Szombathely felé elindított sebesültszállító szerelvényt csak egy géppuskatűz érte. A pályaudvar és környéke több bombatalálatot kapott. A még ott tartózkodó egészségügyi katonák egy pincébe menekültek, ahol már német katonák is voltak. Még a pogányok is imádkoztak, – annyira rettegett mindenki... A légitáma-*

dás után láttuk, hogy a nagy tehergépkocsik alá bújt német katonák a kifolyó benzinben égtek, ordítottak.”<sup>6</sup>

Amíg a fentebb leírt események zajlottak, Pfléger atya, délelőtt 11 órakor, a légitámadások közepette, utoljára még eltemette a város nyugati szélén a Temetőhegyi (ma Dózsavárosi) temetőben Herczeg Mátyás és Csaló József honvédeket.

## Veszprém elhagyása

1945. március 21-én a tábori kórház orvosai, a két lelkész és néhány nővér néhány szeretetteljes emléksort írt az akkor 19 éves De Chatel Marika legfiatalabb önkéntes vöröskeresztes nővér emlékkönyvébe.

Pfléger atya szövege az alábbi: „Istenért, hazáért küzdeni soha meg ne szűnjön. E kettőért élni, halni üdvös”. A bombázásokkal kapcsolatban a naplójába írta, hogy „... a jeruzsálemhegyi rész különösen sokat szenvedett. 18 órakor csomagolás, indulás Jánosháza irányába”. 19–20 óra között Márkó felé menve erős légitámadást kaptak, azért az országútról letértek a Séd patak partjára, egy darabig annak mentén haladtak. Fárastó úttal március 22-én értek Nagykamondra. Elképesztően nehéz út volt árkon-bokron keresztül előre haladni 60 lovas fogattal és 4–5 sebesültszállító gépkocsival, miközben a menekülő emberáradatot a magasból géppuskatűz alatt tartották. Betegeket nem vittek magukkal, csak a felgyógyult orosz hadifoglyokat, akik Nagykamondon mind eltűntek. Aztán Egervár, Kisunyom, Vasszentmihály és Őriszentpéter után, március 30-án Mártonhely községbe értek. Beszállásolásuk a plébánosnál történt. Igen szívélyes fogadtatásban volt részük. Ez utóbbi útszakaszon „sok veszekedés a németekkel” – bejegyzés található. Aztán március 31-én Pártosfalván keresztül Kisfalu községbe érkeztek (Vas megye). Itt április 1-jén 9 órakor istentiszteletet hallgatott meg 10 tiszt, 75 főnyi legénység és 4 vöröskeresztes nővér. „Istentisztelet alatt lövések hallhatók különféle irányból. Mindenki nyugodtan viselkedik” – írta Pfléger atya. Mivel a tisztkar úgy döntött, hogy Magyarország területét nem hagyják el, innen már nem mennek tovább, így délután a szovjet hadsereg fogságába estek. Ekkor a kórház teljes felszerelését átadták, csak hátizsákjuk maradt náluk a benne lévő személyes holmikkal. Fogságba jutásuk leírása a hadinaplóban elmaradt. A visszaemlékezők más és másként látták, élték át az eseményt. Ezután fegyveres kísérettel Szentgyörgyvölgyön át Csesztreg felé indultak. Április 3-án déli 12 órakor Zalalövön kötöttek ki. Itt egy folyón nem tudtak átkelni, mert ott éppen hidat vertek a szovjet alakulatok. A hídépítési munkában – mely estére készült el – részt vett a kórház teljes állománya. Szökésről nem tudnak, mert a beféért „dokument” azaz igazolvány kiadására vártak. Másnap reggel tovább mentek Zalacsébig. Ott zöldsapkás szovjet katonák vették őket őrizetbe és nem engedtek szabadon senkit. Ez volt tulajdonképpen a fogságba esésük – emlékezett vissza dr. Fejes Sándor református lelkész. Az asszonyokat és gyermekeket elengedték, csak a férfiak maradtak fogságukban.

1945. április 4-én Zalacsébről elindultak Alsóságodon át Ságod községbe, ahova április 5-én 11 órakor érkeztek meg egy rögtönzött fogolytáborba, az iskolába, és annak körülkerített udvarába.

### Házasság és halálozás a fogolytáborban

Ma már kideríthetetlen, hogy az ideiglenes fogolytáborban milyen megfontolás alapján kötött házasságot, az evangélikus vallású Krausz Sámuel tart. hadnagy, nagyváradi magántisztviselő és a r. katolikus vallású Cseke Margit dombóvári tanítónő. Pfléger atya áldotta meg a házasságukat, Újházy Zsigmond ht. alezredes és Schenker Endre tart. zászlós nevezetű tanúk jelenlétében, „mely történt Ságodon 1945. április 5-én 13 órakor orosz fogolytáborban az elemi iskola udvarán”. A házassalandó felek minden szükséges személyi adata be lett írva a hadinaplóba. Mivel más-más felekezethez tartoztak, egy nyilatkozatot is aláírtak, amelyben „...ünnepélyesen és visszavonhatatlanul kijelentik, hogy a házasságból születendő mindkét nemű utódok római katolikusokká fognak kereszteltetni és ezen vallás szellemében fognak neveltetni”.

Tábor 29. Jelenl. Pfléger Zsigmond  
Lt. alezred. Ft. Schenker Endre  
Lt. tábornok

Reverzális

Áldott és boldog házasság kötött a fent nevezett Krausz Sámuel tart. hadnagy és Cseke Margit tanítónő között 1945. április 5-én 13 órakor Ságodon (Zala vm.) orosz fogolytáborban az elemi iskola udvarán. A házasságot Pfléger Zsigmond ht. alezredes és Schenker Endre tart. zászlós tanúk jelenlétében kötötték meg. A házasságból születendő mindkét nemű utódok római katolikusokká fognak kereszteltetni és ezen vallás szellemében fognak neveltetni.

születendő mindkét nemű utódok római katolikusokká fognak kereszteltetni és ezen vallás szellemében fognak neveltetni.

A fent nevezett Krausz Sámuel tart. hadnagy és Cseke Margit tanítónő között 1945. április 5-én 13 órakor Ságodon (Zala vm.) orosz fogolytáborban az elemi iskola udvarán kötötték meg a házasságot. A házasságot Pfléger Zsigmond ht. alezredes és Schenker Endre tart. zászlós tanúk jelenlétében kötötték meg. A házasságból születendő mindkét nemű utódok római katolikusokká fognak kereszteltetni és ezen vallás szellemében fognak neveltetni.

É. L. tábornok: Krausz Sámuel tart. hadnagy  
Pfléger Zsigmond ht. alezredes  
Schenker Endre tart. zászlós

Krausz Sámuel tart. hadnagy nagyváradi magántisztviselő reverzálisa

Április 8-án kb. 4000 hadifogyot indítottak útnak és Zalacsében keresztül április 9-én Türijére, április 10-én Jánosházára értek. Elszállásolásuk a búzaföldeken tör-

tént, étrendjük pedig szárított kenyér és víz volt. Április 11-én Mártonfapusztára értek (Vas megye), ahol már mintegy 20 ezer hadifogoly zsúfolódott össze. Előbb a mezőn, majd másnap a magtár épületben szállásolták el Pfléger atyát. Sokat éheztek. Az atya ebben a nyomorúságos helyzetben sem feledkezett meg a hivatásáról. Naplójában az alábbi bejegyzés olvasható: *„Ápr. 22-én az orosz par.-ság engedélye alapján megszenteltük a vasárnapot könyörgéssel, litániával, szent lecke és evangélium felolvasással, majd rövid szent beszéddel. Jelen volt a táborból kb. 4000 ember Petróczi alezredes jelenlétében”*.

A tábor lakói ki voltak téve az időjárás viszontagságainak, ezért a hideg és az éhezés következtében nem volt ritka eset az elhalálozás. Hadinaplójában az alábbi halálesetek vannak feljegyezve: 1945. április 25-én Szabó József 18 éves honvéd, aki somogyszentpáli lakos volt. E fiatal honvéd halála annyira megrendítette a tábor lakóit, hogy a temetésen személyesen megjelent – a szintén hadifogoly – dr. Frank Richárd orvos altábornagy és Petróczi N. alezredes is. Április 28-án Pereszlei Endre 23 éves honvéd, aki szikszói lakos volt, majd május 6-án Fauszt János 1909-ben született honvéd, aki felsőmőzsi lakos volt. Mindhárom magyar katonát *„Mártonfa pusztán, a veteményes kertben az úttól a második szomorúfűz alatt”* – helyezték örök nyugalomra.

Május 8-án elindultak a Celldömölk melletti Intapusztára, oda 17 órakor érkeztek. Az út utolsó szakaszát, *„már mezítláb, részben kocsin tettem meg, mert lábam csaknem teljesen felmondta a szolgálatot (lúdtalp, víz hólyag, furuncululus, rheuma)”*. Másnap május 9-én 17 órakor Celldömölk mellett vagonba rakták őket, *„42 főt 1 kocsiba”*. Naplójában az utolsó nagyon rövid bejegyzés május 10-én történt, mely úgy szól, hogy *„kenyér és vízosztás”*. A hadinapló vezetése ezzel a nappal lezárult, befejeződött.

## A nyughelyet gondosan megjelölték

Pfléger atya részben hadinaplója alapján bemutatott életútja, lelkeszi munkássága nem lenne teljes, ha nem egészíteném ki a református lelkész társas hiánypótló, írásos visszaemlékezésével is. Pfléger atya annak idején a hadinaplójába a napi hivatalos teendőit írta le (szentmise, áldoztatás, haldoklónak utolsó kenet feladás, elhaltak temetése stb.), míg református lelkész társas a háború borzalmait, szubjektív megfigyeléseit utólag örököltette meg a saját kérésemre. A két lelkész munkásságát nem lehet kettéválasztani, az szorosan összefüggött. Mindkettő a hivatásának élő, igazi pap volt. *„...Szállásunk a veszprémi irgalmas nővérek Anna téri iskoláiban volt... Itt voltak a legsúlyosabb, szállíthatatlan sebesültek kórtermei, a műtő, a hullakamrák és több részleg, melyhez megrendítő élményeim fűződnek... Táborig lelkészi szolgálatomhoz tartozott a vasárnapi és ünnepi istentiszteletek tartása mellett a sebesültek rendszeres látogatása, lelki gondozása is... Borzalmas sérüléseket láttam. Koponyacsont nélkül lüktető agyvelőt, garmadányi csonkolt végtagot, civil sebesül-*



tek sokkos remegését, légítámadás idején is munkájukat végző orvosokat, de a műtő asztalai alatt megbúvó, halálra rémült embereket is. Óvóhelyre menekülni nem tudó, betegágyukon nyöszörgő, jajveszékélő sebesülteket. Rettenetes pillanatok voltak, amikor a közeli bombazápor miatt hullott ránk a vakolat és körös-körül csörömpöltek a betört ablakok üvegszilánkjai... A beteglátogatás mellett fő feladatunk a temetési szolgálat volt... Naponta temettük a halottakat. A veszprémi Temetőhegyi temető előterében hosszú, széles, előre elkészített árok várta a papírsákba szorosan egymás mellé kerülő áldozatokat. Római katolikus lelkész társammal egymás szolgálatának voltunk hozzátartozókat képviselő résztvevő tanúi. Meg néhány temetést végző katona. A felekezeti hovatartozás akkor már nem volt számon tartható. Megtörtént, hogy temetés közben repülő támadás lepett meg bennünket, akkor már minden „légi-riadó” nélkül. A sűrűn egymás mellett pihenők nyughelyét gondosan megjelöltük. Külön műhely dolgozott a fejfák elkészítésén... A tábori lelkészek feladata volt a tábori posta révén a hozzátartozók értesítése szeretteik elhunytáról. Mivel halottaink nagyrészt erdélyiek és alföldi származásúak voltak, ez akkor már alig volt lehetséges...”.<sup>7</sup>

## Útirány Oroszország

Az ismeretlen helyen, 1946. március 20-án kelt, a R. Kat. Tábori Püspökségnek írt levelében az alábbiak olvashatók:<sup>8</sup>

„Mielőtt hadinaplóm itt ismeretlenül eltűnne, továbbítom a benne felsorolt nevekkel. Kb. 1945. március közepétől fogva nem tudtam értesítést küldeni az elhunyt bajtársak hozzátartozóinak a postaforgalom hiányossága miatt.

1945. április 1-től fogságban vagyok: voltam Romániában, Magyarországon, Csehszlovákiában, és Ausztriában különböző táborokban. Mint invalidust [rokkant, erőtlén –Sz.] elengedtek Romániából és mégsem engedtek haza. Jelenleg Jassy az útirány és onnan az ismeretlen Oroszország. Csak 10 magyar tiszt van itt a nagy német tömegben. Kérek buzgó imát, hogy bajtársaim lelkületét erősíthessem.”

Pfléger Mihály Farkas OFM  
Prov. s. Maria Hungarie  
tart. tábori lelkész

A Hadinapló 1–34. számozott lapot tartalmaz, elsősorban az elhaltak temetésének, valamint az istentiszteletek időpontjának feljegyzésével. Rendszeresen beírta naplójába azok számát is, akiket felkészített az utolsó útra, akik megkapták az utolsó kenetet. Ezt a naplót a Honvédelmi Minisztérium megkapta és az utolsó oldalon, 1946. április 11-én történt hivatalos bejegyzés szerint az illetékes anyakönyvi hivatalokat értesítették a halálesetről.

A Pfléger Mihály Farkas tábori lelkész által 1946. március 20-án kelt levél meg-



írásának körülményeit, a levél feladási helyét nem ismerjük. Csak találgatásokra vagyunk utalva, a levelében felsorolt országokba való kerülésének célját. Akkori ténykedését ugyancsak nem ismerjük. Annyi feltételezhető, hogy megszökhett volna. Nem ezt tette, hanem tíz magyar tiszt lelkületének erősítése végett ő maga is – legalábbis bátyja közlése szerint – az akkori szovjetunióbeli Kaukázus hatalmas hegyvidékén, annak fogolytáboraiiban kötött ki.

Rendhagyó esetnek minősíthető, hogy egy hadifogoly – mégha pap is – a szabaddulás helyett a további hadifogságot vállalja magára azért, hogy fogolytársait lelkiileg támogassa, vigasztalja és reményt öntsön beléjük. Ez rendkívüli és nemes emberi cselekedet! Hőstett, a szó legnemesebb értelmében. Az én érdeklődésem is ez irányban lobbant fel. Ez volt az a szikra, ami kiváltotta belőlem a tények felderítésére tett, időt és fáradságot nem kímélő kíváncsiságomat. Sajnos ez irányban a leg gondosabb kutatás sem vezetett eredményre.

Pfléger Mihály Farkas hadifogságból való hazajövetelének időpontja már nem volt megállapítható. Az esetleges visszaemlékezők már mind meghaltak. Valószínű időpontja 1947 lehet. Hadifogsága utáni munkahelye ismeretlen. Annyi bizonyos, hogy lelkipásztori feladatot csak rövid ideig végezhetett.

1950-re a Rákosi és környezetét övező személyi kultusz elharapódzott. A demokratikus elveket, célkitűzéseket fokozatosan mellőzték. A kommunista elit egymás szabadságát, sőt életét sem kímélte. A letartóztatásokkal és kivégzésekkel példátlan terrort valósítottak meg az országban. E helyzetben már elérkezettnek látták az időt a katolikus egyház szerzetesrendjeinek a megszüntetésére, felszámolására. „1950-ben a rendtársaival együtt Jászberénybe vitték. Szabaddulása után, mivel szépen orgonált, kántorként alkalmazták. A következő években Segesden, Böhönyén és Nagyatádon élt”. A böhönyei plébános értesítése szerint Böhönyén kántori feladatot látott el körülbelül 1952–1958 között. Utána Nagyatádra költözött, és ott is kántorként működött nyugdíjazásáig. Nyugdíjasként német nyelvet tanított, elsősorban diákoknak, de felnőtteknek is. „Nagyatádon a laktanyában titkos gyónatatója volt a katonai szolgálatot teljesítő kispapoknak, akik közül azóta többen jelentős tisztséget töltenek be az egyházban. Közülük megemlítjük dr. Erdő Péter primás, Esztergom-budapesti érsek, Spányi Antal esztergomi segédpüspök és Galbavy Jenő József S. I. P. prior nevét. Pfléger páter nem feledkezett meg szülőfaluja templomáról sem, a szembemiséző oltár az ő adományából készült.”<sup>9</sup>

### Végső nyughelye Graz

Nem tudni milyen meg gondolásból, 1980-ban, mint nyugdíjas legalísan kiment Ausztriába. Előbb Eisenstadtban, majd Grazban élt szerzetesi életet. A Bécsben megjelenő Magyarok Újságja c. lapból értesülhettünk arról, hogy 1984. június 12-én elhalálozott és a grazi Szent Péter temetőbe helyezték örök nyugalomra.

Minden szépítés nélkül elmondható, hogy Pfléger Mihály Farkas, ferencrendi

szereztes hazaszeretetével, a bajba jutott embertársainak bajtársi önfeláldozással, segítő kéznyújtásával kitörölhetetlenül beírta nevét a halhatatlan lelkészek névsorába. Nyugodjon békében!

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> SIPOS Imre–SZALAY János: Zics története. 2003. 207. p.
- <sup>2</sup> PFLÉGER Ferenc unokaöcs közlése. In: SIPOS–SZALAY. 195. p.
- <sup>3</sup> CZINGRÁBER Jenő üi. hadnagy közlése. Szombathely, Petőfi u. 41.
- <sup>4</sup> A hősi emlékművet BODOR Géza (Vác, 1923–Veszprém 2007.) volt m. kir. repülő hadnagy, később a Temetkezési Váll. főkönyvelője, titokban készítette el Stumpf János (1911–1988.) kőfaragó mesterrel. A feliratot egy Ady versből idézték: „Millió fehér csont meséli, mit tettek a párducos ősök, hogy itt mennyi kín, bú és vér esőzött”. „HŐSÖK” és alatta az 1939–1945. évszám. Mivel az akkori vészterhes időkben a magyar katonai áldozatok emlékét veszélyes volt ápolni, a fenti feliratot egy U alakú záró lappal letakarták. Az ÁVH mégis megtudta, Bodor Gézát letartóztatták és öt hónapig tartották benn ítélet nélkül. (NAPLÓ, 2006. január 20.)
- <sup>5</sup> DE CHATEL Mária férjezett dr. Pávics Lászlóné önk. vöröskeresztes ápolónő közlése, Veszprém, 1988.
- <sup>6</sup> CZINGRÁBER Jenő üi. hdgy. közlése, Szombathely, Petőfi u. 41.
- <sup>7</sup> DR. FEJES Sándor ny. ref. lelkész közlése (1909–1987.). Balatonfüred, Balassi u. 27. sz.
- <sup>8</sup> Honvédelmi Minisztérium Levéltára Budapest, No. 248/1946. A kolozsvári helyőrségi kórház r. kat. lelkészének hadinaplója veszteségi bejegyzésekkel, 1944–1945.
- <sup>9</sup> BÖHM György plébános, Böhönyén 1988. január 25-én kelt közlése, In: SIPOS–SZALAY Zics története, 2003. 195. p.

## Páldy Róbert (1912–1998)

VARGA BÉLA

**ERDÉLYBEN, A CSÍK VÁRMEGYEI GYERGYÓALFALUBAN,** Pisztel Róbert néven 1912. szeptember 7-én született, ahol édesapja Pisztel Alfréd-Adolf-Szilveszter okleveles gazda, az 1916. évi román megszállásig gazdasági szaktanárként dolgozott. A háború után édesapját gazdasági tanárnak Orosházára, a felsőfokú mezőgazdasági szakiskolába, majd polgári iskolai tanárnak a Dunántúlra: először a Vas megyei Csepregre, 1925-ben Balatonfüredre helyezték, ahol megtelepedtek. A család nevének Pisztelről Páldyra történő változtatása 1934-ben történt.



Páldy (Pisztel) Róbert az elemi és a polgári iskolai osztályokat így három helyen végezte. A Budai Tanítóképzőben 1931-ben tanítói, a Budapesti Pedagógiai Főiskolán 1955-ben magyar–történelem szakos tanári oklevelet szerzett. A tanítóképzőben (a saját megfogalmazása szerint) újra lelki kapcsolatba került a Székelyfölddel, s ez egész életét és gondolkodását meghatározta. *„Nagybaconi származású irodalomtanárom – Benedek Elek unokaöccse Adyt szeretettette meg velünk még akkor, amikor Ady nem szerepelt az iskolai könyvekben és a tanmenetben. Tanárom jó barátságban volt Szabó*

*Dezsővel is, akit mi is sokszor megnéztünk a Philadelphia kávéház ablakán keresztül és persze szenvedélyesen olvastuk írásait.*” Falusi iskolákba jelentkezett tanítóknak, de nem sikerült állást kapnia.<sup>1</sup> Az 1933 és 1940 közötti években Zala vármegye falvaiban, félévenként tovább vándorolva, Dióskál, Bánokszentgyörgy, Letenye, Tapolca, Balatonfüred környékén malomellenőrként dolgozott. Közben készülve egy életpályára, sokat és tudatosan olvasott, elsősorban a népi írók alkotásait, Ady Endre, József Attila és más költők verseit. Megismerkedett Bartók Béla és Kodály Zoltán népzenekeutatójaival és alkotásaikkal a modern magyar zenekultúrában való megjelenésével. Egy életre elkötelezettje lett a népi irodalomnak (helyesebben a népi kultúrának), az írók közül többel (Darvas Józseffel, Féja Gézával, Kovács Imrével, Szabó Pállal, Veres Péterrel) személyes kapcsolata is volt, tudatosan vállalta, hogy – *„a jó irodalom”* közvetítője legyen.

Malomellenőrként Zala vármegyei falvakat járva, megismerve a földdel dolgozó egyszerű emberek életét, küzdelmeit és nyomorúságát, a két háború közötti falukutató mozgalom lelkes hívévé vált. Első írásainak egyike Bajcsy-Zsilinszky Endre

*Szabadság* című nemzetiszocializmus-ellenes lapjában jelent meg, amelyben Dióskál község lakóinak életét mutatja be. A pacsai főszolgabíró berendelte és figyelmeztette, hogy az „ő területéről” ilyen írás nem láthat napvilágot (Korábban, 1932-ben a pacsai országos vásáron, csendőrségi sortűzben két személy meghalt.). A letenyei járás falvait járva a táj parasztságának sanyarú sorsával ismerkedett, vizsgálódásainak összefoglalását *Délzala* címmel 1938-ban, a Szabó Pál által szerkesztett *Kelet Népe* című folyóirat közölte. Kutatásainak konklúzióját így fogalmazta meg: „A délzalai nép testi és értelmi züllés felé halad. A magyarság elmaradottságának okait itt kirívó példákön szemlélhetjük. A segítség kézenfekvő és megoldható: gyors földreform, bekapcsolódás az ország gazdasági vérkeringésébe és széleskörű népnevelés.”<sup>2</sup> A *Szabad Szó* c. lapban (amelyet ugyancsak Szabó Pál szerkesztett), 1939-ben a zalai mezőgazdasági munkások védelmében jelent meg írása. Imecs Balázs szerzői névként édesanyja leánykori vezetéknévét használta.<sup>3</sup> A földbirtokos osztály elleni izgatás vádjával sajtóper kezdeményeztek ellene. Nem ítélték el, de szigorú figyelmeztetést kapott.

Ezekben az években Balatonfüreden az iparos ifjúság számára önképzőkört, az ő megfogalmazása szerint *irodalmi színpad-féleséget* szervezett, ahol elsősorban a korabeli magyar irodalommal és azon belül is költészettel foglalkoztak. A helyi Ipartestület égisze alatt annak székházában tartották összejöveteleiket. A kör nem volt hosszú életű, mivel a főszolgabíró betiltotta, de tagjainak összefogása, baráti segítő és szociális tevékenysége különösen az 1944/45. év téli hónapjaiban sokat jelentett a település életében.

A második bécsi döntés, Erdély északi részének visszacsatolása után áthelyezését kérte szülőföldjére, Csík vármegyébe, ahol a Megyei Forgalmi Adóhivatal munkatársaként járta a Székelyföld településeit, a helyi lapokban (*Csiki Lapok*, *Csiki Néplap*, *Székely Nép*) rendszeresen jelentek meg írásai, amelyek gyakran még vezércikként sem alkalmazkodtak a korabeli hivatalos nacionalista és sovinizta felfogáshoz. Számos írásban a székely nép évszázadok során kialakult társadalmi struktúrájával, s az ebből következő sajátos életformájával, valamint a nép művelődésének (a szabadművelődésnek) nagyon is aktuális kérdéseivel foglalkozott. Hivatali felettesei néha megtiltották, hogy tisztviselőként írásai jelenjenek meg. A falvakban előadásokat tartott a magyar irodalomról és annak nemzetépítő fontosságáról. Szeretett Erdélyben élni, mivel, amint egyik gépelt önéletrajzában fogalmazott „...az emberek élete és a társadalmi légkör nem volt olyan erősen feudális kötöttségű, mint a Dunántúlon.”

Tartalékos katonaként, segédszolgálatosként 1937-ben zászlósi, 1943-ban hadnagyi rangfokozatot kapott. 1944–45-ben a Dunántúl számos városában szolgált, köztük lakóhelyén, Balatonfüreden is. A Vas megyei Káldon ért véget számára a háború, ahol megalakította a helyi Nemzeti Bizottságot, megszervezte az új közigazgatást és a rendőrséget, elindította a földosztással kapcsolatos feladatokat.

A Nemzeti Parasztpártnak 1939-től volt tagja, így a háború után azokhoz csatlakozott, akik a feudalista nagybirtokrendszer fölszámolását, a földosztást, a magyar falu felemelését, a Kertmagyarország programjának megvalósítását tüzték zászlajukra (1948-tól 1989-ig a Magyar Kommunista Párt és az utódpartok tagja volt).

1945 tavaszán a Parasztpárt budapesti központjába hívták, ahol Sipos Gyula (költő) a Balatonfüredi járásban történő pártszervezéssel bízta meg. Így lett először Zala, majd a balatonfüredi járás átcsatolása után Veszprém megyében (a dudari Csoó Sándor és a menchhelyi Dömötör Lajos mellett) a Nemzeti Parasztpárt egyik meghatározó egyénisége, a párt megyei titkára. A párt programjának megfelelően járták a falvakat, sürgették a földreform mielőbbi végrehajtását. Politikai hitvallásáról és törekvéseiről akkor így gondolkodott: „*A föld mellé a politikai szabadságot csak ezután tudjuk kiharcolni.*”<sup>4</sup> Meghatározó szerepe volt abban, hogy a koalíciós időszak politizálását Veszprém megyében a háborús pusztítások felszámolása és az ország újjáépítése ügyében a közös felelősség vállalása, a konstruktív együttműködés jellemezte. Egy demokratikus társadalom kiépítésével kapcsolatos gondolkodását jól példázza az alábbi megfogalmazása: „*A demokráciát maguknak a dolgozóknak kellene megvalósítani és saját képükre formálni s a demokrácia szellemi tartalmának szétsugárzása, a demokratikus magyar emberi magatartás megformálása főként ezután teljesítendő nevelői feladat.*”<sup>5</sup>

Gombos Ferenc (írói néven Simándy Pál, a harmincas években a *Szabadság* c. folyóirat egyik szerkesztője) minisztériumi osztályvezető javaslatára 1945. október 15-én bízták meg az újonnan szervezett Veszprém Megyei Szabadművelődési Felügyelőség vezetésével. A Nemzeti Parasztpártnak nem csak tagja maradt, a koalíciós években részt vett a párt akcióinak szervezésében, vállalta annak képviseletét. A szabadművelődés a háború utáni koalíciós korszak népművelése volt, amelynek szárnyakat adott a felszabadulás után jelentkező szellemi felpezsdülés, a széles néprétegekben kibontakozó művelődés iránti vágy. Hazánkban egyik legfontosabb és legszebb területén irányította a megújuló ország kulturális felemelkedésének programjait, új intézmények és intézményhálózatok szervezését, népművészeti rendezvények és ismeretterjesztő előadások sorozatait. A felügyelőség egyre sokrétűbb és bonyolultabb feladatainak megoldásába olyan munkatársakat vont be, akikre ma is büszkén emlékezhetünk, köztük: a Felvidékről áttelepült Balogh Jánost, a Veszprémi Vegyipari Egyetem későbbi lektorátusvezetőjét; dr. Kiss Gyula zene- és művészetkutatót, aki később a Szombathelyi Tanárképző Főiskola szakcsoporthatózójeként ment nyugállományba; Könczöl Imrét, aki a székesfehérvári, majd a várpalotai könyvtár igazgatója is volt; Karsai Károlyt, később a Művelődésügyi Minisztérium, majd a Népművelési Intézet munkatársát; Vincze Antalnét tanítót, aki később a Művelődési Minisztérium osztályvezetőjeként dolgozott. A felügyelőség társadalmi tanácsadó szerve az aktívan működő, konkrét feladatokat is vállaló Megyei Szabadművelődési Tanács volt, dr. Nagy László múzeumigazgató vezetésével, Rác Aranka tanár, könyvtáros, Róna Sándor bankigazgató és dr. Csiszka János titkár aktív közreműködésével.

A szabadművelődés feladatainak megvalósításában, a konkrét munkától a társadalmi kapcsolatok kiépítéséig legfontosabb szövetségesnek a pedagógusokat tekintette, az ő megnyerésükhöz a Pedagógus Szakszervezet meghatározó személyeitől (Rác János megyei elnök, az enyingi Moharos József, a pápai Temesi Alfréd) kapott sok segítséget. A pedagógusok 1946–1947-től meghatározó szerepet vállaltak és kaptak a megyében helyi amatőr művészeti együttesekben, a települések ren-

dezvényeinek, gazdasági tanfolyamoknak, 1948-tól nagyon népszerű Szabad Föld Téli Esték sorozatainak szervezésében és előadások tartásában, analfabéták számának felderítésében és az írástudatlanság felszámolásában. Jutaspusztán az újgazdák számára már 1945–1946 telén a korszerű gazdálkodásról és társadalomtudatról előadássorozatot, „*parasztiskolát*” szerveztek. Nagy sikerük volt az ezüstkalászos és a szőlősgazdaképző tanfolyamoknak. Települési és üzemi kulturális együttesek: énekkarok, színházi- és táncsoportok alakultak, amelyek nemcsak helyi, hanem területi bemutatkozásokkal és versenyekkel, a városi együttesek falujárással vettek részt az új társadalmi és művelődési közélet formálásában. Napjainkban is példaértékűnek tekinthetjük az 1848/1849. évi magyar forradalom és szabadságharc százéves évfordulója méltó megünneplésének szervezését, amelynek egyik tükre a *Bakonybalatoni kalendárium* megjelenítése volt. A helyi kulturális élet intézményeinek, művelődési házaknak, először vándor-, majd telepített könyvtáraknak sora nyílt meg a megyében.

Már 1946-ban támogatta Boda József lelkész törekvését, hogy a harmincas években, Veszprémben működő Bakony–Balatonvidéki Református Népfőiskola parasztfiatalok számára ismét megnyithassa kapuit. Nagy lelkesedéssel menedzselte a hasonló indíttatású, de már állami támogatással létesített, a népfőiskolák törekvéseinek folytatását vállaló népi kollégiumok és új népfőiskolák sorának szervezését a megyében, amelyeknek célja és programja az ő évtizedes álmainak megvalósítását is megcélozta. A megyei Földbirtokrendező Tanácstól hat vidéki földesúri kastélyt kaptak erre a célra. Az első ilyen intézmények egyike akkor Veszprém megyéhez tartozó Siófokon dr. Zákonyi Ferenc támogatásával és Molnár István, a néptánc művésze és tudósa vezetésével három évig működött, Pápán 1946-ban Csukás István tanár-költő; Veszprémben 1947-ben Szokolszky István tanár vezetésével indult népi kollégium. Az volt az elképzelése, hogy a megye minden jelentősebb tájegységének legyen népfőiskolája. Gicén a Jankovich-Bésán féle kastélyban (Varga Imre gazdasági szakember igazgatásával) a Bakonyi Népfőiskolát, Békáson 1948-ban, a Vécsey féle kastélyban nyitották meg a népfőiskolát. Lovászpatonán, a volt Esterházy-kastélyban lányok nevelését tervezték, de ennek indítására már nem került sor. A népi kollégiumok és népfőiskolák támogatását megvonták, épületeiket politikai szervezetek vették át. Megszüntetésüket a szüklátókorú művelődéspolitikai egyik gyalázatos cselekedetének tekinthetjük.

Szabadművelődési felügyelőként, később megyei könyvtárigazgatóként egyik legfőbb törekvése volt a vidéki, falusi fiatalok felkutatása, a művelődésügy valamely területén történő elindítása, tanítása, életük figyelemmel kísérése és segítése. Nem kevesen élünk (éltünk) e tájon, akiknek élete valamikor az 1950-es években, vagy később, Páldy Róbert határozott és céltudatos törekvéseinek hatására vett új fordulatot. Veszprém megye meghatározó könyvtári szakemberei közül: Gróf Ervin, Hadnagy Imre, Halász Béla, Jelencsik Sándor, Katsányi Sándor, Kertész Károly, Kovács Emil, Könczöl Imre, Madarász Margit, Onika Olga, Rosta Róbertné, Tilhof Endre, dr. Tóth Dezső. Engem is egy könyvankéton ismert meg 1949-ben Mezőlakon, majd küldött 1950 tavaszán könyvtáros-képző tanfolyamra.

Az 1950-ben szervezett megyei tanács alosztályvezetőjeként 1951 végén úgy



érezte fokozódó bizalmatlanság veszi körül, az új kulturális tervek és gyakorlatok egyre távolodnak az ő elképzeléseitől. Rövid ideig a balatonfüredi általános iskola tanára, majd igazgató helyettese volt. 1953. június 1-től 1955. júniusig a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárban, régi barátja és a szabadművelődési munkában kollégája, Könczöl Imre igazgató mellett először módszertani könyvtárosként, később igazgatóhelyetteseként dolgozott. „1953-ban – eredeti célohoz híven – magam is könyvtáros lettem, a jó magyar irodalom hivatásos propagálójává váltam.” – írja a Bakony–balatoni kalendárium 1992 c. kötetben.<sup>6</sup>

A veszprémi könyvtár vezetőjévé 1955. június 1-én nevezték ki, öt és fél évig irányította az intézmény munkáját Már 1947-ben aktív részese volt a magyarországi könyvtárhálózati elképzelések kidolgozásának. Nem véletlen, hogy az ország első körzeti könyvtárát 1949 tavaszán Veszprémben, az első falusi népkönyvtárt pedig az akkor Veszprém megyéhez tartozó Mezőszentgyörgyön, Eötvös Károly szülőfalujában nyitották meg. Megyei könyvtárigazgatóként befejezte Veszprém megye közművelődési könyvtárainak egységes hálózattá, a fiatal és lelkes munkatársaknak szakmailag igényes, rendszerető és összetartó, barátiilag egymást segítő közösséggé szervezését. Ezekben az években intézményvezetői és hálózatszervezői tevékenységének kiindulási alapja az volt, hogy a „A vidéki közművelődési könyvtáros gárda teljes egészében új értelmiségi réteg.”<sup>7</sup>

Irodalom- és helyismereti kutatásszervezőként, szerkesztőként és kiadóként is a könyvtárt a megye fontos szellemi központjává tette, nekünk, öt követőknek példát mutatott és egyben évtizedekre szóló programot adott. Megjelentette a Veszprémi Könyvek sorozat első köteteit: Lipták Gábor–Zákonyi Ferenc történelmi tárgyú kötetét,<sup>8</sup> majd Nagy László bibliográfiáját.<sup>9</sup> 1957-ben a Veszprémi Szemle három számával a megye, a Bakony–Balaton tája irodalmi és társadalomtudományi, helytörténeti és helyismereti kutatói műhelyét tervezte és részben szervezte meg. Nagy veszteség, hogy mondvacsinált politikai ürüggyel további számok megjelenését már nem engedélyezték.

A Hazafias Népfront által 1956. október 15-én, a Veszprémi Vegyipari Egyetem E épületében szervezett értelmiségi nagygyűlésen, mások (Brusznai Árpád stb.) mellett ő is a szektás politika értelmiségellenes bírálatát hangsúlyozta. Javasolta folyóirat kiadását, szabad vitafórum lehetőségének megteremtését Veszprémben.<sup>10</sup> A forradalom napjaiban gondolkodását és törekvéseit híven tükrözi, hogy aktívan támogatta Lóránd Imrének, a Megyei Forradalmi Tanács első elnökének, a valamikori városi könyvtárvezetőnek a változtatások iránti elképzeléseit és intézkedéseit. A mentshelyi Dömötör Lajossal a Nemzeti Parasztpárt 1945 utáni egyik megyei vezetőjével a párt forradalmi utódjának, a Petőfi Pártnak Veszprém megyei szervezésén munkálkodtak. November 4. után pedig, nem is nagyon illegálisan, a bebörtönzött vagy eltiltott magyar írók anyagi támogatását szervezte a megyében.

A művelődési miniszter 1957-ben az Országos Könyvtárügyi Tanács tagjává, egy évvel később alelnökévé nevezte ki. 1961. január 1-től a *Könyvtáros* című szakmai folyóirat szerkesztőségének munkatársaként, 1963-tól több mint tíz éven át szerkesztőként, 1974. októbertől 1976. októberig felelős szerkesztőként a korszerű magyar könyvtári rendszer megteremtésében vállalt fontos szerepet. Szerkesztőként,

és írásaiban is a gyorsan változó világunk követelményeihez történő alkalmazkodásra ösztönözte a magyar könyvtárügyben dolgozó szakembereket.

Élete delelőjén, betegségektől meggyötörten visszatért az eredőkhöz: a faluhoz, a falusi emberek gondjaihoz. A nyári hónapokban felesége szülőfalujában, Nagykörűben élt. Önálló tanulmányban foglalkozott a település történetével, a faluhoz kötődő jelentős egyéniségeket *Körüi emberek* sorozatban, a *Nagykörű* címen megjelenő lapban mutatta be. A téli hónapokban, egy 1989-ben összeállított program alapján népfőiskolai faluszemináriumot, előadásorozatokat szervezett, ahol előadásokat is tartott.

Az olvasómozgalomban végzett munkáját 1955-ben Szocialista Kultúráért, 1964-ben és 1978-ban Munka Érdemrend ezüst fokozata, 1966-ban Kiváló Népművelő kitüntetéssel ismerték el.

Zala és Veszprém megyei munkálkodásának évtizedei mindvégig Balatonfüredhez kötődtek, ahol nevelőanyjával (a háború után a Pedagógusok Szakszervezetének üdülőjében) élt együtt. Barátai közé tartozott Lipták Gábor író, Zákonyi Ferenc idegenforgalmi szakértő, Máthé János főkertész. Budapestre költözése után, 1963-ban családot alapított. Felesége Galsi Erzsébet könyvtáros. Két gyermekük született: Eszter és Ágnes.

Élete végéig nem szakadtak meg kapcsolatai Veszprém megyével, levelezett barátaival, szakmai, valamint a művelődésüggyel kapcsolatos közéleti összejöveteleken és más alkalmakkor találkozhattunk vele, bölcs és hasznos tanácsaival. Köztük: 1982-ben részt vett a háború utáni népi kollégiumok és a népfőiskolák tanárainak és hallgatóinak megyei találkozóján, 1987. november 10-én, a veszprémi Marica kávéházban előadója volt a 20. század második fele társadalmi és kulturális feladatait elemző beszélgetésnek. Súlyos betegen vállalta az Eötvös Károly munkásságát összefoglaló bibliográfia, valamint a Bakony–balatoni kalendárium 1998. évi köteté számára előszó megírását. 1987-ben Veszprém Megyéért kitüntetés arany fokozata kitüntetését kapta, amelyet Navracsics Tibortól, a Veszprém Megyei Tanács elnökhelyettesétől vehetett át.

1998. március 2-án Budapesten halt meg, Nagykörű község temetőjében nyugszik.

#### JEGYZETEK

<sup>1</sup> PÁLDY Róbert. = Bakony–balatoni kalendárium 1992. Veszprém, 1991. 61–62.

<sup>2</sup> Dél-Zala. = Kelet Népe, 1938. 7. sz. 23–33.

<sup>3</sup> A mezőgazdasági munkások ellen hoztak rendeletet Zalában. (Írta: IMECS Balázs.) = Szabad Szó, 1939. márc.

<sup>4</sup> Ki a csavargó? = Veszprémi Népjútság, 1945. okt. 13. 1.

<sup>5</sup> Szabad művelődés küszöbén. = Veszprémi Népjútság, 1945. nov. 10. 2.

<sup>6</sup> PÁLDY Róbert. = Bakony–balatoni kalendárium 1992. Veszprém, 1991. 61–62.

<sup>7</sup> Gondolatok a hivatásról és az utánpótlásról. = Könyvbarát, 1960. 6. sz. 419–421.

<sup>8</sup> LIPTÁK Gábor–ZÁKONYI Ferenc: Veszprém megye a szabadságküzdelmekben. (Szerk.: PÁLDY Róbert.) Veszprém, 1957. (Veszprémi könyvek 1.)

<sup>9</sup> NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém, 1957. (Veszprémi könyvek 2.)

<sup>10</sup> Értelmiségi ankét Veszprémben. = Veszprém megyei Népjútság, 1956. okt. 19. 3.

## KÖNYVSZEMLE

## Jövőnek írt múlt

**Sipőcz József: Veszprém sporttörténete 1970–1984. (Veszprém Sporttörténete VI. rész) – Veszprém: Viza Kft. 2012. – 236 p.**

Akik tagjai a Facebook internetes portálnak, azok jól tudják, hogy milyen érzés régi fotókat nézegetni, s ezzel korabeli emlékeket felidézni. Különösen értékesek ezek a pillanatfelvételek, ha életünknek arról az időszakáról szólnak, amelyben élünk, vagy részt vettünk benne. Akár passzívan, vagy aktívan.

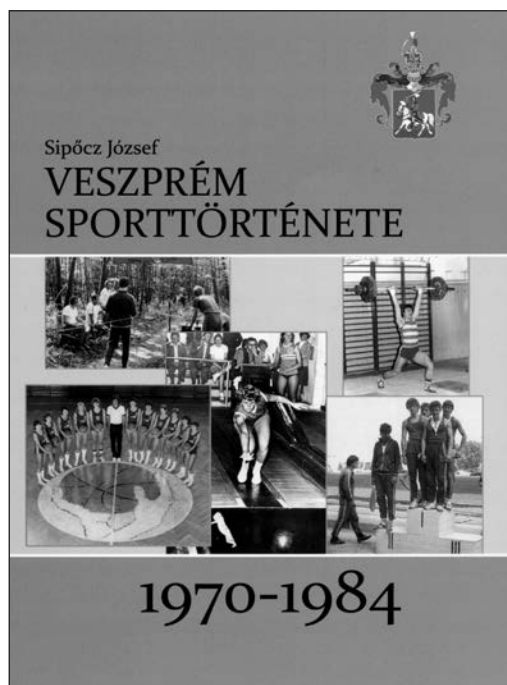
Ez volt az első érzésem, amikor megkaptam a megtisztelő felkérést arra, hogy gondolatokat osszak meg a tisztelt olvasóval dr. Sipőcz József „Veszprém sporttörténete 1970–1984” című könyvéről. Ez a sporttörténész hatodik kötete, amely alapos körültekintéssel, sok-sok fényképpel, hiteles adatokkal foglalja keretbe a jelzett időszakban városunk valóban pezsgő, eredményekben is gazdag sportéletét.

A 70-es évek kezdete mindenképpen mérföldkő a megyeszékhely sporttörténetében. Annál is inkább, mert politikai döntés születt a Bakony Vasas és a Veszprémi Vegyész sporterejének egyesítésére, amelyből megalakult a megye legnagyobb sportegyesülete, a Bakony Vegyész Torna Club (BVTC). S a fúzió után megszületett az első nagy siker is, hiszen a női kézilabda csapat Tóth Miklós edző vezetésével bajnoki aranyérmet nyert a legmagasabb osztályban. Hat évvel később pedig Tóth-Harsányi Borbála és Lakiné Tóth-Harsányi Katalin Veszprém első olimpikonjaiként ott voltak a montreali ötkarikás játékokon, ahol bronzérmet nyertek.

Azért éppen ezt a pillanatfelvételt választottam ki elsőként a sok közül, mert ahogy az elején jeleztem, ezekre a sikerekre még nagyon sokan emlékezhetnek Veszprémben. Hiszen a Kádár utcai pályára hétvégenként ezrek látogattak, hogy biztassák a női együttest. Kamaszként nekem is sokat jelentett, hogy rendszeres látogatója lehettem a különböző mérkőzéseknek. Volt bőven lehetőség drukkolni. Hiszen a női kézilabdázók mellett a férfi kosarasok, a labdarúgók, röplabdázók egymás után játszottak, alig pár száz méterre egymástól. S aki csak tehette elment mindegyikre, biztatni a csapatsportágak képviselőit.

Nos, a könyvet lapozgatva, majd olvasgatva hatalmába kerített az érzés, hogy bizony ezeknek az eseményeknek, sikereknek, kudarcoknak személyes részese lehettem. S Veszprémben még sok ezren lehetünk ilyenek. Megannyi ismerős arc tekint vissza ránk a csapatképekről. Számos felejthetetlen eredményt rögzített kutató munkájával dr. Sipőcz József, aki feleségével együtt sok-sok ezer oldalt nézett át a levéltárban, gyűjtött adatokat, neveket, számokat, fényképeket azért, hogy a lehető leghitelesebb munkát adhassa át az utókornak olvasmányként.

A leghosszabb fejezet természetesen a labdarúgóké. Ráadásul egy olyan periódusé, amikor felszálló ágban volt a sportág és az NB III-ból indulva jóformán meg sem



állt a csapat az élvonalig. Amiben elévülhetetlen érdemeket vállalt a könyv szerzője már sportvezetőként, ügyvezető elnökként. De az ő ebbéli munkásságának megítélése már egy másik könyv összegzési, értékelési feladata lesz.

Veszprém megye legnagyobb klubjában, a BVTC-ben tizenhárom szakosztály működött. A szerző mindegyiknek szentelt kisebb-nagyobb fejezetet annak tükrében, hogy mennyire volt eredményes a sportág. Talán kevesen tudják, pedig igaz, s a könyv lapjai is alátámasztják, hogy a rendszerváltásig számos olyan sportágban is élen jártak a megyeszékhely sportolói, amelyek azóta megszűntek. Pedig Veszprémnek volt élvonalbeli női és férfi teke csapata. A női asztaliteniszezők szintén az NB I-ben játszottak, csakúgy, mint a férfi kosárlabdázók, vagy a röplabdázók. Szerencsére ők még megmaradtak a magyar sport viharos tengerén. De már korántsem olyan sikereket felmutatva, mint azok, akik a könyvből visszaköszönnek ránk.

Bizony-bizony nem csak az emlékekben, de a jól szerkesztett kötetben is találkozhatunk a vívás, súlyemelés, tájékozási futás, torna, sakk és a teniszezés veszprémi legjobbjaival, s azok eredményeivel.

Talán az elfoglaltság okán is, de kiemelt fejezet jut az atlétikának, hiszen dr. Sipőcz József edzőként is kiválót nyújtott ebben a sportágban. Korosztályos válogatott tanítványainak sikerei önmagukért beszélnek. De nyugodt lelkiismerettel leírható, hogy ő volt az egyik letéteményese a VEDAC későbbi és jelenlegi sikereinek is.

Érdekes olvasmányt jelenthet a sportbarátoknak a Veszprémi Volán SC-ről szóló

fejezet is. Akár hiszik, akár nem, a közlekedési vállalatnak hat szakosztályában sportolhattak magas szinten a versenyzők. Az élvonalban játszó női kosárlabdázók még Kína válogatottjával is megmérkőztek. Az asztaliteniszezők szintén kimagaslót produkáltak. A taekwondosok nemzetközi sikereket értek el. De a sakkozók, vitorlázók és gokartosok világába is elkalauzol bennünket az összefoglaló.

Eredményekkel és fényképekkel is gazdagon illusztrált az azóta világhírűvé fejlődött veszprémi férfi kézilabdázókról szóló fejezet, akik Veszprémi Építők néven indultak a világhírnév felé. Egyetlen egy klubnak sem sikerült azóta ilyen eredményt felmutatni a királynék városának sportjában. A kezdeti lépésekről szóló mondatok már sejtetik, hogy meddig juthat a férfi szakág Európában.

A Faárugyár, későbbi nevén Balaton Bútorgyár női kézilabda együttese az NB I/B-ig menetelt, ami óriási bravúrnak számított a városi nagytestvérek árnyékában élve. A Veszprémi Dózsában jellegénél fogva az ökölvívás és a birkózás játszotta a főszerepet, míg a Honvéd Schönherz SE-ben a tájfutás, a cselgáncs és a futball szakosztályban sportolhattak a veszprémiek.

Dr. Sipőcz József könyve a sportnak erről az időszakáról is átfogó képet rajzol azoknak, akik szeretnek egy kicsit nosztalgizálni, a múltba révedni, s egy kicsit kronológiailag is helyre tenni a történéseket, amelyekben az évszámok is nagy segítséget adnak. Mert az idő múlásával könnyedén eltévedhetünk ezen a területen is.

A kötet alcíme akár lehetne a jövőnek írt múlt is, hiszen dr. Sipőcz Józsefnek köszönhetően a most születő nemzedék tagjai is megtudhatják majd, hogy milyen színes, eredményekben gazdag sportélete volt Veszprémnek 1970 és 1984. között.

Most azoknak ajánlom figyelmükbe, akik „benne voltak” ebben a majdnem másfél évtizedben.

DONÁT TAMÁS

\* \* \*

## Tallózás két köszöntőkötetben. Múltidéző írások Veszprémről

**A művelődéstörténet és a pedagógia vonzásában – Tanulmányok Tölgyesi József 70. születésnapjára. /Szerk. Csiszár Miklós – Mihalovicsné Lengyel Alojzia – Németné Farkas Gabriella. – Veszprém: Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány, 2011. – 192 p.**

**Az emlékeztetés szolgálatában – Tanulmányok Bándi László 70. születésnapjára. /Szerk. Csiszár Miklós. – Veszprém: Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány, 2012. – 146 p.**

A közelmúltban két kitűnő honismereti kutatót köszöntött tanulmánykötettel a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület. A Veszprémi Szemle Várostarténeti Közhasznú Alapítvány kiadásában és Csiszár Miklós főszerkesztő szellemi irányítása alatt jelent meg 2011-ben a „Művelődéstörténet és a pedagógia vonzásában” című köszöntő tanulmánykötet a 70 éves Tölgyesi József művelődés- és neveléstörténész, főiskolai docens tiszteletére. 2012 februárjában pedig a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnökét, Bándi László helytörténészt köszöntötték az „Emlékezés szolgálatában” című tanulmánykötettel.

Mindkét tanulmánykötet tartalmilag gazdagítja a Veszprém megyéről és a Veszprémről szóló honismereti irodalmat.

A Tölgyesi József tiszteletére írt kiadványban megjelent mintegy 12 tanulmány, (közlés) köszöntőírás teljességében vagy részben veszprémi tematikájú.

A köszöntő, személyes hangulatú írásokat olvasva ismerhetjük meg a szakmailag jól felkészült, ismereteit folyamatosan fejlesztő, menedzser szemléletű, egykori iskolaigazgatót, kinek nevéhez fűződik a veszprémi Báthory István Általános Iskolában az 1992-ben újtára bocsájtott „Kék Madár” pedagógiai program beindítása (Jegesné Rémesi Irén és Darabos Györgyi írása), továbbá az iskolai művészeti nevelés fejlesztése; a művésztanárok alkotásainak kiállítása és a „Sikeres Diákíró” földrajzi versenyek szervezése is (Milló Ildikó köszöntőlevele). Tölgyesi József 1993-ban alapította az „Iskolakönyvtáros” című folyóiratot, majd 2003-ban a VEAB Területi Bizottságának a Neveléstudományi Szakbizottsága indította újtára a „Neveléstörténet” című folyóiratot, amelynek főszerkesztője Tölgyesi József lett (Emmer Márta írása).

A köszöntőkötetben megjelent veszprémi vonatkozású írások a szerzők tudományos érdeklődése szerint tematizálhatók. Bándi László közlésében a Veszprém megyei emlékhelyek és emlékjelek lelkes kutatója a „Balatonfüred emlékjelei” című kiadvány ismertetése mellett a II. világháború veszprémi polgári áldozatai emlékére emelt – 2005-ben felavatott – emlékmű részletes leírását adja. Csiszár Miklós, egy neves veszprémi közgazdász tanárról, Benkőné dr. Kiss Arankáról emlékezett meg írásában. Benkőné – az 1939-től 1981-ig terjedő kétféle, egymástól különböző szellemiséget átívelő – karrierjét tanulmányozva egy figyelemre méltó pályaképet követhet nyomon az olvasó (pályakezdesi nehézségek, szemléletváltás a nevelésben, szakfelügyelői munka, irányított önképzés). Kovács Győző, a „Szélsőségek Veszprém időjárásában” című írásában az 1995/1996. évi hosszú, hideg, havas tél időjárását elemzi. Az időjárás-jelentések rekonstruálásához többféle médiaforrást használ, az összesített időjárási adatokat táblázatban rögzíti.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia helytörténeti indíttatású témája tudósportré: az 1774 és 1777 között Veszprémben szolgáló Benyák Bernát piarista paptanár pedagógiai jellegű munkáit, oktatási reformterveit, továbbá a magyar nyelvújításban és az iskoladráma írásban betöltött szerepét emeli ki a szerző. Hoga György, Veszprém város közegészségügyi történetének kutatója a „Sintér-dombi emlékek” című írásába szokatlanul egyedi témát választott: az 1950-es, 1960-as években még

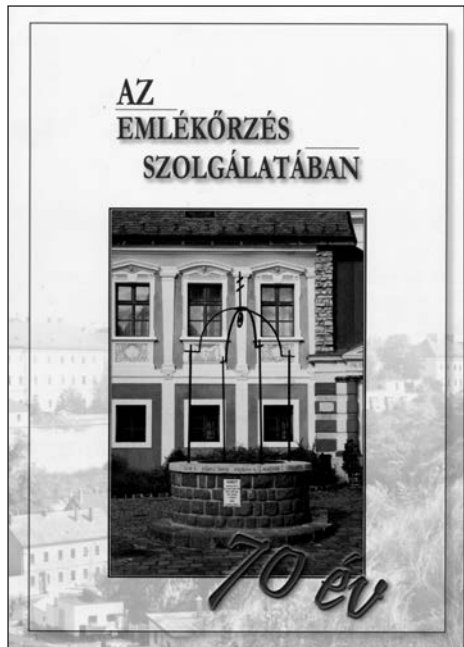


egészségügyi és környezetvédelmi szempontból másként értékelt sintértevékenységről írt. Somfai Balázs a „Tisztelet az Alapítóknak” című írásában a Veszprémben, egy jelentős kulturális hagyományú kisvárosban vagy ahogyan akkoriban nevezték a „magyar Weimarban” 1956 őszén megalakult Veszprém Város Ének- és Zenekara tagságának társadalmi összetételével foglalkozik.

Sebő József, a sokoldalúan képzett tanáríró a „Bakony balatoni táj beszélő nevei” című írásában szakmai érdeklődésének új motívumát, a névtani érdeklődését értékelhetjük. A szerző Veszprém város etimológiai magyarázatán túlmenően érdekes definíciókat és színhagyomány útján elterjedt, a városra jellemző meghatározásokat, frazeológiai összefüggéseket gyűjtött egy csokorba. A városrészek, utcák, terek, nevezetes épületek alfabetikus listájának magyarázataival a legtöbb esetben művelődés- és várostörténeti értéket közvetít a Veszprémet kedvelő és megismerni kívánó olvasó számára egyaránt. Veress D. Csaba hadtörténész Perczel Mór Szenttamási keresztje történetéről írt. A honvédtábornok 1899. évi hagyatékainak egy részét családja a Veszprémi Bakony Múzeumnak adományozta: az adományok között szerepel a honvédtábornok számos kitüntetése mellett az unikumnak, rendkívüli ritkaságnak számító Szenttamási kereszt (egyetlen sérült példányt őriz a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára).



A művelődéstörténet  
és  
a pedagógia vonzásában



\* \* \*

A 70 éves Bándi László helytörténész születésnapjára megjelent köszöntőkötet szerzői gárdáját elsősorban a megye honismeret iránt érdeklődő és kutatásokat publikáló helytörténeti szakírók alkotják.

A régi idők emlékére írott impressziótöredékeket olvashatunk Bándi László gyermek- és ifjúkoráról (Szabó Jenőné), áldásos értékmentő tevékenységrendszeréről (Angyal Imre). Bándi László nevéhez fűződik az utánpótlás nevelést célzó Bél Mátyás honismereti vetélkedő létrehívása a megyében. Az évenként megrendezésre kerülő honismereti vetélkedő célja Veszprém megye természeti és történelmi értékeinek minél szélesebb körű megismertetése a fiatalokkal (Rásky Mihályné). A Bándi László tiszteletére írott tanulmánykötetben Csiszár Miklós, Gy. Lovassy Klára, Hoga György, Sebő József, Somfai Balázs és Veress D. Csaba gazdagították írásikkal a Veszprémről szóló honismereti irodalmat.

Csiszár Miklós a „Kossuth Krónika”, a Kossuth Lajos általános Iskola 2001 és 2011 között megjelent színvonalas iskolaújság bemutatására vállalkozott. Az iskolaújságban olvashatók iskolatörténeti tematikájú írások, emellett az újság átfogó ismertetéseket is ad az iskola eredményeiről, mindenekelőtt az emeltszintű matematika és számítástechnika oktatásról, továbbá az iskola országos méretű és színvonalú rendezvényeiről és a külföldi testvériskolai kapcsolatokról is.

Sebő József az 1956-os Veszprémi események kutatója a Veszprémi Egyetemi Színpad előadásában (2010-ben és 2011-ben) bemutatott „Dokumentum” szövegvetületét publikálta. Az egymást követő helyszíneken filmszerűen mutatja be a forradalmár fiatalok menetét az Egyetem B épületétől a Megyeháza épülete előtt elhaladva követelték a nemzeti forradalmi tanácsok megalakítását; az Óváros térhez érve kitűzték a forradalom jelképét a lyukas zászlót; a Várfokon az István–Gizella szobor előtt pedig a forradalom ügyének fegyveres megvédésére buzdítottak.

Somfai Balázs a „Rend, hagyomány, fantázia” című írásában három évtized utcanévügyi tapasztalatairól ír. 1981-ben társadalmi és hivatali kezdeményezésre indult meg az utcanévadó bizottság működése (a tanulmány írója ezen bizottságban ismerkedett meg Bándi Lászlóval). Az utcanév-változtatás első hulláma az 1980-as években valósult meg. Ekkor elsősorban az országosan is mellőzhető – főként a szovjet típusú pártállami időkhöz köthető utcaneveket változtatták meg (pl. Tolbuchin, Vorosilov, Vörös Október stb.). Az utcanév-rendezések mellett ma fontos feladat a kisebb és új településrészek utcaneveinek kidolgozása, továbbá fontos feladat az utcanévadás és az emlékállítási közeli kapcsolatainak feltárása is.

Gy. Lovassy Klára „A Veszprém város vízellátása ...” című tanulmányához a Cholnoky Ferenc (1853–1941) a Veszprémi Kórház főorvosa tollából származó, a város közegészségügyi viszonyait taglaló alapműve szolgált inspirációs forrásként. Az ivóvízben szegény város vízellátását elsősorban a Séd völgyében található törésvonalak mentén elhelyezkedő kutak, források biztosították (az 1700-as években 18 kút, forrás volt a városban). Padányi Biró Márton püspök nevéhez kötődik a város

első egészségügyi szabályrendeleteinek törvénybe iktatása. 1765-ben Tumler György nevéhez fűződik a vízmű felépítése, s így a várkerület vízellátásának kialakítása. A nagy tűzvészek után szükségszerűvé vált egy – az egész várost behálózó – vízmű kiépítése, melynek tudományos alapját, Bolgár Mihály szerzetes tanár dolgozta ki. A város teljes körű édesvíz és szennyvíz rendszere az 1960-as évekre épült ki.

Hogya György, a Veszprémi Kórház krónikása a „Fertőtlenítés 100 éve a megyei kórházban (1912–2012)” című közlésében szintén Cholnoky Ferenc főorvos közegészségügyi rendelkezéseire hivatkozik. A Cholnoky által vezetett gyógyító intézményekben 1899-től fokozatosan emelték az ágyszámot, s új osztályokat is hoztak létre: 1902-re megalapították a fertőtlenítőt és a sterilizálót, valamint a boncolót és a hozzá kapcsolódó kegyeleti részleget. A fertőtlenítő jelenlegi jogutódja az 1983 óta működő központi sterilizáló osztály. Az 1995. évi kórház rekonstrukciója során az osztály újabb sterilizáló berendezésekkel bővült.

Veress D. Csaba hadtörténész a „Legdrágább tűzvész a Veszprémi várban 1656. március 28-án” című tanulmányában a vár korabeli leírása után egy cs. kir. hadmérnök jelentése alapján közli, hogy egy – a vár aljában élő varga kéményéből kipattanó – szikra lángba borította a székesegyház zsindelezett tetejét, majd gyorsan terjed a tűz. A tűz további terjedése az akkoriban lőportárolásra használt Gizella kápolna felrobbanását is okozhatta volna. A felrobbanást egy gyors kanonoki döntés akadályozta meg: mivel a várkerületben nem volt kút, így a kanonok a saját pincéjét nyitotta meg, s pár ezer vödör borral sikerült eloltani a tüzet.

Mindkét, esztétikus kivitelben megjelent, kitűnően szerkesztett, tartalmilag gazdag tanulmánykötet szerzői Veszprém város helytörténetének elkötelezett kutatói, akik írsaikkal az olvasók számára hozzájárultak a helyi identitástudat erősítéséhez, továbbá értékes inspirációs forrásokat biztosítottak a helytörténeti kutatók számára is.

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA

\* \* \*

**„Kék Madár” évkönyv 2012. Szerk.: Darabos Györgyi és Jegesné Rémesi Irén. Kiadja a „Kék Madár Alapítvány”. Veszprém, 2012. 144 p.** A Báthory István Általános Iskolában immár húsz esztendő, azaz elérte felnőtt korát a „Kék Madár” alternatív pedagógiai program. Ez idő alatt félezernyi gyermek, több száz szülő és pedagógus vett részt benne. Megálmodói *Darabos Györgyi* és *Rémesi Irén* voltak. S mögöttük fősorakozott egy kreatív tanítói közösség.

„A kék madaras program egyik fő értéke az, hogy közösségi szinten működik” – írja a beköszöntőben *dr. Tölgyesi József*, az alapító igazgató. *Ernei Tamás*, a Kék Madár Alapítvány elnöke pedig arról ír, hogy a „Kék Madár” az eltelt húsz esztendő alatt nemcsak igazán elismert és bevált szakmai programmá válhatott, hanem ezen túl mindez már egy sajátos életmódot, szemléletet és együvé tartozást is jelent az ebben részt vettek számára...”

A kék madaras szemlélet megelőzte korát” – ezt már *Barták Péterné*, az iskola mai igazgatója írja, hiszen „...húsz évvel ezelőtt kollégáimmal együtt kíváncsisággal fogadtuk az alsó tagozaton bevezetésre kerülő programot..., amely a mai napig egyedülálló a város pedagógiai palettáján. Minden évben egy osztály a három közül ezzel a programmal indul.”

„Nem kis feladat egy lakótelep közepén szüreti hangulatot teremteni, ahol se szőlőtöke, se présház!” – olvasható a program részleteibe beavató első írásban. Az ötletgazdák számára azonban nincs akadály, mert ők hozzák a szőlőt, kádat, prést is az iskolába. És a szüretre ki-ki régi ruhákba öltözik; előkerülnek a kötények, kalapok is. Azaz kezdetét veszi egy, a naptári év ritmusára épülő pedagógiai program, mely *Rudolf Steiner* pedagógiáján alapszik. (Tőle is szép idézetek olvashatók a könyvben.) A szüretet a Márton napi és Tökfilkó napi vigasságok követik, melynek során töklámpások, tökfilkók készülnek, de tökmagválogatás, libatollal írás és libaszíroskenyér-készítés is szerepel. A programot a lámpás felvonulás zárja.

Az ádventi ünnepkör jegyében tavaly nem a Mikulás jött el az iskolába, hanem a kicsik utaztak el a „Mikulás-vonattal” a Cuha-völgyben található Vinyére. Luca napján a soros negyedik osztályosok boszorkánynak öltözve legénycsúfolókkal, jókívánságokkal, lucázással köszöntötték a többi osztályt.

A tavasz projekt része a Gergely-járás, március 15-e megünneplése, a kiszabábégetés, Sándor-József-Benedek napjának megünneplése, de a húsvét-váró nyuszi-nap és a komatál-küldés, a Szent György napi vásár a folyosón úgyszintén a gyermekek kedvenc időtöltése.

A program szerves része a környezettudatos nevelés. Ennek jegyében rendszeresen szerveznek erdei iskolát, illetve az ország távolabbi sarkaiba kirándulásokat, például a Szemlőhegyi-barlangba, a Szentbékálai kőtengerhez.

A „madaras táborok” úgyszintén színes programok sorozatát jelentik: indiánosdit, vármakett-készítést, palotatervezést, lovagi próbát, királylány-játékot. A *hajtogatós Ildikó néni* (*H. Vass Ildikó*) az origámkészítés titkaiba vezeti be a kicsinyeket.

A Budapest-projekt a tízévesek számára készült. Ennek során a kisdíákok tanulmányozzák fővárosunk földrajzát, műemlékeit, közlekedését, a szabadidő-eltöltés lehetőségeit. A nevezetesebb épületek megismerése után elkészítik azok makettjeit, de van úgynevezett trolibusz-csoport is, mely a főváros közlekedési gondjait igyekszik „megoldani”.

A népmese projekt a nyolcévesek számára készült. Ennek révén elsősorban az anyanyelvi-kommunikációs, az interperszonális, az interkulturális és a digitális kompetenciákat fejlesztik.

A társas együttlét legjobb színterei a családi kirándulások, hiszen ezeken kötetlen formában lehet együtt a szülő, a gyermek és a pedagógus. Amikor kiderül, hogy a gyermek „Kék Madaras” lesz, még az iskolakezdés előtt egy rövidebb ismerkedő kirándulást szerveznek, melyre a diákok családjait is meghívják. Ennek folytatása a családi mesevetélkedő, melyen diákok és szülők együtt énekelnek és tárgyakat keresnek a mesékhez.

A jubileumi kötet a gyermekek mesepályázataira írt remekléseit is tartalmazza. Rendkívül szellemesek versátíró pályázat díjnyertes alkotásai. Azt hiszem, könnyű ráismerni a következő vers eredetijére: „Halle utca 10 szám alatt/ megnyílt a Báthory,/Nagy tapssal és ünnepélllyel/ kitérultak kapui./ Báthory, Báthory,/ Jó sulis a Báthory.” (*Harkai Blanka*)

Nagyon elgondolkodtatóak a kötetben olvasható diákvallomások. „Mit jelent számomra a „Kék madár”? – „A második családot jelenti. Nagyon jók voltak a kirándulások...Nagyon sok barátot szereztem a négy év alatt.” (*Ernei Bence*) „Számomra a kék madár a szabadságot jelenti. Az összetartozást, azt, hogy csapatát kovácsolt minket az ott eltöltött idő.” (*Garai Kata*) Van egy gim, aminek ugyanilyen alapja van, mint a kék madárnak, szeretném, ha oda vennének fel, mert a kék madárban és ebben a gimiben is élvezet a tanulás” (*Krumli Kira Ágnes*)

A programban résztvevő pedagógusok vallomásai úgyszintén mélyeszántóak: *Darabos Györgyi* szerint a „pedagóguspálya alkotás”. *Jegesné Rémesi Irén*: „Programvezetőként mindig arra törekedtem, hogy az érintett pedagógus kollegák, gyerekek, szülők valóban megtalálják a programban a boldogság kék madarát”.

Miért választottuk a Kék Madár programot gyermekeink számára? – teszi fel a kérdést a következő fejezetcím. „Ma már a harmadik gyermekünk jár a Kék Madárba, és reméljük, hogy a három kicsit is ide tudjuk beírni. Nemcsak a gyermekeink miatt, hanem miattunk, szülők miatt is. A mai rohanó világban van egy sziget, ami kikapcsol a rohanásból, és arra tudunk figyelmet fordítani, ami igazán fontos életünk: gyermekinkre, a családra, a közösségre.” (*Hajdu Péter*, hatgyermekes apuka). „Jó lenne, ha a felső tagozatban is volna folytatás, de bízunk benne, hogy az erős alapozás elegendő a későbbi akadályok leküzdéséhez.” (*Endresz Györgyi*)

A színes képgalériában szívet-lelket gyönyörködtető gyermekrajzok láthatók. Majd az elmúlt két évtizedben végzett osztályok ugyancsak színes tablóképei sorakoznak, 1992-től napjainkig. A kötet a programban tanítókat, így a drámajáték, a furulya, a taekwando, az origami, a balett, a rock and roll oktatóit is felsorolja. Végül a programban résztvevők publikációinak és nyertes pályázatainak gazdag sorozata olvasható.

Az igényes borítót *Milló Ildikó* művésztanár tervezte. A szép és igényes köntös az OOK-Press Kft. munkáját dicséri.

És a Kék Madár filozófiáját megalkotó Rudolf Steinertől is álljon itt egy, a kötetben olvasható idézet: „A gyermeket tisztelettel kell fogadni, szeretetben kell nevelni és szabadságban elbocsátani.”

SEBŐ JÓZSEF